

*აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის
საქვეუწყებო დაწესებულება-საარქივო სამმართველო*

*Sub-department of Ajara Autonomous Republic Government-
Archives Administration*

ISSN 2233-3541

ა რ ხ ე ი ო ნ ი
A R C H E I O N
XV

თბილისი 2018 Tbilisi

სარედაქციო საბჭოს თავმჯდომარე: მაია ივანიშვილი

რედაქტორი: თამაზ ფუტკარაძე

სარედაქციო საბჭო:

თეონა იაშვილი (თბილისი), სოსო სტურუა, ბესიკ ბაუჩაძე, ანზორ თხილაიშვილი, ელგუჯა გოგიბერიძე, ელგუჯა ჩაგანავა, მაია რურუა, ფრიდონ ქარდავა, ნატო კიკავა, ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმი), მერაბ კეზევაძე (ქუთაისი), ციური ქათამაძე, ირაკლი ბარამიძე

Maia Ivanishvili – chairman of editorial board

Tamaz Putkaradze - editor

Editorial Board:

Teona Iashvili (Tbilisi), Soso Sturua, Besik Bauchadze, Anzor Tkhilaishvili, Elguja Gogiberidze, Elguja Chaganava, Maia Rurua, Fridon Kardava, Nato Kikava, Otar Gogolishvili (Batumi), Merab Kezevadze (Kutaisi), Tsiuri Katamadze, Irakli Baramidze.

კრებულში გამოთქმული მოსაზრებები ეკუთვნით ავტორებს და შესაძლოა არ ასახავდეს სარედაქციო საბჭოს შეხედულებებს.
ავტორების სტილი დაცულია.

Any opinion expressed in the book belongs to the author and may not reflect the view of the editorial board.

Authors' style reserved

აჭარის საარქივო სამმართველო, ტელეფონი: 27 52 10
ვებ გვერდი: <http://adjara.gov.ge/branches/default.aspx?gid=2>

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2018

თბილისი, 0179, 0. შავსაპაძის ბაზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@gmail.com;

ԳԼԽԱՅԻՆ ՄԱՐԶԻ ԴԱՏԱՆԻ ԴԱՏԱՆԻ ԿԱՌԱՐԱԾԻ ԿԱՌԱՐԱՐՈՒՄԻ
 ԴԱՏԱՆԻ ԿԱՌԱՐԱՐՈՒՄԻ
 (1750-1850 ՔԱՆԻՆ)

ნაშრომი ეყენდება მ. სკლოდოვსკა-კიურის სამეცნიერო ფონდის (ევროკავშირი) სამეცნიერო გრანტის „ცოდნისა და აკადემიური კულტურის გაცვლა ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში: ევროპა და შავი ზღვის რეგიონი, XVIII მეორე ნახევარი - XXI საუკუნე“ ფარგლებში (H2020-MSCA-RISE-2016, № 734645 – KEAC-BSR).

ქართველ ხალხს ოდითგანვე საზოგადოებრივი მდგომარეობის შესაბამისი მაღალგანვითარებული განათლება და კულტურა ჰქონდა, რასაც განაპირობებდა:

1. ქვეყნის განვითარება საკუთარ საგანმანათლებლო და კულტურულ ტრადიციებზე (ფაზისის რიტორიკული სკოლა, გელათის, იყალთოსა და გრემის აკადემიები, მტკვარ-არაქსის, თრიალეთის, კოლხური კულტურა);

2. ძველი აღმოსავლეთის (შუამდინარეთი, სპარსეთი) კულტურულ კერებთან, მოგვიანებით კი ბერძნულ-რომაულ სამყაროსთან სიახლოვე. ქართული კულტურა ითვისებდა მათი განათლების და კულტურის ელემენტებსაც, რამაც განაპირობა მისი უფრო მაღალკულტურული განვითარება, ვიდრე მის ჩრდილოეთით მცხოვრები ხალხებისა;

3. გეოგრაფიული მდებარეობა. საქართველოზე გადიოდა ჩრდილოეთისა და სამხრეთის, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის დამაკავშირებელი (დიდი აბრეშუმის) გზები, რაც ხელს უწყობდა იმჟამინდელი მსოფლიოს კულტურული თუ სამეცნიერო ტრადიციების გაცნობას, დასავლური და აღმოსავლური განათლების ელემენტების შერწყმას. ცხადია, კულტურის და მეცნიერების განვითარება უპირატესად ქართულ ტრადიციებს ეყრდნობოდა.

ქართული კულტურისა და მეცნიერების განვითარება აღმავალი ხაზით ვითარდებოდა უძველესი დროიდან (ძვ.წ.აღ. XII-XI საუკუნეებიდან) განვითარებული ფეოდალური ურთიერთობების პირობებში (XII-XIII საუკუნეების ჩათვლით). შემდგომ პერიოდში გარეშე მტერთა აგრესიულმა მოქმედებებმა და დაპყრობითმა ომებმა (მონღოლები, ჯვარაზმელები, თემურ ლენგის შემოსევები, ირანელები, ოსმალები) შეაფერხა ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარება, რაც აისახა განათლებასა და მეცნიერებაზეც.

საუკუნეების განმავლობაში ცოდნის გაცვლა-გადაცემის პროცესი საქართველოში წააწყდა გარკვეულ სირტულებს, რაც მიიშველია ისტორიული პროცესებით იყო განპირობებული. მე-18 ს. მეორე ნახევრიდან, ერეკლე მეორის მმართველობის ხანაში ქვეყანაში არსებულმა შედარებითმა სიმშვიდემ განაპირობა კულტურისა და მეცნიერების გამოცოცხლება. კიდევ უფრო ცხადი გახდა გეოპოლიტიკური მდგომარეობით განპირობებული საქართველოს მნიშვნელობა სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირურთიერთობების შემდგომი განვითარებისათვის. ეს მნიშვნელობა გააზრებული ჰქონდა რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებასაც, რაზეც მეტყველებს ბათუმის ოლქის სა-

ფაბრიკო ინსპექტორის სვიშევსკის ჩანაწერები ბათუმის გზით ინდოეთ-ევროპის სავაჭრო გზის განვითარების პერსპექტივების შესახებ (რუსეთის (პეტერბურგი) სახელმწიფო-ისტორიული არქივი (შემდგომში რსია), ფ. 23, ან. 19, ს. 308). საბუმებისმეტყველო, ტექნიკური და შესაბამისად ჰუმანიტარული დარგების განვითარებამ ერთგვარად შეუწყო ხელი ცოდნისა და სამეცნიერო ინფორმაციის დაგროვებას. შესაბამისად, გაიზარდა სამეცნიერო ცოდნის მრავალფეროვნება. ყოველივე ამან განაპირობა ცოდნის ინსტრუქციონალური ფორმების ცვლილებები. ნელ-ნელა ძნელდება დაგროვილი სამეცნიერო ინფორმაციის ფლობა, რაც ასე აუცილებელი და საჭიროა სამეცნიერო კვლევებისათვის. შესაბამისად, დღის წესრიგში დადგა ცოდნის დიფერენციაციისა და გაცვლის აუცილებლობა, სპეციალიზაცია, კვლევების წარმოება ცალკეული დარგების მიხედვით. ცხადი გახდა, რომ დაგროვილი ცოდნის გაცვლა-გადაცემა, მისი ეფექტური გავრცელება სარგებლობის მომტანი იყო მომავალი სამეცნიერო, პოლიტიკური თუ ეკონომიკური საკითხების გადაწყვეტის თვალსაზრისით. ცოდნის გავცლა არსებითად ხელს უწყობდა სამუშაო დროის ეფექტურ გამოყენებას, საინფორმაციო ნაკადის ოპტიმიზაციას, ეკონომიკურ სფეროში ამცირებდა ფინანსურ დანახარჯებს და ზრდიდა წარმოების რენტაბელობას. აღნიშნული ფაქტორების გამოყენება ქმნიდა ე.წ. „ტრანზაქციურ“ მესხიერებას, რაც მეცნიერებს აძლევდა შესაძლებლობას ჰქონოდათ გარკვეული ცოდნა შესაბამისი ეპოქის სამეცნიერო მიღწევების შესახებ (A. Cepreev, 2013:3).

ზოგადად, ცოდნის გაცვლა ხორციელდებოდა სხვადასხვა ფორმით, საკუთრივ:

1. ზეპირი მეტყველება;
2. ქართული სუფრა;
3. ლიტერატურული საღონები;
4. წიგნი, ხელნაწერი;
5. მიმოწერები, წერილები;
6. მეკლევართა მოგზაურობები;
7. ეროვნულ დისციპლინებზე ორიენტირებული თანამეგობრობები, სამეცნიერო ჟურნალებში სტატიების გამოქვეყნება;
8. სხვადასხვა ტიპის მეცნიერთა ასოციაციები;
9. სამეცნიერო კადრების მომზადება.

ცოდნის გადაცემის ერთ-ერთი გზა იყო ზეპირი მეტყველება. ხშირად მეკლევარები ამა თუ იმ ამბების აღწერისას ემყარებიან თვითმხილველთა ზეპირ მონათხრობს ან გადმოცემებს. ამ მხრივ საინტერესოა XVIII საუკუნის ქართველი ისტორიკოსის და პოლიტიკური მოღვაწის, სამეფო კართან დაახლოებული პირის პაპუნა ორბელიანის მოღვაწეობა. მას ეკუთვნის ისტორიული თხზულება „ამბავი ქართლისანი“, რომელიც ეხება 1739-1758 საქართველოს ისტორიას და წარმოადგენს სეხნია ჩხვიძის ნაშრომის გაგრძელებას. ორბელიანი გადმოგვცემს თვალთ ნანახ ან „სარწმუნო კაცთა მონათხრობ“ ფაქტებს, ემყარება სანდო წყაროებს. მისთვის არ არის უცხო პროვიდენციალიზმის იდეები, ზოგიერთ შემთხვევაში იგი ქვეყნის მარცხს ცოდვათა სიმრავლით ხსნის (მაგ. აჯი-ჩალაბისაგან ქართველ მეფეთა დამარცხებას 1752 წელს).

ქართველები ცდილობდნენ მომავალი თაობებისათვის გადაეცათ დაგროვილი ცოდნა, ჩაენერგათ შემწყნარებლობის, ტოლერანტობის, მშვიდობიანობისაკენ მისწრაფების გრძნობები. ყველაზე ეფექტური ამ თვალსაზრისით იყო ქართული სუფრა, როგორც ზეპირი მეტყველების ფორმით ცოდნის გადაცემის ერთ-ერთი გზა. როგორც ცნობილია, ადრე სწავლება არ იყო ყველასათვის ხელმისაწვდომი. არ არსებობდა ან ძალზე ცოტა იყო სკოლები. ამიტომ ქართული სუფრა ადრიდანვე იქცა ახალგაზრდობის აღზრდის, ცოდნის გადაცემისა და გაცვლის ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტურ საშუალებად. ქართულ სუფრას კი ოდითგანვე მიიჩნევდნენ აკადემიად. პურობის დროს უფროსებთან ერთად სუფრას ესწრებოდნენ ბავშვებიც. სუფრაზე იხილებოდა საქვეყნო საქმეებიც კი, ამასთან თამადისა და სუფრის წევრების მიერ წარმოთქმულ სადღეგრძელოებში გამოხატული იყო სამშობლოს ისტორია, კულტურისა და მეცნიერების მიღწევები. სუფრაზე აუცილებლად ითქმებოდა სამშობლოს სადღეგრძელო, რომელშიც თამადა მოკლედ მიმოიხილავდა ქვეყნის ტრაგიკულ ისტორიას.

სადღეგრძელოები ზოგჯერ ღექსადაც წარმოითქმება, რაც საშუალებას აძლევდა მოზარდს თუ სუფრის ნებისმიერ მონაწილეს მიეღო გარკვეული ცოდნა მხატვრული ლიტერატურის თუ ხალხური პოეზიის შესახებ. ხალხურმა შემოქმედებამ ამ თვალსაზრისითაც გამოხატა ქვეყნის კულტურის, ლიტერატურისა და ხელოვნებისადმი საზოგადოებისა და ხალხის დამოკიდებულება.

ქართული სუფრა უშუალოდაა დაკავშირებული პარლამენტარიზმის სათავეებთან. მსოფლიოს არც ერთ სასუფრო კულტურაში არ არსებობს იმდენი რიტუალური დამოკიდებულება, რამდენიც საქართველოში. ქართულ ლხინს უზომო აღტაცებაში მოუყვანია უცხოელი მოგზაურები, მისიონერები, მწერლები და პოეტები (სოლომონ თეხელაშვილი; 2000:2), ხოლო კომუნისტების მმართველობის პერიოდში იგი გარკვეულწილად საბჭოურ ეტიკეტადაც იქცა

ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ საქართველოში მეოფი უცხოელები ერთის მხრივ პოპულარიზაციას უწევდნენ ქართული სუფრის ტრადიციებს, ამავე დროს სთავაზობდნენ ევროპული მიღწევების ათისებასაც. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ფრანგი ქალბატონის **ჟერვეს** წინადადება. იგი სთავაზობდა ქართველ მეღვინეებს ტრადიციულ წესებთან ერთად აეთვისებინათ ღვინის დაყენების ფრანგული მეთოდი (რსია, ფ. 398, ან. 81, ს. 15107).

მე-19 ს. დასაწყისში ცოდნის გაცვლა-გადაცემა საქართველოში ხდებოდა **ლიტერატურული საღონების** საშუალებითაც. სტუმართმოყვარეობით განთქმული **ალ. ჭავჭავაძის ოჯახი** მაშინდელი საქართველოს მოწინავე აზრისა და კულტურის ერთ-ერთი მთავარი კერაც იყო. რუსეთისა და დასავლეთ ევროპის ბევრი გამოჩენილი მოღვაწე, ვისაც კი საქართველოში ყოფნა უხდებოდა, უპირველეს ყოვლისა, **ალ. ჭავჭავაძის** სახლში ეცნობოდა ქართველი ერის ისტორიას, მწერლობას, მიღწევებს კულტურისა და მეცნიერების სფეროში. მის სახლში გამუდმებით იკრიბებოდნენ ქართველი მწერლები, საზოგადო მოღვაწეები, მეცნიერებისა და ხელოვნების წარმომადგენლები, იმართებოდა ლიტერატურული საღამოები, თეატრალური წარმოდგენები, დისკუსიები.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე

შეკრებილნი კითხულობდნენ ახალ ნაწარმოებებს. იონა მეუნარგიას გადმოცემით, ქართული მუდმივი თეატრის შექმნის იდეა ალექსანდრეს ოჯახში ჩასახულა. მათ ჩამოუყალიბებიათ სცენისმოყვარეთა პატარა წრე, რომლის სათავეში თავად პოეტი მდგარა. სწორედ ამ პერიოდში უთარგმნია ა. ჭავჭავაძეს **პიერ კორნელის ტრაგედია „სიდი“**. სალონის მონაწილეებს მოუშადათ საოჯახო წარმოდგენა, რომელშიც ერთ-ერთი მთავარი როლი ალექსანდრეს უნდა შეესრულებინა, მაგრამ რაღაც მიზეზის გამო წარმოდგენა ჩაშლილა. ა

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში დიდი აღიზარება მოიპოვა აგრეთვე **მაიკო ორბელიანის სალონმაც**. მისი ოჯახი იქცა პოლიტიკოსთა შეკრების ადგილადაც.

1831 წლის გაზაფხულზე ორბელიანი შეთქმულთა ფარული ორგანიზაციის წევრი გახდა. მისი ბინა შერჩეული იყო წვეულების ადგილად, სადაც

მაიკო ორბელიანი

უნდა დაესოცათ სახმედრო და სამოქალაქო უწყებათა მოხელენი. შეთქმულების გაცემის შემდეგ მ. ორბელიანს დაუწესეს მკაცრი პოლიტიკური მეთვალყურეობა.

ორბელიანს სახელგანთქმული სალონი ჰქონდა. მასთან იკრიბებოდნენ გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწეები, მწერლები, ცოდნის „მოყვარენი“, ხელოვნების მუშაკები: ნ.ბარათაშვილი, გ.ორბელიანი, გ.ერისთავი, მ.თუშანიშვილი, დ.ყიფიანი და სხვები. სალონის ხშირი სტუმრები იყვნენ თბილისში ჩამოსული უცხოელები. **მ. ორბელიანმა მონაწილეობა მიიღო ჟურნალ „ცისკრის“ დაარსებასა და მუდმივი ქართული პროფესიულ თეატრის ჩამოყალიბებაში** ცოდნის გაცვლის ერთ-ერთი საუკეთესო საშუალება იყო წიგნი, ხელნაწერები, რომლებიც ავსებდნენ პირდაპირი

კომუნიკაციის არსებულ სისტემებს. „მასწავლებელი-მოსწავლის“ ერთობლიობით უზრუნველყოფილი იყო მასწავლებლიდან მოსწავლეზე ცოდნის გადაცემა და კვლევა-ძიების უნარების (ჩვევების) ჩამოყალიბება. ტრადიციულ ქართულ საზოგადოებრივ აზრში მეკიდრდებოდა ევროპული **განმანათლებლური იდეები**, რაც გამოიხატა **ალექსანდრე ამილახვარის** („ბრძენი აღმოსავლეთისა“), **დავით და იოანე ბატონიშვილების** („ახალი შიხი“) შრომებში.

მაიკო ორბელიანის სალონი

აღ. ამილახვარმა ისტორიული ბედუკუდმართობის გამო სიცოცხლის გარკვეული ნაწილი რუსეთში გაატარა. სწორედ იქ დაწერა მკვლევარმა პოლიტიკური პამფლეტი „გეორგიანული ისტორია“ (გამოიცა რუსულ ენაზე, პეტერბურგში, 1779).

ალექსანდრე
ამილახვარი

ქართული პოლიტიკური აზროვნების ისტორიისათვის კიდევ უფრო საინტერესოა აღ. ამილახვარის პოლიტიკური ტრაქტატი „**ბრძენი აღმოსავლეთისა**“. მისი აზრით, ქვეყანას უნდა მართავდეს ბრძენი და პუმანური მეფე, მაგრამ მეფის უფლებები გაყოფილი უნდა იყოს რამდენიმე ორგანოს შორის. იგი ეწინააღმდეგება ცენტრალიზებული სახელმწიფოს იდეას და განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს აკადემიური ცოდნის გაცვლას, სწავლა-განათლებლასა და მეცნიერებას.

ამილახვარის მსოფლმხედველობაში აისახა XVIII საუკუნის ფრანგი განმანათლებლების: **ვოლტერის, დენი დიდროს, ჟან ჟაკ რუსოს** ზო-

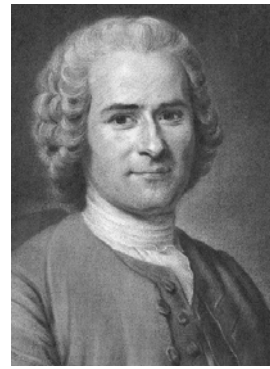
გიერთი პროგრესული იდეა, მაგრამ ეს იდეები მის პრაქტიკულ მოღვაწეობასთან არ იყო დაკავშირებული. ამილახვარს ეკუთვნის აგრეთვე რუსულ ენაზე დაწერილი დრამატული სცენა - „ასტრახანში“.

ვოლტერი

დენი დიდრო

ჟან ჟაკ რუსო

ევროპული განმანათლებლური იდეები აისახა დავით ბაგრატიონის შემოქმედებაშიც. მის კალამს ეკუთვნის ვოლტერიანული თხზულებების თარგმანი. მანვე დაგვიტოვა მიმოწერის ფორმით დაწერილი ნაწარმოები "ახალი შიხი", რომელშიც აისახა ფრანგ განმანათლებელთა იდეები.

დავით ბატონიშვილი ეწეოდა ლექსიკოგრაფიულ მუშაობას. მან სულხან-საბა ორბელიანის "სიტყვის კონას" დაუმატა ცალკეული სიტყვები, შეავსო განმარტებანი, მიუწერა სომხური, თურქული და რუსული შესატყვისები. მანვე დაგვიტოვა „შემოკლებული ფისიკის“ სახელმძღვანელო, რომელშიც ჩანს მ. ლომონოსოვის და ევროპის მოწინავე ფიზიკოსთა გავლენა. მის კალამს ეკუთვნის აგრეთვე „სამართალი ბატონიშვილის დავითისა“.

დავით ბატონიშვილი

მე-18 ს. გაბატონდა შეხედულება აღზრდის საქმეში წიგნის წამყვანი როლის შესახებ. ეს აზრი წამოაყენა მეფე-პოეტმა **არჩილმა და გამოსატა იმდროინდელი ეპოქის მოწინავე პედაგოგიური იდეები.** მისი აზრით მთავარი როლი აღზრდის საქმეში მასწავლებელს, ცოდნის მიღებასა და გადაცემა-გაცვლაში კი სახელ-

მძღვანელოს ენიჭება (ვ. გუჩუა, 1973:358). შესაბამისად, ავტორი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა სკოლებს.

მე-13 საუკუნიდან სასკოლო განათლება საქართველოში შეფერხდა, მაგრამ არ მოსპობილა. სკოლები იხსნებოდა ეკლესია-მონასტერებთან. მოგვიანებით, მე-17 საუკუნიდან სკოლების გახსნა დაიწყო კათოლიკე მისიონერებმაც (ვ. გუჩუა, 1973:359). მათი მიზანი იყო რელიგიური ცოდნის გაცვლა-გადაცემა და ასევე ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის რომის კათოლიკური ეკლესიასთან შეერთებისათვის ნიადაგის მომზადება. თბილისში, კათოლიკე მისიონერების სკოლაში 1668 წლისათვის 25 მოსწავლე ყოფილა. მოგვი-

მეფე-პოეტი არჩილი

ნებით კი მათი რაოდენობა გაიზარდა 50-მდე (მ. თამარაშვილი, 1902:131,132). 1755 წ. მეფე თეიმურაზმა კათოლიკეები განდევნა საქართველოდან და სკოლამაც არსებობა შეწყვიტა. მოგვიანებით, 1760-იან წლებში მეფე ერეკლემ სცადა კათოლიკეების დაბრუნება და მათი საშუალებით ქართულ სკოლებში უცხო ენების სწავლების აღდგენა.

მე-18 ს. მეორე ნახევარში იხსნება **სკოლები**. 1755 წ. თბილისში დაარსდა **სასულიერო სემინარია** (რექტორი ფილიპე ყაითმაზაშვილი) (ა. როგავა:1950:36). 1758 წ. თელავში გაიხსნა სკოლა, რომლის საფუძველზე 1782 წ. ჩამოყალიბდა **ფილოსოფიური სემინარია** (რექტორი გაიოზი, 1778—1783 წწ, შემდეგ კი დავით მესხიშვილი (1790-1801) (მ. ქიქოძე, ქ. ჩხატარაიშვილი, 1973:778). რექტორ გაიოზს (გვარად ბარათაშვილი) განათლება მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში ჰქონდა მიღებული და ფლობდა რუსულ, ლათინურ და ბერძნულ ენებს (მ. ქიქოძე, ქ. ჩხატარაიშვილი: 1973:779). იგი არის სამასზე მეტი ნათარგმნი და ორიგინალური ნაშრომის ავტორი, რომელთაგან აღსანიშნავია ანტონ I-ის "წყობილსიტყვაობის" წინათქმა (იამბიკოდ), „ქართული ენის გრამატიკა“ (პირველი ნაბეჭდი სახელმძღვანელო ქართულ ენაზე). აღსანიშნავია გაიოზ რექტორის "საქართველოს ისტორიის" ორიგინალური ნაშრომი და მისი შესანიშნავი გამოსვლები თბილისსა და თელავში, რომელიც აკადემიური ცოდნის გაცვლის და ორატორული მჭერმეტყველების ნიმუშად არის მიჩნეული.

თბილისის სასულიერო სემინარია

XVIII ს. მოღვაწეთა შორისაა **იოანე ბატონიშვილი** (1772-1830, **ქართველი** სახელმწიფო მოღვაწე, განმანათლებელ-ენციკლოპედისტი, მწერალი, მეცნიერი, ლექსიკოგრაფი, რომელმაც 15 წლიანი დაუღალავი შრომის შედეგად შექმნა ახალი დროის ქართული მეცნიერული ენციკლოპედია „**კალმასობა**“. მასში მეცნიერების სხვადასხვა დარგი იყო წარმოდგენილი.

„კალმასობა“ ანუ, როგორც თვით ავტორი უწოდებს, „ხუმარსწავლა“, ორიგინალური ჟანრის ნაწარმოებია. მეცნიერული მსჯელობანი მკითხველისათვის მოსაწყენი და ძნელად ასათვისებელი რომ არ ყოფილიყო, ავტორმა თხრობის თავშესაქცევი მანერა აირჩია. არქაული-მწიგნობრული ენით გა-

მართულ მეცნიერულ ნაწილს მსუბუქი და ხატოვანი თხრობითი ნაწილი ენაცვლება. სიუჟეტურ ღერძს ჰქმნის ორი მთავარი პერსონაჟი — იონა ხელაშვილი და მისი მხლებელი გლეხი ზურაბა ღამბარაშვილი. მათი ფაქტობრივებით აღსავსე მოგზაურობის ფონზე გაშლილია მეცნიერული მსჯელობანი; წარმოჩენილია საქართველოს იმდროინდელი ვითარება, ქვეყნის დამღუპველ გარემოებად მიჩნეულია საყოველთაო უმეცრება. თხზულება საკმაოდ სისრულით ასახავს საქართველოში მეცნიერული ცოდნის დონეს XVIII—XIX სუკუნეების მიჯნაზე. აქ წარმოდგენილია ცნობები საბუნებისმეტყველო და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა თითქმის ყველა დარგიდან. ზოგ შემთხვევაში მასალა თარგმნილია რუსული და უცხოური წყაროებიდან, უმეტესად კი ავტორი თავის დაკვირვებებს გეთავაზობს საქართველოს ისტორიის, ხალხის ყოფისა და კულტურის შესახებ. მასვე ეკუთვნის აგრეთვე აკადემიური ცოდნის გაცვლა-გადაცემისათვის განკუთვნილი თხზულება „სხვათა და სხვათა სწავლათა შეკრებილებანი“ (1829).

იონა ხატონიშვილი

ი. ხატონიშვილმა მამას, მეფე გიორგი მეორემეტეს, 1799 წარუდგინა მოხსენება ქართლ-კახეთში აუცილებლად გასატარებელი რეფორმების შესახებ. იონა ხატონიშვილის პროექტის მიხედვით, სხვა საკითხების მოგვარებასთან ერთად, თბილისში, გორსა და თელავში უნდა გახსნილიყო სასწავლებლები.

მოგვიანებით, საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში მართლაც გაიხსნა პირველდაწყებითი, სახელოსნო სკოლები და კერძო სასწავლებლები (ხონი, ქაშუეთი, მეტეხი, ანჩისხატი, ვარძია და ა. შ.). იქმნებოდა სახელმძღვანელოები (მათ შორის ქართული ენის გრამატიკის სამი სახელმძღვანელო), მიმდინარეობდა მთარგმნელობითი საქმიანობა.

სახელმძღვანელოების ავტორთა შორის უნდა დავასახელოთ ანტონ კათალიკოსი (ერისკაცობაში თეიმურაზ ბაგრატიონი), როლელმაც შექმნა „კატეხიზმის“ (შედგენილი ფრანგული საღვთისმეტყველო ენციკლოპედიის საფუძველზე), „ქართული ენის გრამატიკის“ და საქართველოს მოკლე ისტორიის სახელმძღვანელოები, რუსულიდან ქართულად ითარგმნა ვოლფის „ფიზიკა“, ბაუმაისტერის „ლოგიკა“ (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი, აღწერილობა, S, I, 1950, გვ. 127-128). მათი ნაშრომების თარგმნა იყო ცოდნის გადაცემა-გაცვლის ნათელი მაგალითი და დადასტურება იმისა, რომ ქართული ფილოსოფიური აზროვნება ცდილობდა სქოლასტიკისაგან გათავისუფლებას.

ანტონ კათალიკოსი

მის სახელს უკავშირდება სწავლა-განათლებისა და სასტამბო საქმის მოწესრიგებისათვის ზრუნვა კათალიკოსობის პერიოდში. ანტონმა გარს შემოიკრიბა საქმიანი და განათლებული ადამიანები ხელოვნებისა და მეცნიერების სხვადასხვა დარგიდან. იგი დაუახლოვდა თბილისში მყოფ კათოლიკე მისიონერებს (კაპუცინელთა ორდენს). მათთან ერთად გეგმავდა ანტონი საგანმანათლებლო და რელიგიურ განახლებას, სტამბის აღდგენასა და მთარგმნელობითი სკოლის ჩამოყალიბებას. ანტონისა და კათოლიკე ბერების ახლო ურთიერთობით ისარგებლა მისმა მოწინააღმდეგე ჯგუფმა, რომელსაც კარის მოძღვარი ზაქარია გაბაშვილი მეთაურობდა; ანტონ I-ს გაკათოლიკება დასწამეს და "მწვალებლად" აღიარეს. გადმოცემით ანტონის გაკათოლიკება უნებლიეთ გასცა ვინმე თავადის ქალმა, რომლის ვინაობას წყაროები არ ასახელებენ, მაგრამ ყვებიან, რომ ეს თავადის ქალი მძიმე ავადმყოფობის დროს კათოლიკურ ღოცვებს კითხულობდა, რასაც შესწრებია თეიმურაზ I-ის ასული. ეს ფაქტი და ანტონის ერთად ჰყოფნა კაპუცინელ ბერებთან გამოიყენეს ზაქარია გაბაშვილმა და მისმა თანამოაზრეებმა ბრალდების წასაყენებლად. მცხეთის საგანგებო საეკლესიო კრებაზე 1755 ანტონი არ დაასწრეს და გაკათოლიკების გამოკათალიკოსობიდან გადაყენეს, რის გამოც იგი 1756 წ. რუსეთში გაემგზავრა, სადაც თავი იმართლა სინოდის წინაშე. საქართველოში დაბრუნების შემდეგ იგი ხელს უწყობდა კალიგრაფიული სკოლების, ბიბლიოთეკების, თეატრის შექმნას, მხატვრობის, პოეზიისა და ხელოვნების სხვა დარგების განვითარებას; მკვიდრ ნიადაგზე დააყენა განათლების საქმე; ერეკლე II-ის დახმარებით თანდათან გარდაქმნა ნახევრად კერძო ეპარქიული დაბალი სასწავლებლები სახელმწიფო ტიპის სკოლებად, დიდი მონაწილეობა მიიღო ჯერ თბილისის (1755), შემდეგ კი თელავის (1782) სემინარიების დაარსებაში. ერეკლე II-თან ერთად შეიმუშავა სამი უმაღლესი სასწავლებლის დაარსების პროექტი.

ანტონი დიდ ყურადღებას აქცევდა **ფილოსოფიურ, ფილოლოგიურ, საბუნებისმეტყველო და ზუსტი მეცნიერებების** განვითარებას. **ფილოსოფიური კატეგორიების** საკითხებს მიეძღვნა მისი ნაშრომი „სპეკალი“, რომელშიც იგრძნობა **არისტოტელეს და პლატონის გავლენა**. შედგენილ იქნა და ითარგმნა ნაშრომები **ფიზიკაში, გეომეტრიაში, გეოგრაფიასა და მედიცინაში**. ყურადღება მიექცა **ეკონომიკური საკითხების** შესწავლასაც.

მე-18-19 სს. მიჯნაზე განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ხელნაწერი წიგნების გადაწერას. იგი შემოსავლის წყაროდაც იქცა. იესე ბარათაშვილმა ჩამოაყალიბა წიგნის გადამწერთა დასი. (მ. ქიქოძე, ქ. ჩხატარაიშვილი, 1973:780). მომზადდა საქართველოს ისტორიის მოკლე ნარკვევი, რომელიც მოიცავდა 1801-1831 წლებს, რომლის წარდგენისათვის თავად ჭავჭავაძეს რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლების წარმომადგენლებისათვის სპეციალური პატაკიც კი დაუწერია (რსია, ფ. 1268, ან. 1, ს. 9).

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში **სტამბა დაარსდა 1709 წელს**, მაგრამ იგი ალა მაჰმად ხანის შემოსევის დროს (1795 წ.) განადგურდა. იგი ხელახლა აღადგინეს ჯერ 1800, შემდეგ კი 1849 წ. **აღადგინეს მტრის მიერ განადგურებული სტამბა**. (პ. ორბელიანი, 1913:417). 1780-იან წლებისათვის სტამბის მუშაკთა შორის მოიხსენება „მესტამბეთუხუცესის“ თანამდებობა, დაწესდა აგრეთვე წიგნის გამფორმებლის თანამდებობაც (М. Джанашвили, 1908:214-215). ახალი სტამბიდან გამოსულ წიგნთა რაოდენობამ საუკუნის

ბოლოსათვის 100 000 ცალი შეადგინა (მ. ქიქოძე, ქ. ჩხატარაიშვილი, 1973:783).

ქართული წიგნი საქართველოს ფარგლებს გარეთაც იბეჭდებოდა.. **ეპისკოპოსმა გრიგოლ ხარჭაშენელმა 1786 წ. პეტერბურგში გახსნა სტამბა, ხოლო გაიოზ რექტორმა ქ. მოზდოკში, საკუთარი სახსრებით გამართა სტამბა** (ა. როგავა, 1950:142). პეტერბურგში, სახელმწიფო ისტორიულ არქივში დაცულია 1761 წლით დათარიღებული დოკუმენტი, რომელიც ეხება საქართველოს მიტროპოლიტ აფანასიევისათვის ქართულ ენაზე მოსკოვში წიგნების გამოცემისათვის სტამბით დაარსებისა და სარგებლობის საკითხს (რსია, ფ. 796, ან. 4ე, ს. 17). წიგნის ბეჭდვის პარალელურად ხდებოდა წიგნების გადაწერაც. შეიქმნა წიგნსაცავი (ბიბლიოთეკა). მდიდარი ბიბლიოთეკა ჰქონდათ კერძო პირებსაც (ორბელიანები, დადიანები, გურიელები).

სწავლა-განათლებამ ხელსაყრელი პირობები შექმნა **მეცნიერების** განვითარებისათვის. **იქმნებოდა ორიგინალური და თარგმნილი სამეცნიერო ლიტერატურა**. საქართველოს ისტორიის საკითხებს მიეძღვნა პაპუნა ორბელიანის („ამბავი ქართლისანი“), ომან ხერხეულიძის („მეფობა ირაკლი მეორისა“, დავით ბატონიშვილის (საქართველოს შემოკლებული ისტორია), ანტონ პირველი კათალიკოსის („ქართველ მეფეთა შთამომავლობა“) და სხვათა ნაშრომები.

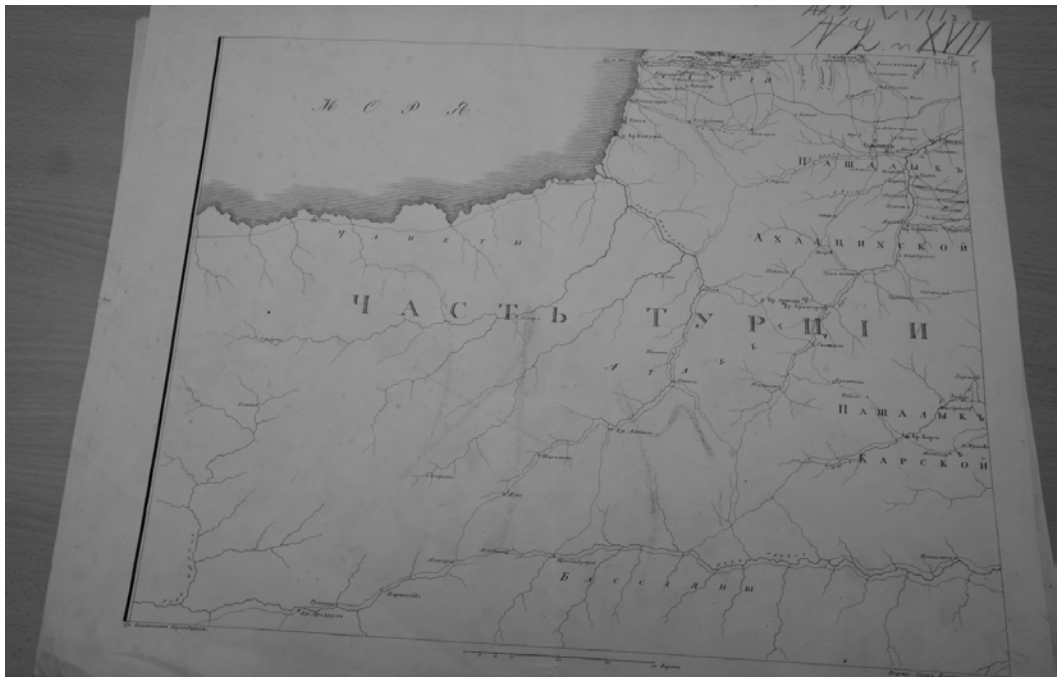
ცოდნის გაცვლის საუკეთესო მაგალითია ინტერესი **მსოფლიო ისტორიის გაცნობა-შესწავლისათვის**. შედგენილ იქნა სპეციალური კრებულები, რომლებშიც წარმოდგენილი იყო მსოფლიო ისტორიის საკითხები. 1763 წ. გადაიწერა მსოფლიო ისტორია ლევან ბატონიშვილის რედაქციით (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი, აღწერილობა S, I, გვ. 469-471).

1783 წ. ძმებმა მონგოლფიებმა გამოიგონეს აეროსტატი, რამაც დიდი ინტერესი გამოიწვია საქართველოში. მეფე ერეკლეს ბრძანებით ამ ფაქტის შესახებ გამოცემული წიგნი თარგმნეს ქართულად. მასში დახატეს აეროსტატის მოდელი და აღწერეს პირველი გაფრენის მარშრუტი (მ. ქიქოძე, ქ. ჩხატარაიშვილი, 1973:784).

დიდი ყურადღება მიექცა **ეკონომიკური და სამხედრო მეცნიერების საკითხების** შესწავლასაც. 1772 წ. ბაქარ ბატონიშვილმა ფრანგულიდან თარგმნა წიგნი „**ეკონომია**“, ხოლო გაიოზ რექტორმა უცხოურიდან თარგმნა **არტილერიის საკითხებისადმი მიძღვნილი კრებული**.

ევროპული მეცნიერებითა და კულტურით დაინტერესება პასუხობდა შესაბამისი ეპოქის მოთხოვნილებებს, მკითხველთა, მეცნიერთა იდეურ განწყობებს და უდავოდ გულისხმობდა ცოდნის გადაცემასა და გაცვლას.

1775 წ. ვენეციაში დაიბეჭდა „შავ და კასპიის ზღვებს შორის მდებარე ქვეყნების რუკა“, რაც უცხოელების საქართველოსადმი ინტერესის დამადასტურებელი ფაქტია. 1817-1819 წლებში რუსეთში შედგა საქართველოს ცალკეული კუთხეების დაწვრილებითი რუკები, რომელსიც ცალკე იყო წარმოდგენილი ოსმალეთის მიერ დაპყრობილი სამხრეთ-დასავლეთი საქართველოს რუკა:

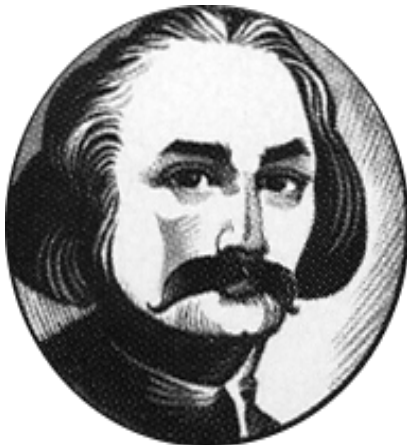
რუსეთის სახელმწიფო ისტორიული არქივი (პეტერბურგი), ფ. 1487, ან. 1, ს. 323

პეტერბურგის სახელმწიფო ისტორიულ არქივში წარმოდგენილია მე-19 ს. კავკასიის საგზაო რუკებიც (რსია, ფ. 95, ან. 3, ს. 1245)

თავად ქართველებიც ინტერესდებიან ევროპული მეცნიერების მიღწევებით. ინტერესი ჩნდება აგრეთვე ევროპული დიდაქტიკურ-აღმზრდელობითი საკითხებისადმიც. ქრისტიანულ-ზნეობრივ „სწავლათა“, მაქსიმე აღმსარებლის, არისტოტელეს, ანაქსაგორეს გვერდით ითარგმნა მარკ ავრელიუსის „საყოფაცხოვრებო სჯანი“ (მ. ქიქოძე, ქ. ჩხატარაიშვილი, 1973:786). ქართველ მეცნიერთა დაინტერესება ევროპული ცოდნის მიღწევებით ცოდნის დადაცემისა და გაცვლის მაღალი დონის მაჩვენებელია.

ცხოვრების წინსვლა დღის წესრიგში აყენებდა პრაქტიკაში მეცნიერული ცოდნის დანერგვის აუცილებლობის საკითხს. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა უკრაინაში მყოფი ქართველი პოეტის დავით გურამიშვილის მიერ მორწევისა და წისკვილების მოწეობის ტექნიკურ გაუმჯობესებასთან დაკავშირებული პროექტის შემუშავება, რომელიც ნახაზებითურთ უკრაინიდან გამოუგზავნა საქართველოს მეფე ერეკლეს.

მე-18 ს. მეორე ნახევარში აღორძინდა ქართული ლიტერატურის მდიდარი ტრადიციები. ამ პერიოდის ქართული მწერლობის წარმომადგენლები არიან: ბესიკი, დავით გურამიშვილი, საიათნოვა.

დავით გუშარაშიშვილი

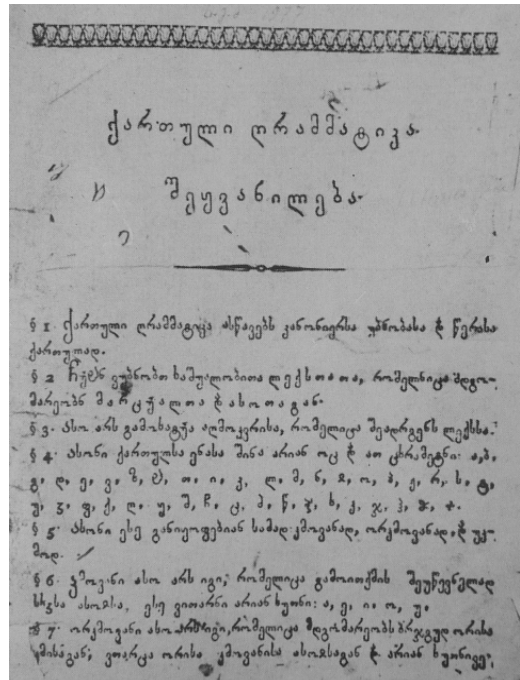
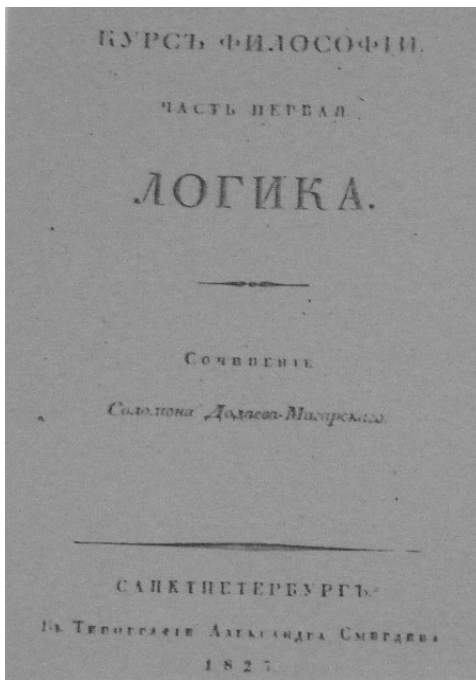

ბესიკი

საიათნოვა

ქართველ განმანათლებელთა მეორე თაობის წარმომადგენლებმა: დავით ბაგრატიონმა, იოანე ბატონიშვილმა, სოლომონ დოდაშვილმა და სხვებმა კიდევ უფრო გააღრმავეს წინამორბედთა სამეცნიერო საქმიანობა. **დავით ბაგრატიონმა** არაერთი ნაშრომი მიუძღვნა ქვეყნის ისტორიას. მასვე ეკუთვნის **ფიზიკის** სახელმძღვანელო, რომელშიც გათვალისწინებულია იმუამინდელი მეცნიერების მიღწევები. **სოლომონ დოდაშვილმა** 1827 წ. გამოსცა ფილოსოფიური წიგნი „**ლოგიკა**“, რომელსაც სახელმძღვანელოდ იყენებდნენ მთელი რუსეთის სკოლებში.

პეტრე ბაგრატიონმა (1818-1876) აღმოაჩინა მინერალ ორთიტის ახალი სახეობა, შეიმუშავა ოქროს მოპოვება-დამუშავების რაციონალური ხერხი, რითაც დიდი წვლილი შეიტანა ფიზიკის განვითარებაში.

ცოდნის გაცვლა-გადაცემის შესახებ საუბრისას გვერდს ვერ ავუვლით) რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრს (ნაშრომისათვის „ივერიის ისტორია“) (მ. გაფრინდაშვილი, ქართული კულტურა XIX საუკუნეში. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V, თბ. 1970, გვ. 819)., პარიზის სააზიო საზოგადოებისა და კოპენჰაგენის სამეფო ანტიკვართა საზოგადოების წევრს, თეიმურაზ ბაგრატიონს (1782-1846, რომელმაც მ. ბროსესთან ერთად დიდი როლი შეასრულა პეტერბურგის ქართველოლოგიური სკოლის ჩამოყალიბებაში.

1830 წლიდან საფუძველი ჩაეყარა თეიმურაზ ბაგრატიონის მეცნიერულ თანამშრომლობას აკადემიკოს მარი ბროსესთან, რომელიც მის მოწაფედ თვლიდა თავს. 1830 წლით დათარიღებული წერილით უნდა იწყებოდეს თეიმურაზის მიმოწერა ბროსესთან, რადგან ამ მიმოწერით ბატონიშვილი, როგორც ჩანს პირველად აცხადებს კორესპოდენტობის სურვილს და აცნობს თავის მისამართსაც (სანკტ პეტერბურღს, ვასილის ოსტროვასა შინა მეცხრეს ლინიაზედ, მახლობელ მდინარესა ნევისა №8-ს).1837 წელს კი ისინი პირადად ხვდებიან ერთმანეთს.

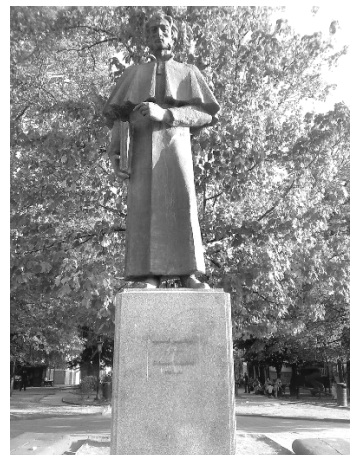
თეიმურაზ ბატონიშვილი გარდაიცვალა 1846 წლის 23 ოქტომბერს. დასაფლავებულია ალექსანდრე ნეველის ლავრაში ბაგრატიონთა სასაფლაოზე, თავისი ძმის დავითის გვერდით.მას დარჩა მდიდარი ქართული ბიბლიოთეკა, რომელიც გადაეცა პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის აზიურ მუზეუმს.

თეიმურაზ ბაგრატიონი

სოლომონ დოდაშვილი

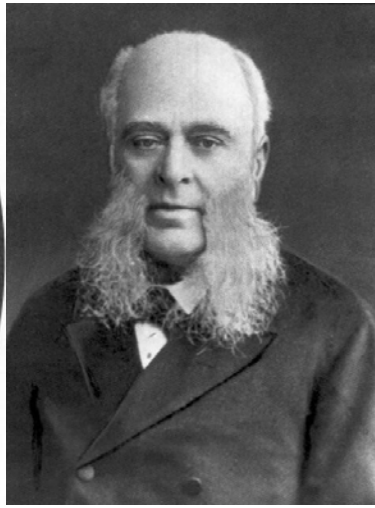

ს. დოდაშვილის ძეგლი სიღნაღში

იმ პერიოდის გამოჩენილ მეკვლევართა შორის უნდა დავასახელოთ: დიმიტრი ბაქრაძე, დავით ჩუბინაშვილი სულხან ბარათაშვილი, გერასიმე ქიქოძე და სხვები. დ. ბაქრაძემ - რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტმა პირველმა გამოსცა ვახუშტი ბაგრატიონის ენციკლოპედიური ხასიათის ნაშრომი „აღწერა სამეფოსა საქართველოსი“.

დ. ბაქრაძე

დავით ჩუბუნაშვილი

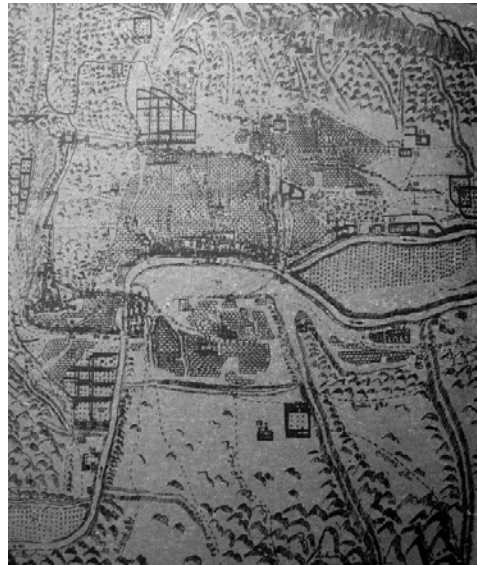

გერასიმე (გაბრიელ)
ჩიქობავა

უნდა ითქვას ისიც, რომ ვახუშტი ბაგრატიონი იყო მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებელი ელიზაბეტა პეტრეს ასულთან და მიხეილ ლომონოსოვთან ერთად.

ვახუშტი

თბილისის გეგმის
ვახუშტიშეული დედანი

ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ შედგენილი ევროპის რუკა, 1752

მეცნიერების განვითარებისა და კვლევის სფეროების გაფართოებამ დღის წესრიგში დასვა მეცნიერების კომუნიკაციის ისეთი ფორმების აუცილებლობა, რომელიც უზრუნველყოფდა კვლევის შედეგების ერთობლივ განხილვებს. შედეგად ყალიბდება ცოდნის გადაცემის ახალი გზა - მიმოწერები მეცნიერებს შორის, წერილები, რომლებიც ატარებდნენ არა მარტო ყოფით ხასიათს, არამედ მათში ხშირად კვლევის აღწერა და შედეგებიც იყო წარმოდგენილი. ასე, წერილები გადაიქცა სამეცნიერო ინფორმაციად, რომლებშიც ჩამოყალიბებული იყო კვლევის შედეგები, მსჯელობა, არგუმენტები და კონტრარგუმენტები. ასე ყალიბდება თანამეგობრობის განსაკუთრებული ფორმა, რომელმაც წერილი აქცია ცოდნის გაცვლის საშუალებად და ე.წ. „მკვლევართა რესპუბლიკაში“ გააერთიანა მკვლევარები მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებიდან.

განვითარდა ქართველოლოგიური მიმართულება უცხოეთის ქვეყნებშიც. ქართველი ხალხის მდიდარმა კულტურულ-სამეცნიერო მემკვიდრეობამ არაერთი უცხოელი მეცნიერი დააინტერესა. ცნობილი ეთნოგრაფი და დრამატურგი მორიზ დანილი, რომელიც იმყოფებოდა კავკასიაში, როგორც სოფლის მეურნეობის, მრეწველობისა და დასახლების ინსპექტორი აგროვებს საინტერესო ცნობებს თავისი მეგობრის, კავკასიის ეთნოგრაფიის საკითხებით დაინტერესებული მეცნიერის ა. კისტიაკოვსკისათვის. მის წერილებში წარმოდგენილია კავკასიის ქალაქების აღწერილობა, ადგილობრივი მოსახლეობის ცხოვრების წესი. კავკასიის დედაქალაქის თბილისის შესახებ თავისი შეხედულება წერილებში შემდეგნაირად ჩამოყალიბდა: „რა გითხრათ თბილისისა და მისი მაც-

ხოვრებლების სესახებ? თბილისი თავისი გარეგნული იერიტ ატყვევებს ყველა ცასულს. განსაკუთრებით საინტერესოა მისი აზიური ნაწილი“ (институт рукописей национальной библиотеки Украины, ф. 3, N 5277, стр. 8)

ა. კისტიაკოვსკი, როგორც კავკასიის ჩვეულებითი სამართლის საკითხებში კარგად გაცნობიერებული უკრაინელი მეცნიერი, მასალების მოძიებისას ყურდნობოდა მეგობრებს. მან შექმნა კორესპონდენტების ქსელი, რომლებიც აწოდებდნენ მასალებს კავკასიის ხალხთა ყოფისა და კულტურის შესახებ. მისი წერილები სავესა კორესპონდენტებისადმი თხოვნებითა და შესხენებებით - გადაეცათ მისთვის ცოდნა, შეგროვებული ინფორმაცია, ლიტერატურა კავკასიის ხალხთა შესახებ. ერთ-ერთ წერილში თბილისში ჩასულ თავის მეგობარს წერს; „ფიქრობ, რომ შენ დიდ სარგებლობას მოუტან შენი ყოფნით კავკასიაში, თუ კი ჩაიწერ შენს დაკვირვებებს. კავკასია უმდიდრესი რეგიონია ეთნოგრაფიული დაკვირვებებისათვის. მისკენ უნდა იყოს მიმართული შენი ყურადღება“ (Н. Зуб (Руденко), 2015:78). შემდეგ გვერდზე ამატებს: „გთხოვთ არ დაივიწყოთ ჩემი ეთნოგრაფიული მიდრეკილებები. ნებისმიერი ეთნოგრაფიული მონაცემი ცემთვის არის სასარგებლო ინფორმაცია“ (Н. Зуб (Руденко), 2015:79). მას მასალებს უგზავნიდნენ მისი ყოფილი სტუდენტებიც, რომლებსაც ლექციებს უკითხავდა კიევის უნივერსიტეტში. მაგ. **მ. სტუპინი**, რომელიც თავიდან მუშაობდა პიატიგორსკში სახაზინო ადვოკატად, შემდეგ ვლადიკავკაზში საოლქო სასამართლოში. ასევე, **ნ. ჟერბცევი**, რომელიც გარკვეულ პერიოდში მუშაობდა პიატიგორსკის საგამომძიებლო ნაწილში. მასწავლებლის თხოვნით ისინი აგროვებდნენ მასალებს, იწერდნენ საკუთარ დაკვირვებებს და აწვდიდნენ მას (Н. Зуб (Руденко), 2015:79).

მარი ბროსე

საქართველოთი დაინტერესებულ უცხოელ მკვლევართა შორის უნდა დავასახელოთ მარი ბროსე. იგი მოიხიბლა საქართველოს ისტორიული წარსულით, დამოუკიდებლად შეისწავლა ქართული ანბანი და მთელი თავისი სიცოცხლე ქართული მეცნიერებისა და კულტურის პოპულარიზაციას მოახმარა. მან შეისწავლა ქართული ანბანი „ბიბლიის“ ტექსტის მიხედვით. მ. ბროსემ 1743 წ. გამოცემული (ბაქარ ბატონიშვილის გამოცემა) ქართული „ბიბლია“ შეადარა ბერძნულს, დააზუსტა ქართულ ასოთა მოხაზულობა და გამოარკვია ქართული სიტყვების ზუსტი მნიშვნელობა. ასე შეისწავლა მან ქართული, შემდეგ კი საკუთარი ხელით გამოწერა პარიზის ბიბლიოთეკაში დაცული ქართული ხელნაწერების მნიშვნელოვანი ნაწილი, შეადგინა ქართული ენის ვრცელი ლექსიკონი სიტყვათა ძირების მიხედვით და ფრანგულად თარგმნა მოპოვებული მასალების დიდი ნაწილი. მან დაგვიტოვა 250-ზე მეტი ნაშრომი ქართველოლოგიის საკითხებზე. იგი სამართლიანად ითვლება ევროპაში მეცნიერული ქართველოლოგიის ფუძემდებელად (Н. Я. Март, 1902:73-78).

ქართველოლოგიის საკითხებზე მეცნიერული კამათი, ცოდნის გაცვლა-გაზიარება მიმოწერების საფუძველზე ხორციელდებოდა. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა დისკუსია **კლაპროტან ქართული წელთაღრიცხვის სისტემებზე**, რომელიც მ. ბროსეს გამარჯვებით დასრულდა (შ. ხანთაძე, 1966:16).

ბროსეს მეცნიერულ წარმატებაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველ მოღვაწეებთან მიმოწერებსა და ურთიერთობებს. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა თეიმურაზ ბატონიშვილისა და მ. ბროსეს მეცნიერული თანამშრომლობა. მათ ერთმანეთი გაიცნეს პეტერბურგში. შემდგომ პერიოდში ხშირი იყო ურთიერთმიმოწერები სხვადასხვა სამეცნიერო პრობლემატიკის შესახებ. მ. ბროსე თეიმურაზ ბატონიშვილს მიიხნევდა მის მასწავლებლად და დაკრძალვის დღეს (1846 წელი) განსვენებულის ცხედართან ქართულად წარმოთქვა გამოსამშვიდობებელი სიტყვა.

მ. ბროსე 1838 წელს მიმოწერით დაუკავშირდა პლატონ იოსელიანს, დიდი განათლებისა და ერუდიციის მქონე ქართველ ისტორიკოსს. პლატონ იოსელიანმა მას გაუგზავნა თავისი ბიბლიოთეკის კატალოგი, რომელიც ძველი ქართული ლიტერატურის 140 ძეგლის დასახელებას შეიცავდა, ამასთანავე სისტემატურად აწვდიდა ისტორიულ მასალებს. პლატონ იოსელიანისაგან მ. ბროსემ მიიღო ანტონ პირველის „წყობილსიტყვაობა“, „ქართლის ცხოვრება“, ვახუშტის თხზულება და ა. შ. თავის მხრივ ბროსეც უგზავნიდა პლ. იოსელიანს აკადემიურ გამოცემებს, აძლევდა რჩევებს, ხელს უწყობდა მუშაობაში. მ. ბროსეს შუამდგომლობით პლ. იოსელიანმა მიიღო სინოდალური კანტორის არქივში მუშაობის ნებართვა (შ. ხანთაძე, 1966:68, 69). პლატონ იოსელიანის მეშვეობით მ. ბროსე უკავშირდებოდა სხვა ქართველ მოღვაწეებს (აღლ. ჭავჭავაძე, ნიკოლოზ ფალავანდიშვილი, იოსებ წილოსანი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი და სხვ.).

მ. ბროსეს მეგობრული ურთიერთობა აკავშირებდა დავით ჩუბინაშვილთანაც. ეს თანამშრომლობა ნათლად გამოიკვეთა „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ქართლის ცხოვრების“ გამოცემისას. **მარი ბროსემ 1841 წ. რუსეთში გამოსცა „ვეფხისტყაოსანი“**, პეტერბურგის უნივერსიტეტში 1845 წ. შეიქმნა **ქართული ენისა და ლიტერატურის კათედრა**. დ. ჩუბინაშვილმა შეადგინა **ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია** (1846), 1866 წ. კი **ქართული ენის გრამატიკა**.

ცოდნის გაცვლა-გადაცემა ხორციელდებოდა საქართველოს პრობლემატიკით დაინტერესებულ **მკვლევართა მოგზაურობის შედეგადაც**. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ცნობილი ბოტანიკოსის კ. კოხის საქართველოში მოგზაურობა, რომელმაც გამოაქვეყნა მოგზაურობის წიგნი. აღნიშნული წიგნის შესახებ შენიშვნები გამოაქვეყნა მ. ბროსემ. ამ შენიშვნებში იგი სხვა მოგზაურ-მკვლევართა ნაშრომებსაც შეეხო და ზოგიერთს გაუსწორა დაშვებული უზუსტობები. ნიშანდობლივია, რომ თავად მ. ბროსემაც იმოგზაურა საქართველოში, მოიძია მასალები, გაარკვია ცალკეული ისტორიულ-გეოგრაფიული საკითხები (შ. ხანთაძე, 1966:71). მოგზაურობის შედეგად ბროსეს გაუფართოვდა ქართველ ნაცნობთა წრე, გაიჩინა ახალი კორესპონდენტები, მასალის მიმწოდებლები - რაფიელ ერისთავი, იობ ცისკარიშვილი და სხვები.

იმ პერიოდის მოგზაურ-მკვლევართა შორისაა გერმანელი იაკობ რეინგესი, მედიცინის დოქტორი. 1779 წ. იგი ჩამოვიდა თბილისში, დაუახლოვდა სამეფო კარს. მისი დამსახურებითა და მონაწილეობით შედგენილ იქნა კავკასიის ისტორიულ-ტოპოგრაფიული აღწერა. მასში შევიდა ავტორის კავკა-

სიაში მრავალწლიანი მოღვაწეობის ამსახველი მასალები, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული დაკვირვებები (Я. Рейнберг, 1796:209). განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს ყაბარდოელთა ყოფისა და კულტურის საკითხებზე.

ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით უფრო მკრთალია სპარსეთში რუსეთის ელჩის მ. ტიხონოვის ჩანაწერები, რომელიც იძლევა ცნობებს სპარსეთის შაჰის აბასის მიერ კახეთის აოხრების შესახებ, სამაგიეროდ უხვ მასალას გვაწვდის რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის 1768-1775 წლების სამეცნიერო ექსპედიციის ხელმძღვანელი, ექიმი და ბუნებისმეტყველი, აკადემიკოსი იოჰან გიულდენშტედტი ქართველების, ოსების, ბალყარების, ყარაჩაელების სამეურნეო ყოფის, განსახლების, საცხოვრებელი კომპლექსის, თავდაცვითი ნაგებობების, სოციალური ორგანიზაციის საკითხებზე (გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. უცხოური წყაროები საქართველოს შესახებ, IX, ტ. I-II, თბ. 1962, 1964).

ქართველების შესახებ საინტერესო ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ ცნობებს გვაწვდიან აგრეთვე: **იოჰან გერბერი** (რომელმაც შეადგინა კასპიის ზღვის სანაპიროს რუკასტრახანიდან მტკვრის შესართავამდე სათანადო აღწერილობით), ნიკოლოზ იაზიკოვი (რომელსაც უნდა მოეწესრიგებინა ერეკლე მეფისა და რუსეთის გენერალ ტოტლებენის კონფლიქტი), **სტეფანე ბურნაშევი** (დიპლომატი, რომელმაც დაგვიტოვა: „საქართველოს სურათი“, „აზერბაიჯანის ოლქების აღწერა“ და „მთიელი ხალხის აღწერა“, წარმოადგინა დემოგრაფიული მონაცემები, სამთო საქმე, მმართველობის სისტემა, რუკები და ა. შ.), **ჟაკ ფრანსუა გამბა** (1820 წ. სამხედრო გზით (რომელიც უნდა ქცეულიყო ევრაზიული ვაჭრობის ცენტრად) შემოვიდა საქართველოში საფრანგეთის კონსულის სტატუსით, მიწაც შეისყიდა იმერეთში, შემდეგ კი პარიზში ყოფნისას გამოაქვეყნა შემავაძამებელი ნაშრომი კავკასიისა და საქართველოს შესახებ), **დიუბუა დე მონპერე** (მე-19 ს. 30-იან წლებში ჩამოვიდა საქართველოში, შეისწავლა მატერიალური კულტურის ძეგლები და შეცდომით ისინი ბიზანტიური ხუროთმოძღვრების განშტოებად მიიჩნია), შოტლანდიელი **რობერტ ლაიელი**, ინგლისელი **ე. სპენსერი**, **გერმანელი ჰენრიხ კლაფროთი**, **კიევის მიტროპოლიტი ექვთიმე ბოლხოვიტინოვი**, **პრუსიელი ავგუსტ ჰაგსტაუზენი** და ა. შ. (ვ. შამილაძე, 2001:114-197)

მეცნიერთა ურთიერთ მიმოწერები არა მარტო ცოდნის გადაცემის, არამედ კვლევა-ძიების მეთოდის და თემატიკის შემუშავების ახალ საშუალებების შემუშავების გზაც იყო. კონტაქტები მეცნიერებს შორის და ცოდნის გადაცემის ფორმები ხელს უწყობდა მეცნიერების განვითარებას, მაგრამ მეცნიერული ცოდნის, სამეცნიერო ინფორმაციის დაგროვების კვალობაზე საჭირო ხდებოდა გარკვეული ცვლილებები.

კერძო წერილებს ჩაენაცვლა **სამეცნიერო ჟურნალებში სტატიების გამოქვეყნება**. წიგნისაგან განსხვავებით სტატია მცირე მოცულობისაა და არ მოეთხოვება ავტორის შეხედულებათა სრულყოფილი წარმოდგენა. სტატიის გამოქვეყნება იქცა მეცნიერული ცოდნის გადაცემის საუკეთესო საშუალებად. ამ პროცესში კიდევ უფრო ფართო ხასიათი ენიჭება ეროვნული ენების გამოყენებას. ლათინურს ენაცვლება ეროვნული ენები. ეროვნული ენა ტრანსფორმირდა, როგორც სამეცნიერო კომუნიკაციის საუკეთესო საშუალება მისსავე ქვეყანაში.

ცოდნის გადაცემის ახალი ფორმის - სტატიის გამოქვეყნების საჭიროებამ დღის წესრიგში დააყენა **პერიოდული ჟურნალების გამოცემის აუცი-**

ლებლობის საკითხი. თავიდან, ეს ჟურნალები ასრულებდა მკვლევართა გაერთიანების ფუნქციას. ბევრგან დაარსდა სხვადასხვა სახის აკადემიური დაწესებულება. საქართველოში ასეთი სამეცნიერო ჟურნალების დაარსება ცარიზმის პირობებში შეუძლებელი იყო, ამიტომ ქართველი მეცნიერები ახერხებდნენ სტატიების გამოქვეყნებას უცხოურ გამოცემებში. ამ თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა უცხოეთის ქვეყნებში ჩამოყალიბებულ ქართველოლოგიურ ცენტრებს. მარი ბროსემ არაერთი ქართველი მეცნიერის ნაშრომი თარგმნა და გამოაქვეყნა უცხოეთში.

მართალია სამეცნიერო ხასიათის ჟურნალების დაარსება იშუამდ ვერ მოხერხდა, მაგრამ მე-19 ს. დასაწყისში (1818 წლიდან) დაიწყო გაზეთების გამოცემა, რომელშიც დიდია სოლომონ დოდაშვილის წვლილი. მასვე ეკუთვნის „ლოგიკის“ სახელმძღვანელო რუსულ ენაზე. 1818-32 წწ. მისი რედაქტორობით გამოდიოდა გაზეთი „თბილისის უწყებანი“. 1832 წ. დაარსდა პირველი ლიტერატურული გაზეთი „სალიტერატურო ნაწილი თბილისის უწყებათანი“. აღნიშნულ გამოცემებში იბეჭდებოდა სამეცნიერო ხასიათის ნაშრომებიც. პეტერბურგია სახელმწიფო ისტორიულ არქივში დაცული 733-ე ფონდის 58-ე საქმე ეხებასაქართველოს მთავარმმართველის 1819 წ.განკარგულებასტილისში „ქართული გაზეტი“-ს გამოცემის ტაობაზე (რსია, ფ. 733, ან.87, ს.58)

მე-18 ს. ბოლოსა და მე-19 ს. დასაწყისში - სამეცნიერო ინფორმაციის დაგროვების კვალობაზე იქმნება სხვადასხვა ტიპის მეცნიერთა ასოციაციები. მეცნიერების ორგანიზაციის ახალმა ფორმებმა დაბადა სამეცნიერო კომუნიკაციის ახალი ფორმები, პროფესიული ჟურნალები, რომლის ირგვლივაც ერთიანდებოდნენ მეცნიერები საკუთარი ინტერესების შესაბამისად.

წარმოიშვა **სამეცნიერო კადრების მომზადების აუცილებლობის საკითხი.** საქართველოში მაშინ არ იყო უმაღლესი სასწავლო და სამეცნიერო დაწესებულება. ამიტომ, უმაღლესი განათლების მისაღებად ახალგაზრდები მიემგზავრებიან უცხოეთის სამეცნიერო ცენტრებში.

მე-17 ს. მეორე ნახევრიდან მეცნიერებაში ღრმავდება სპეციალიზაციის პროცესი. ცალკეულ ქვეყნებში ჩნდება მკვლევარ-სპეციალისტთა თანამეგობრობა, რომლებსაც ახალისებდა სახელმწიფოც.

განსხვავებული ვითარება შეიქმნა მე-19 ს. პირველ ნახევარში. 1801 წ. რუსეთმა დაიპყრო საქართველო. **ქართული კულტურა ეროვნული სუვერენიტეტის აღდგენისათვის ბრძოლის ნიშნით ვითარდებოდა.** რუსეთმა მოშალა ადრინდელი კულტურის კერები, დახურა სასწავლებლები, რუსეთში გადაასახლა ბაგრატიონები, რომელთა შორის ბევრი ქართული მეცნიერების თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო. ცარიზმი ქართველებს უკულტურობას აბრალებდა და უძველესი ცივილიზაციის ქვეყანაში თავს „საქართველოში განათლების პირველი სხივების შემომტანად“ ასაღებდნენ (მ. გაფრინდაშვილი, ქართული კულტურა XIX საუკუნეში. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V, თბ. 1970, გვ. 812).

ცარიზმმა გააუქმა ქართული ეროვნული სასწავლებლები და დაიწყო რუსული სკოლების გახსნა. 1802 წ. 22 სექტემბერს თბილისში გაიხსნა ორკლასიანი სასწავლებელი, მაგრამ მალე დაიხურა, რადგან ბავშვები არ ფლობდნენ რუსულ ენას. ცარიზმის სასტიკი კოლონიური პოლიტიკის მიუხედავად საქართველო ასე თუ ისე ექცევა ევროპული ცივილიზაციის ორბიტაში. კავკასიის ევროპეიზაციის საწყისებს თან ახლდა მოწინავე ქვეყნების

ისტორიისა და კულტურის გაცნობა, ცხოვრების ევროპული წესის არა მარტო გაცნობიერება, არამედ მისი დამკვიდრების ცდებიც.

ცარიზმს დაპყრობილ ქვეყანაში ადგილობრივი კადრებიც ჭირდებოდა. ამ მიზნით, 1804 წ. თბილისში გაიხსნა **რუსული სკოლა**, რომელიც 1830 წ. გადაკეთდა გიმნაზიად. ამავე წ. გაიხსნა **ქალთა პანსიონატი**, 1817 წ. - **სასულიერო სემინარია**. 1850 წ. გაიხსნა **საერებო სკოლები** ქუთაისში, გორში, ახალციხეში, დუშეთში, სიღნაღში.

ხელშეშლელი პირობების მიუხედავად ქართული მეცნიერება მაინც ვითარდებოდა. მეცნიერები უკვე აღარ კმაყოფილდებიან მარტო მიმოწერებით, წიგნების პუბლიკაციით. მიმოწერა თანდათანობით კარგავს ადრინდელ სტატუსს და ხდება **ეროვნულ დისციპლინებზე ორიენტირებული თანამეგობრობების ჩამოყალიბება**. ცარიზმი ყოველმხრივ აფერხებდა ქართული მეცნიერების განვითარებას. შესაბამისად, ხელი ეშლებოდა მკვლევარ-სპეციალისტთა თანამეგობრობების ჩამოყალიბებასაც. მაგრამ ქართველი მეცნიერები მაინც ახერხებენ ცალკეული დარგების მიხედვით გაერთიანებას. დიმიტრი ბაქრაძის (1827-1890) ინიციატივით - ქართული ისტორიული ძეგლებისა და ხელნაწერების დასაცავად დაარსდა **საეკლესიო მუზეუმი** და ჩამოყალიბდა **„კავკასიის არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოება“**, ცოტა მოგვიანებით, 1850 წ. თბილისში დაარსდა **„რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილება“**, რომელიც ათეული წლების მანძილზე სცემდა **ჟურნალებს „ჩანაწერებისა“ და „ცნობების“** სერიით. ამ გამოცემების რედაქტორები იყვნენ ცნობილი მეცნიერები: ვ. სოლოგუბი, ი. ბართოლომეი, ნ. კოვალევსკი, ნ. ზაგურსკი, მ. ლომიძე და სხვები. ჟურნალთან აქტიურად თანამშრომლობდნენ ასევე ცნობილი მეცნიერები და საზოგადო მოღვაწეები, რომელთა ნაშრომებს გააჩნდა პირველხარისხოვანი წყაროს ფუნქცია (ვ. შამილაძე, 2001: 178).

მნიშვნელოვანი იყო **გაზეთის დაარსება** 1819 წ. პრესის განვითარებაში დიდია სოლომონ დოდაშვილის წვლილი. მასვე ეკუთვნის „ლოგიკის“ სახელმძღვანელო რუსულ ენაზე. 1818-32 წწ. მისი რედაქტორობით გამოდიოდა გაზეთი **„თბილისის უწყებანი“**. 1832 წ. დაარსდა პირველი ლიტერატურული გაზეთი **„სალიტერატურო ნაწილი თბილისის უწყებათანი“**. აღნიშნულ გამოცემებში იბეჭდებოდა სამეცნიერო ხასიათის ნაშრომებიც. საკვლევ პერიოდში გამოდიოდა აგრეთვე: „კავკასიის კალენდარი“, „კავკაზი“, „კავკასიის სიძველენი“. ცოტა მოგვიანებით (1860-იანი წლებიდან) - „კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტები“ (ვ. შამილაძე, 2001: 183).

ცოდნის გადაცემა - გაცვლას ემსახურებოდა 1846 წ. დაარსებული **საჯარო ბიბლიოთეკა**, ცოტა მოგვიანებით კი **კავკასიის მუზეუმი**.

განვითარდა **ქართული ლიტერატურა**. დაწინაურდა რომანტიკული ლიტერატურული მიმდინარეობა (აღლ. ჭავჭავაძე, გრ. ორბელიანი, ნ. ბარათაშვილი, ვახტანგ და ალექსანდრე ორბელიანები, სოლომონ რაზმაძე, მიხეილ თუმანიშვილი). 1840-იანი წლებიდან ლიტერატურაში გზა გაიკაფა რეალისტურმა მიმდინარეობამ (გიორგი ერისთავი, დანიელ ჭონქაძე, ლავრენტი არდაზიანი). მე-19 დასაწყისიდან თბილისი იქცა კავკასიის ცენტრად, სადაც ფეხი აიდგა მე-19 ს. აზერბაიჯანულმა და სომხურმა ლიტერატურამ. საქართველოში სტუმრად იმყოფებოდა არაერთი უცხოელი მწერალი, პოეტი, საზოგადო მოღვაწე (პუშკინი, ლერმონტოვი, ტოლსტოი (რუსეთიდან), აღლ. დიუმა (საფრანგეთი), ბოდენშტედტი (გერმანია) და სხვა.

თბილისში, წარჩინებულთა ოჯახებში იმართებოდა ევროპული ხასიათის საღამოები და მეჯლისები. 1851 წ. დაარსდა იტალიური ოპერა. ფეხი მოიკიდა თეატრით გატაცებამ. თბილისის ლიტერატურულ საღონებში იდგმებოდა სპექტაკლები რუსი და უცხოელი დრამატურგების პიესების მიხედვით. სოფელ მეჯვრისხევში წარმოდგენილ იქნა შექსპირის „ოტელო“.

ერთი სიტყვით, თვითმყოფად კულტურასთან და მეცნიერებასთან ერთად აშკარად გამოიკვეთა ევროპეიზმის საერთო ტენდენცია, რაც იყო საქართველოს ორიენტაციის ბუნებრივი მიმართულება და ცოდნის გაცვლის გამოსატყულება.

აღმავლობის გზას დაადგა ქართული ხელოვნება. წყაროებში ხშირად მოიხსენიება „მსახიობელთა“, „მეთიატრონეთა“ „მსახიობ-ხუმარათა მთელი დასები. 1791 წ. გიორგი ავალიშვილმა მეფე ერეკლე მოღორის კარზე დაარსა საერო თეატრი. თეატრის დაარსებამ ხელი შეუწყო ქართული დრამატურგიის განვითარებას.. გიორგი ავალიშვილმა რუსულიდან გადმოთარგმნა ალ. სუმარაკოვის პიესები. ითარგმნა აგრეთვე ფრანგი დრამატურგის რასინის ტრაგედია „ფიიდენია“, რომელიც დაიდგა 1795 წ.

დაწინაურდა მუსიკალური ხელოვნება. ფეხმოკიდებული იყო ტრადიციული მრავალხმიანი გუნდური სიმღერები. მცხეთის სკოლაში 300-მდე მგალობელ-მომღერალი აღიზარდა. თბილისში ბევრი აშული და მომღერალი ცხოვრობდა (საიათნოვა, სათარა, მაჩაბელა და სხვ.)

ცოდნის გაცვლა ყოველთვის როდი გულისხმობს მეცნიერთა ყოველდღიურ ინტენსიურ ურთიერთობას, თუმცა მოითხოვს ცოდნის მართვისა და გაცვლა-გადაცემის პროცესის ეფექტურ ორგანიზაციას. ეფექტურობა კი დამოკიდებულია მოტივაციაზე, თუმცა საკვლევ პერიოდში საქართველოში იგი ძირითადად პირად ინიციატივასა და ენთუზიაზმს ეფუძნებოდა

ცოდნის გაცვლის ჩვენს მიერ შესწავლილი მოდელი სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ ეს პროცესი დაბრკოლებებისა და ბარიერების გარეშე მიმდინარეობდა. ზოგადად, ცოდნის გაცვლის პროცესში არსებული ბარიერების ეროვნული მოდელი შეიძლება შემდეგნაირად წარმოვადგინოთ:

1. მძიმე ისტორიული ხვედრი. ბრძოლა აგრესიის წინააღმდეგ და ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისათვის.

2. ინდივიდუალურ ხასიათი. ცოდნის გაცვლის სურვილის არქონა;

3. ცოდნის დემონსტრირების სურვილის არქონა,

4. დაეჭვება მირებული ცოდნის ხარისხსა და ობიექტურობაში

5. წახალისების არასაკმარისობა;

6. ინიციატივის არქონა;

7. პოლიტიკური კონიუქტურა და ა. შ.

დასახელებული ბარიერებიდან საკვლევ პერიოდში მთავარ დაბრკოლებად მაინც მძიმე ისტორიული ხვედრი განიხილება.

არის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც საქართველოში არანაკლებ აბრკოლებდა ცოდნის გაცვლის პროცესს. ესაა საკვლევ პერიოდში შრომისუნარიანი მოსახლეობის სიმცირე - მძიმე დემოგრაფიული მდგომარეობა. მუდმივი ომიანობის ვითარებაში შრომისა და ბრძოლისუნარიანი მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი სამშობლოს დაცვის საქმეს ემსახურებოდა. ეს გამოწვევა საქართველოსათვის განსაკუთრებით საგანგაშო იყო. ერეკლე მეფემ კრწანისის ბრძოლაში 5 ათასი კაციც კი ვეღარ შეაგ-

როვა. აღნიშნული ფაქტორი უარყოფითად მოქმედებდა უფროსი თაობის ექსპერტული ცოდნის გამოყენებაზე. არ იყო გამორიცხული უფროსი თაობის ექსპერტული ცოდნის დაკარგვა. (ოლგა უხანოვა, 2015:138-139). თუმცა ცოდნის დაგროვება-გაცვლა-გადაცემა საქართველოში ძირითადად მაინც წინა თაობის გამოცდილებას, მემკვიდრეობითობის პრინციპს (როგორც უნიკალურ საბაზო ცოდნას) ეფუძნებოდა. მართალია მაშინ ორგანიზაციულად ვერ ხერხდებოდა ცოდნის სისტემის მეცნიერული მართვა-მენეჯმენტი, მაგრამ მემკვიდრეობითობის პრინციპზე დაფუძნებული ცოდნა ორიენტირებული იყო უნიკალური განმავითარებელი გარემოს შექმნასა და ინოვაციებზე.

მიუხედავად აღნიშნული დაბრკოლებებისა, XVIII-XIX საუკუნეების საქართველოში წარმატებით და ეფექტურად ხორციელდებოდა ცოდნის გადაცემა როგორც მომავალი თაობისათვის, ისე სამეცნიერო საზოგადოებისათვის, დაინტერესებული ადამიანებისა და უცხოელებისათვის. საქართველო ითვისებდა ცივილიზებულ სამყაროში დაგროვილი ცოდნის მარაგს, თავადაც მონაწილეობდა ამ პროცესში და ხელს უწყობდა მის ეფექტურ გადაცემასა და პრაქტიკაში გამოყენებას.

წყაროები და ლიტერატურა:

1. მ. გაფრინდაშვილი, ქართული კულტურა XIX საუკუნეში. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V, თბ. 1970;
2. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გულაშვილმა. უცხოური წყაროები საქართველოს შესახებ, IX, ტ. I-II, თბ. 1962, 1964;
3. ვ. გუჩუა, ქართული კულტურა XVII-XVIII საუკუნეებში. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ. 1973;
4. მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკებისა ქართველთა შორის, თბ. 1902;
5. სოლომონ თეხელაშვილი, სუფრის კოდექსი, მანიფესტი, თამადის მისტერია და ინსტიტუტი ძველ საქართველოში. თბ. 2000;
6. ა. როგავა, სახალხო განათლება ერეკლე მეორის ხანის ქართლ-კახეთში და ანტონ პირველი, თბ. 1950;
7. პ. ორბელიანი, საქართველოს ცხოვრება, ტ. 1913;
8. მ. ქიქოძე, ქ. ჩხატარაიშვილი, სწავლა-განათლება და მეცნიერება საქართველოში XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ. 1973;
9. ვ. შამილაძე, ქართველ და უცხოელ მოგზაურ-მკვლევართა ეთნოლოგიური ცნობები კავკასიის ხალხების შესახებ, თბ. 2001;
10. შ. ხანთაძე, მარი ბროსე, თბ. 1966;
11. М. Джанашвили, Описание рукописей церковного музея, кн. III, Тифл. 1908;

12. Н. Зуб (Руденко), Этнографическое сведения о народах Кавказа в епистолярном наследии Украинских Училищ XIX века. Лавровский сборник, Санкт-Петербург, 2015;
13. Н. Я. Марр, К столетию со дня рождения М.И. Броссе, Записки ВОИРАО, т. XIV, 1902;
14. Я. Рейнегтс, Всеобщее историко-топографическое описание Кавказа, ч. I, Гота-СПб., 1796;
15. А. Сергеев, Барьеры к обмену знаниями: результаты эмпирического исследования, Менеджмент в России и за рубежом, N 4, 2013;
16. Ольга Уханова, Проблема „ отцов и синовей“ менеджменте знаний. Проблемы теории и практики управления, N 4, 2015.

წყაროები:

1. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი, აღწერილობა, S, I, 1950, ფურც. 127-128;
2. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი, აღწერილობა S, I, გვ. 469-471;
3. институт рукописей национальной библиотеки Украины, ф. 3, N 5277, стр. 8;
4. Российский (Санкт-Петербург) государственный исторический архив, Шпедгомпო РГИА, Ф. 23, оп. 19, д. 308;
5. РГИА, ф. 398, оп.. 81, д. 15107;
6. РГИА, ф. 1268, оп. 1, д. 9;
7. РГИА, ф. 796, д. 17;
8. РГИА, ф. 796, оп. 4, д. 17;
9. РГИА, ф. 1487, оп. 1, д. 323;
10. РГИА, ф. 1424, оп.1, д. 85;
11. РГИА, 733, оп. .87, д. 58.

Tamaz Phutkaradze
Ketevan Phutkaradze

*National Model of Academic Education and
Knowledge Exchange in Georgia
(1750-1850)
Summary*

The Georgian people had a high level of education and culture, which led to: the development of the country on its own educational and cultural traditions, the cultural heritage of the Old East (Shuamadhiya, Persia), and later the proximity to the Greek-Roman world, geographical location contributed to the acquisition of the world's cultural and scientific traditions, combining Western and Oriental education elements. Of course, development of culture and science was mainly based on Georgian traditions.

The article presents the types of academic education and knowledge exchange in 1750-1850, based on which the authors attempt to present a national exchange model of knowledge.

**შინა ზაზა შ იზა ბაშთა ზაზა ზაზა
ოზა შთა შთა შთა შთა შთა**

საქართველოს ერთ-ერთი უღამაზესი ქალაქი ბათუმში გამოირჩევა არა მხოლოდ არაჩვეულებრივი ბუნებით, შავი ზღვის სიბლითა და და მზიანი დღეებით, არამედ განსხვავებულად თბილი და მოსიყვარულე ხალხით, ეს სიტბო არქიტექტურულ ძეგლებზეც კია ასახული. ქალაქი თავისი ძველი თუ ახალი არქიტექტურული შენობებითა და ზღვისპირა ბულვარით თანამედროვე საქართველოს საუკეთესოდ წარმოაჩენს.

მე-19-ე საუკუნის მეორე ნახევრიდან ბათუმში განსაკუთრებით მომრავლდა არქიტექტურულად მდიდარი შენობები, ისეთები როგორიცაა **ბათუმის ღვთისმშობლის ტაძარი, ფოსტის შენობა, ზღვისპირა ბულვარის კოლონადები, არქიტექტორთა სახლი, საზაფხულო თეატრი**. ქალაქის განაშენიანების პროცესში მონაწილეობას ევროპელი არქიტექტორებიც ღებულობდნენ. ძველი ქალაქი ძირითადად ორ და სამ სართულიანი შენობებით გამოირჩეოდა, ამავდროულად თითოეული შენობის არქიტექტურული იერი ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავდებოდა, რაც უფრო საინტერესოს ხდიდა ქალაქის იერსახეს. სასურველი იქნებოდა ეს ტენდენცია შეინიშნებოდეს თანამედროვე ბათუმის არქიტექტურაშიც, იმედია ქალაქი შეინარჩუნებს დიდებული სიძველით და თანამედროვე სიახლეებით შერწყმულ უღამაზეს იერს.

მინდა კიდევ ერთხელ მივიქციო მკითხველის ყურადღება ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცულ იმ მასალებზე, რომლებიც ძველი ბათუმის არქიტექტურის შესასწავლად ღირებულია. განსაკუთრებით კი ქუთაისის მიხეილის სათავადაზნაურო, საადგილმამულო ბანკისა და ქუთაისის გუბერნიის სამშენებლო განყოფილების ფონდების დოკუმენტები, ძირითადად გეგმა-პროექტები ქონების შეფასებებით.

როგორც ვიცით, თავის დროზე **საადგილმამულო ბანკის** დაარსება წინგადგმული ნაბიჯი იყო საქართველოს, უფრო ზუსტად მაშინ ჯერ კიდევ რუსეთის იმპერიის ამ ნაწილის ეკონომიკური წინსვლისათვის. ილია ჭავჭავაძის აზრით, ბანკის შექმნით ფინანსურად დასუსტებული თავადაზნაურობა "გამხნევდება, გაბეჯითდება და ძველ ღიდებასა და პატივს დაიბრუნებს", ამიტომაც ბანკის გახსნა თავადაზნაურობის კეთილდღეობის შესანარჩუნებლად იყო ჩაფიქრებული. თუმცა, სამწუხაროდ, ძალიან ხშირად ქართველ თავადაზნაურთა მიერ გირაოდ ჩადებული სახლები მძიმე განაჩენს ექვემდებარებოდა. ამისი მიზეზი კი ეკონომიკური სიდუხჭირის გარდა ბევრი სხვა ფაქტორიც იყო, რომლებზე საუბარიც, ამჯერად, ამ თემის საგანს არ წარმოადგენს. ჩვენთვის საინტერესოა ბანკის მიერ გირაოში ჩადებული სახლების გეგმა-პროექტები, რომელთა საკმაო რაოდენობა ძველი ბათუმის სახლებს განეკუთვნება.

პირველი სახლი, რომელსაც შევეხებით 2012 წელს ავტორთა კოლექტივის მიერ გამოცემულ "ბათუმის არქიტექტურული ძეგლები"-შია განხილული. **ალექსანდრე თიროშვილის** მოგონებებში **"ძველი ბათუმის ცხოვრებიდან"** - ვკითხულობთ: „სახლი ეკუთვნოდა თავად გურიელს. ადრე ამ ადგილზე იყო დიდი მინდორი და დაიწყო ქუჩის გაყვანა და სახლების მშენებ-

ლობა ვიდრე ქალაქის სათათბიროსათვის საკუთარი შენობა აიგებოდა სახლის მეორე სართულზე 1903 წლამდე განთავსებული იყო ბათუმის აღმასკომი, პირველ სართულზე, რომელიც ირანელ ვაჭარს ჰქონდა ნაქირავები და დუქანში ხილი და ბოსტნეული იყიდებოდა, გვერდით კი იყო წიგნის მაღაზია "ჭოროხი". სახლი მდებარეობდა ყოფილი მარინსკის პროსპექტსა და მიხაილოვის ქუჩაზე.

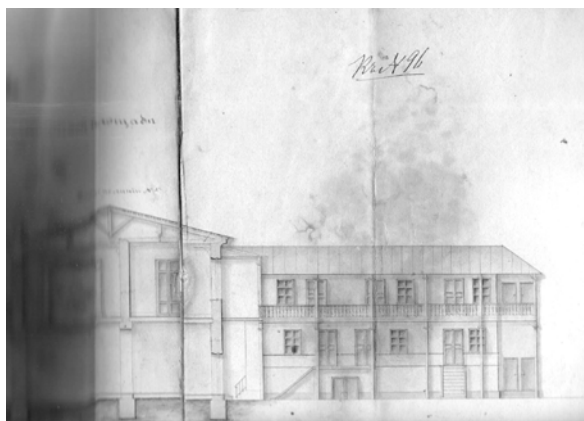
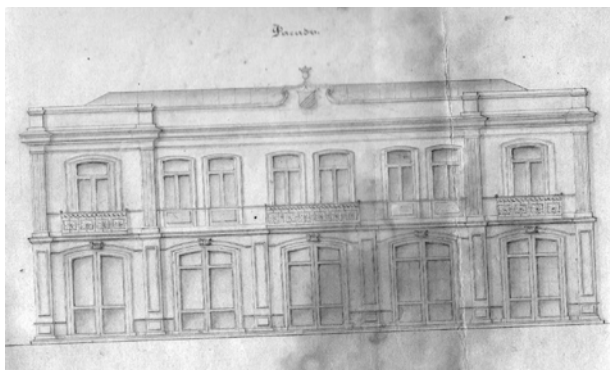

ქუთაისის ცენტრალურ არქივში, მიხეილის სათავადაზნაურო ბანკის ფონდში დაცულია ორსართულიანი სახლის პროექტი, რომელიც მდებარეობდა ქალაქ ბათუმში მიხაილოვისა და მარინის პროსპექტის კუთხეში. ქვედა სართულზე, შესასვლელისა და კარების გარდა განთავსებული იყო 8 მაღაზია. მეორე სართული შედგებოდა 12 ოთახისაგან და 6 დამხმარე სათავსოსაგან.

1904 წელს მიხეილის სათავადაზნაურო ბანკის შემფასებელი კომისიის წევრების **გასილი თუმანოვისა და გიორგი დადიანის** დასკვნის მიხედვით სახლის ღირებულება შეადგენდა 40000 მანეთს. სახლოს ფართობი იყო 150 კვ.საუენი. აღმოსავლეთიდან ესაზღვრებოდა მოედანი, დასავლეთიდან დურსუნ ბეგ თანგერიძის მიწა, სამხრეთიდან - ალი ფაშას მიწა და ჩრდილოეთიდან ქუჩა.

ქუთაისის გუბერნიის საამშენებლო განყოფილების ფონდში დაცულია ბათუმში, მეჩეთის მოედანზე მდებარე სახლის პროექტი. იგი ეკუთვნოდა

როტმისტრ თაგად იესე გურიელს. სამწუხაროდ პროექტი დათარიღებული არ არის. წარმოგიდგენთ იესე გურიელის სახლის ორ პროექტს:

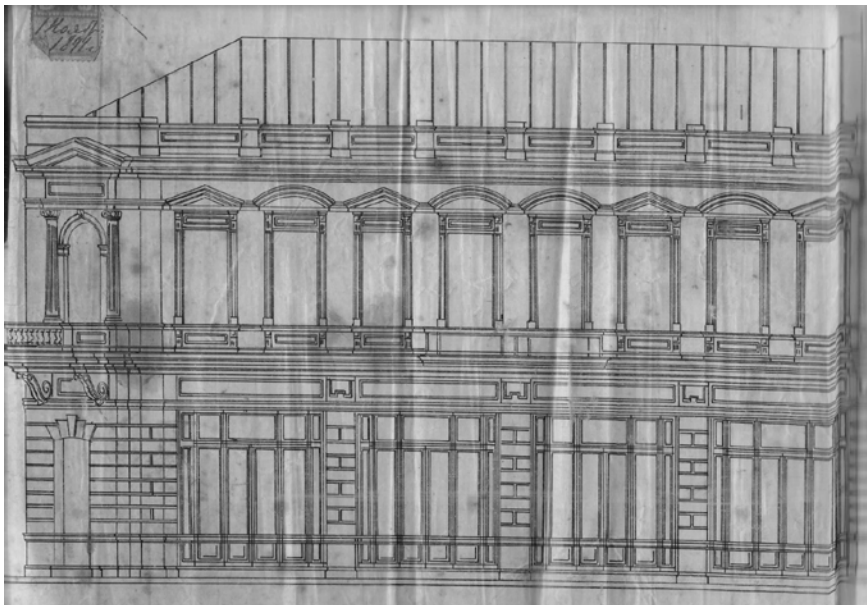

ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცულია აგრეთვე პეტერბურგისა და შერემეტევის ქუჩის კუთხეში მდებარე ა.ს. და კ. პუჩინიანების კუთვნილი ორსართულიანი საცხოვრებელი სახლის პროექტი. იგი 1891 წლის 25 ოქტომბრითაა დათარიღებული. სახლი ააგო ბათუმის არქიტექტორ-ინჟინერმა კაპიტან საზანოვამ. ნებართვა სახლის აგებაზე გაცემულია 1891 წელს, გენერალ-მაიორ კოლოდევის და ინჟინერ პავლოვის მიერ.

პუჩინიანის სახლის არქიტექტურასა და ისტორიის შესახებ საინტერესო ინფორმაციაა წარმოდგენილი წიგნში "ბათუმის არქიტექტურულ ძეგლები".

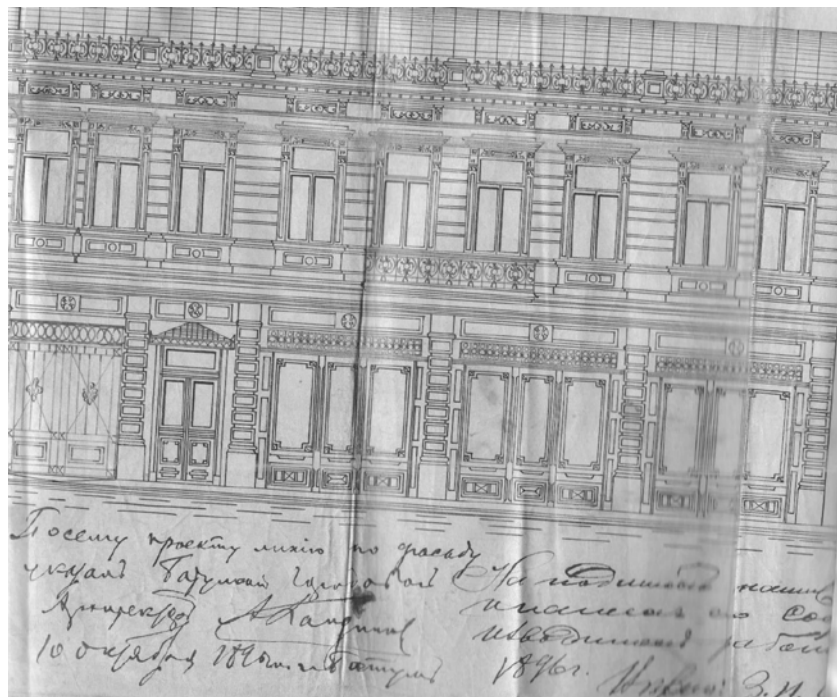
მასში ვკითხულობთ: "ორსართულიანი შენობის ფასადი ფრონტალურად იშლება ქუჩის მიმართულებით და კლასიციზტურ სტილშია შესრულებული, სახლი აგურითაა ნაგები და შედესილი, ძირითადად ქუჩისკენ მიმართულ კორპუსს მარჯვნივ ეზოს მხრიდან ემატება ფრთა, რომელიც შენობის გეგმას შებრუნებული რუსული Y-ს მოხაზულობას უქმნის. ეზოდან ნაგებობას მესამე სხვენის სართული ემატება, რომელზედაც ხის, მომრგვალებულ კიბეს აყვავართ რიკულებიანი მოაჯირით. შენობის ფასადი სიმეტრიულია. კიდეებში შესასვლელებია განთავსებული. მარცხნივ გვირაბი-გასასვლელი ლითონის ჭიშკარით, მარჯვნივ სადარბაზო." შენობის მკაცრი, კლასიციზტური გაფორმება, მასშტაბურობა, ტექტონიკურობა შესანიშნავად ჯდება ქუჩის განაშენიანების ხასიათში და მის ორგანულ ნაწილად აღიქმება." სახლის ისტორიის მიმოხილვისას ავტორები აღნიშნავენ, რომ სახლი აშენებულია XIX საუკუნის ბოლოს პუჩინიანის მიერ. სახლი საჯარო ვაჭრობის წესით გაყიდულა 1931 წელს მასზე რიცხული სახელმწიფო და ადგილობრივი გადასახადების ასანაზღაურებლად. წყაროების ცნობით გაზეთ "საბჭოთა აჭარისტანის" 1931 წლის 30 ოქტომბრის N 242-ში გამოქვეყნებული იყო განცხადება კარაპეტ პუჩინიანის საკუთრებაში მყოფი საცხოვრებელი სახლის მისამართზე ლენინის N20, 1931 წლის 3 ნოემბერს, 10 საათზე სახლის საჯარო ვაჭრობით გაყიდვის შესახებ."

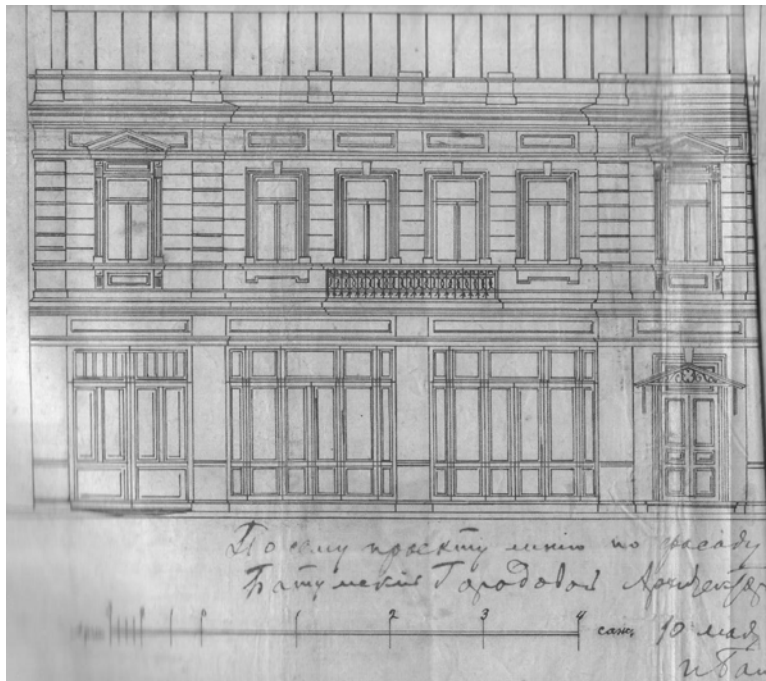
ქუთაისის მიხაილის სათავადაზნაურო ბანკის შემფასებელი კომისიის მიერ 1908 წლის 13 დეკემბერს ჩატარდა პუჩინიანების სახლის დათვალიერება. დასკვნაში აღნიშნულია, რომ ბანკში დაგირავებული ქონება მდებარეობდა ბათუმში პეტერბურგისა და შერემეტევის ქუჩების კუთხეში. მამული შედგებოდა 11 ქვის დუქნისაგან, 2 ქვის სახლის, 4 ბინის 22 ოთახის და 3 სარდაფისაგან. მამული შეფასებულია 25802 მანეთად. სულ მამული 339,50 კვადრატული საუენია.

მკითხველს წარმოუდგენთ ქუთაისის გუბერნიის საამშენებლო განყოფილების ფონდში დაცული ივანე დავითის ძე კაკაბაძის საცხოვრებელი სახლის პროექტს. სახლი მდებარეობდა ბათუმში, ნურიის ნაწილში - პე-

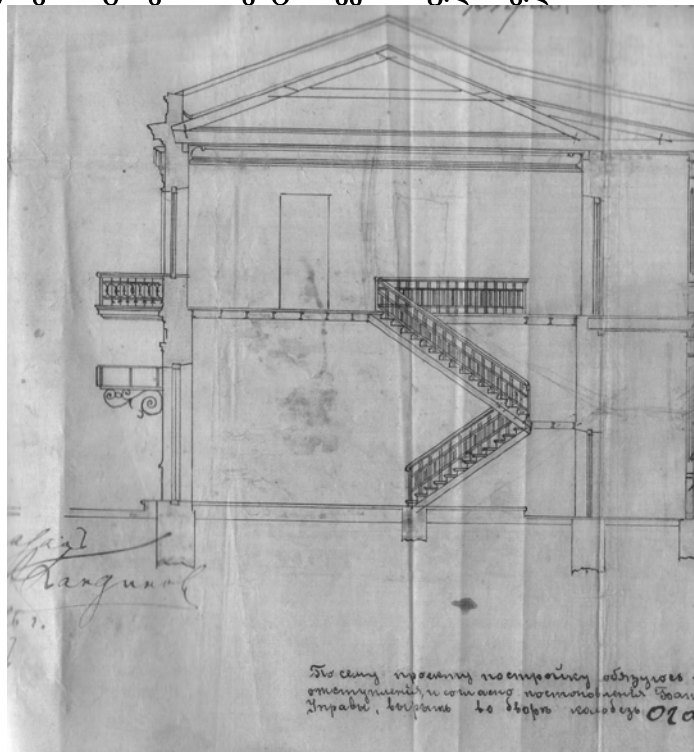
ტერბურგის ქუჩაზე. ქუთაისის მიხეილის სათავადაზნაურო ბანკის მასალების მიხედვით, ივანე დავითის ძე კაკაბაძეს ქონება ბანკში ჩაუდია. საქმეში არსებობს ქუთაისის ოლქის სასამართლოს უფროსი ნოტარიუსის მიერ 1898 წლის 30 მარტს N441 გირავნობის მოწმობა ივანე დავითის ძე კაკაბაძის ქონებაზე. მიხეილის სათავადაზნაურო საადგილ-მამულო ბანკის გამგეობა უგზავნის რა გირავნობის მოწმობას ქუთაისის ოლქის სასამართლოს უფროს ნოტარიუსს, სთხოვს ამ მოწმობაში აღნიშნულ მამულზე მოხსნას აკრძალვა, რომელიც არის დადებული როგორც ამ მოწმობის, ასევე ბანკის მიერ სესხის მიცემის გამო 4000 მანეთის ოდენობით, ვინაიდან ხსენებული სესხი სრულებით გამქრალია, სახლი რჩება მეპატრონის - კაკაბაძის მფლობელობაში. სამწუხაროდ ვერ მოვახერხეთ ამ სახლის დღევანდელი მდებარეობისა და მდგომარეობის დადგენა, ბათუმის არქიტექტურის ისტორიის არც ერთ ადრე გამოქვეყნებულ გამოკვლევებში არაფერია აღნიშნული ზემოთხსენებული სახლის შესახებ. ამიტომაც გამოვიტანეთ დღის შუქზე ეს ფოლიანტი. ვფიქრობთ, რომ ეს ინფორმაცია საინტერესო იქნება მკითხველისათვის.

ჩვენთვის უცნობია აგრეთვე კვაჩალოვის მიერ 1896 წელს აგებული სახლის ახლანდელი მდებარეობა. პროექტი ნამდვილად საინტერესო და მიმზიდველია. ამიტომაც წარმოვადგენთ მკითხველის წინაშე. სახლი ეკუთვნოდა **ოვანეს ოვანესოვის ძე ტანიევს** და მდებარეობდა შეპელევის ქუჩაზე. გეგმა დამტკიცებულია გუბერნიის არქიტექტორის **კ. ტარასევიჩის მიერ**. სახლი ორსართულიანია, კრამიტის სახურავით. მეორე სართული შედგება 9 საცხოვრებელი ოთახისაგან, ქვედა სართული 3 საცხოვრებელი ოთახისა და სამზარეულოსაგან. სართულებს აკავშირებს ქვის კიბე.

სახლის პროექტი განუხილავს ბათუმის სამშენებლო განყოფილებას. პროექტი დამტკიცდა 1881 წლის 17 ივნისს ინჟინერ კვახალოვის, შემდეგ კი გუბერნიის არქიტექტორის კ. ტარასევიჩის მიერ. სახლის პირვანდელი მფლობელი ყოფილა **ერვანდე ოგანეზის ძე შახ-მელიკიანი**, ხოლო შემდეგ გადავიდა **ოგანეზ ოგანეზის ძე ტანევის მფლობელობაში**.

სტატიაში წარმოდგენილი გეგმა-პროექტები მხოლოდ ნაწილია იმ მასალისა, რომელიც ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცული მიხეილის სახელობის საადგილმამულო-სათავადაზნაურო ბანკის 1861-1921 წლების და ქუთაისის გუბერნიის საამშენებლო განყოფილების 1862-1918 წლების მასალებშია დაცული. საქმეშია უამრავი საინტერესო დოკუმენტი არა მარტო ბათუმის, არამედ დასავლეთ საქართველოს ისტორიისა და წარსულის შესასწავლად.

ბაღზაკის თქმით "არქიტექტურა საზოგადოების ზნეობისა და მორალის საუკეთესო გამომხატველია". შესაბამისად, ბათუმი ყოველთვის იყო და იქნება ზნეობასა და მორალზე დაფუძნებული ულამაზესი ქართული ქალაქი.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ნაზი ფაილოძე, ლელა კეკელაძე, მანანა სურამელაშვილი, ირინე ელიზბარაშვილი, ციციხო წახუნაშვილი, ბათუმის არქიტექტურული ძეგლები , ბათუმი 2012;
2. ქცა (ქუთაისის ცენტრალური არქივი), ფ . N 22, საქმე N 4254;
3. ქცა, ფონდი N183, საქმე N266, საქმე N 278, საქმე N 269, საქმე N 270.

Tea Katamadze

Again history of some house in old Batumi *Summary*

From the second half of the 19th century, the architecturally rich buildings in Batumi have increased: Batumi Virgin Mary Cathedral, Post Office, Seaside Boulevard Colonnades, House of Architects, Summer Theater. In article is presented projects of buildings, documents of Kutaisi building department fund and etc.

კომუნისტურმა რეჟიმმა უამრავი ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა, გადარჩენილებს კი ცხოვრება გაუმწარა და დაუმახინჯა. ყველაზე საშინელი კი ამ საზარელი რეჟიმის პერიოდში ის იყო, რომ ისჯებოდნენ სრულიად უდანაშაულო, ალალ-მართალი და პატიოსანი ადამიანები - აკაცების ჯაშუშობითა და ბეზღობით. ის იყო დრო, როცა ბოროტება ზეიმობდა სიკეთეზე, აკაცობა-კაცობაზე, უსამართლობა-სამართლიანობაზე, მახეზღარა კი ბოროტად ხითხითებდა და ზეიმობდა „გამარჯვებას“.

ამ საშინელი ეპოქის უსამართლობის მსხვერპლი გახდა კიდევ ერთი ალალმართალი, გულიანი და შრომისმოყვარე ადამიანი, ჩემი ბაბუა - ისკენდერ ნურის-ძე ბერიძე. იგი დაიბადა 1898 წლის 12 სექტემბერს, შუახვეის რაიონის სოფელ დარჩიძეებში.

ბაბუა, თავის ორ დასთან ერთად იზრდებოდა სოფლის ერთ-ერთი პატიოსანი გლეხის ნური ბერიძის ოჯახში. მისი დედა - ზექიე სოფელ მაწყვალთიდან იყო. ჩემი წინაპრები მედროშეები-ბაირახტრები, სოფლის თავაკაცები იყვნენ და მათ სიტყვას ყოველთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა. ისინი გამოირჩეოდნენ სამართლიანობითა და პატიოსნებით, რის გამოც მთელი ხეობის პატივისცემა დაიმსახურეს.

ისკენდერ ბერიძის დები - ესმა და გულფიეთი

სამშობლოსა და ადამიანის სიყვარულით გაიზარდა ბაბუაჩემი მოსიყვრულე ცოლ-ქმრის ოჯახში, მიიღო ოთხკლასიანი განათლება. 20 წლის ასაკში დაოჯახდა. ცოლად შეირთო იმ პერიოდში საქართველოს შემადგენლობაში მყოფი იმერხევის ერთ-ერთი სოფლის ყვირალას მკვიდრი - ტან-წერწეტა ქალბატონი ქებირე.

მოსიყვარულე ოჯახში სამი ახალი სიცოცხლე გაჩნდა: ალალი, თამაზი და იოსებ ბერიძეები.

ისკენდერ ბერიძის შვილები -ალალი, თამაზი და იოსებო

სითბო და სიყვარული სუფევდა ოჯახში. სამი ვაჟკაცი იზრდებოდა. ბუხარი გიზგიზებდა, კვამლი ადიოდა და მამალი ყიოდა, მაგრამ „ხანგრძლივ ეს სოფელი გაახარებს ვისმე განა?“

ისკენდერ ბერიძე აქტიურად ჩაერთო საკოლმეურნეო მშენებლობაში, იყო სასოფლო საბჭოს დეპუტატი, 1944-1946 წლებში იყო ადგილობრივი სასოფლო არტელის თავმჯდომარე. იმ დროისათვის სახელმწიფო უშიშროების ორგანოების ხელში თავმოყრილი იყო უზარმაზარი ძალაუფლება. საუბედუროდ იგი უმრავლეს შემთხვევაში დაკომპლექტებული იყო უღირსი, უზნეო-გაუნათლებელი ადამიანებით. მაშინდელი კანონმდებლობით ე.წ. არტელის წევრი „ხალხის მტერი“ რომ დაეპატიმრებინათ, პირველ რიგში იგი არტელიდან უნდა გაერიცხათ. 1944-1946 წლებში სოფელ დარჩიძეების არტელს ხელმძღვანელობდა ისკენდერ ბერიძე. მისი თავმჯდომარეობის პერიოდში სოფლიდან არც ერთი პიროვნება არ დაუპატიმრებიათ, რაც მიუღებელი იყო იმუამინდელი უშიშროების სამსახურისათვის.

იმ დროისათვის უშიშროებიდან მარეთის ხეობაში მომავრებული იყო ვინმე კალანდარაშვილი, რომელიც შემდგომში გაუგონარი აკაცობისათვის დანით აჩეხა ახალგაზრდა ხიხაძირელმა ვაჟკაცმა - გაბაიძემ. კალანდარიშვილმა გადაწყვიტა ნებისმიერი ხერხით მოეშორებინა ისკენდერ ბერიძე, რადგან მსგავსი ადამიანები უდანაშაულო ხალხის დაჭერა - გაციმბირებას ხელს უშლიდნენ. ადამიანის მოშორებისათვის კი საკმარისი იყო ერთი რამ - ცილისმწამებელი, რომლებიც ისედაც მრავლად იყვნენ იმუამინდელ სინამდვილეში.

იღბა 1946 წლის შემოდგომა. ისკენდერ ბერიძე ბათუმის საკოლმეურნეო ბაზარში არტელის წევრებთან ერთად კოლმეურნეობის კარტოფილს ჰყიდდა. მოულოდნელად მასთან გამოჩნდა უშიშროების სამი თანამშრომელი, რომლებმაც ყოველგვარი ახსნა-განმარტების გარეშე ბაზარშივე სახალხოდ აიყვანეს ისკენდერ ბერიძე და გადაიყვანეს ბათუმის ციხეში.

ი. ბერიძის დაპატიმრების ამბავი ელვის სისწრაფით მოედო სოფელს. მთელი სიმძლავრით ამუშავდა ბოროტების მანქანა. სოფლიდან საწრაფოდ ჩაიყვანეს ცილისმწამებელი, ხეობაში თავისი ავკაცობით ცნობილი მეზობელი, რომლის ცილისწამების საფუძველზე ი. ბერიძეს ბრალად წაუყენეს საზღვრის უკანონო გადაკვეთა ანუ ჯაშუშობა. გამოუნახეს აგრეთვე მეორე მოწმეც და შეიკერა საქმე, მაგრამ ბრალდებული ბრალს არ აღიარებდა. ბრალის აღიარების მიზნით ი. ბერიძეს თავს დაატყვეს სასტიკი წამება. ი. ბერიძის მონათხრობის მიხედვით პირველი რვა დღე იგი ამყოფეს ბეტონის იატაკიან ცივ სარდაფში. პატიმარი ერთ პოზაში უნდა ყოფილიყო. ორივე მხარეს გვერდიდან ედგა ორი ჯარისკაცი შტიკიანი თოფებით. ჯარისკაცები ყოველ ექვს საათში იცვლებოდნენ. განძრევის შემთხვევაში ისინი შტიკსა თუ დანის პირს აძგერებდნენ სხეულის იმ ნაწილში, რომელიც გაანძრია ბრალდებულმა. ი. ბერიძემ ვეღარ გაუძლო ამ არაადამიანურ წამებას და მერვე დღეს გაითიშა. დასერილ ფეხებსა და ხელებზე ჭრილობები გაუმიზეზდა, დაუწირქდა და ცოცხალ ადამიანმა ღპობა დაიწყო. დაავადებული პატიმარი ციხის ლაზარეთში გადაიყვანეს, სადაც თვენახევარის განმავლობაში მკურნალობდა. ამის შემდეგ ექვსი თვის განმავლობაში კვლავ გაგრძელდა წამება სხვა გაუსაძლისი ფორმებით, ბოლოს კი ი. ბერიძის გაუტყეხელობით ჭკუაგადასულმა გამომძიებელმა იგი საიდუმლოდ, ღამით ორ სანდო პირთან ერთად ნავით ზღვაში გაიყვანა, შუბლზე იარაღი დაადო და ბრალის აღიარება მოთხოვა: „ან ბრალს აღიარებ, ან არადა მოგკლავ და გაქცევას გაეაფორმებო“. ი. ბერიძე იძულებული გახდა დაებრალეხინა ის, რაც მას არ გაუკეთებია.

რაოდენ გასაკვირი და დაუჯერებელიც არ უნდა იყოს, ი. ბერიძე არასოდეს არ სჯიდა გამომძიებელს, რადგან სწამდა, რომ მას იმ პირობებში სხვა გზა არ ჰქონდაო. უნებურად გაგახსენდება ნოდარ დუმბაძის ნაწარმოებები „თეთრი ბაირაღები“, რომელშიც გამომძიებელი ბრალდებულ ნაკაშიძეს ეუბნება: „ნაკაშიძე შენი საქმე ალესილ ნაჯახივით მადევს კისერზეო“.

არარსებული დანაშაულის „აღიარების“ შემდეგ ი. ბერიძე შორეულ ციმბირში შემდგომი ეტაპირებისათვის გადაიყვანეს თბილისში, გლდანის ციხეზე. ეტაპირებამდე, ბრალდებულის ოჯახის წევრებს მიეცათ გლდანის ციხეზე მყოფი პატიმრის ნახვის უფლება. მამას ციხეზე უფროსმა შვილმა ალალი ბერიძემ ჩააკითხა სოფლიდან წადებული პატარა ამანათით (საბანი, ლეიბი, ზამთრის ჩასაცმელები, მცირე სანოვაგე და 50 მანეთი). სადილი საკანში ყველამ თანაბრად განაწილა. სადილობის შემდეგ საკანის კარებთან ი. ბერიძეს დახვდა „ქურდი“ ორ პატიმართან ერთად და ფული მოთხოვა. „ციხის კანონით“ პატიმრებთან შემოსული ფული ქურდთან უნდა მისულიყო, რომელიც საკუთარი შეხედულებსამებრ გადაანაწილებდა შემოსულ თანხას. ი. ბერიძემ ეს წესები რა თქმა არ იცოდა (ცნობისათვის, ი. ბერიძე ფიზიკურად ძლირი კაცი იყო. ეს სიძლიერე პატიმრობიდან დაბრუნების შემდეგაც შეინარჩუნა. განსაკუთრებით ძლიერი ჰქონდა მარცხენა ხელი. იგი 85 წლის ასაკში გარდაიცვალა და სოფელში არ დადიოდა კაცი, ვინც

მას მარცხენა ხელს გადაუწევდა). ცხადია მან უარი უთხრა მომხვდურებს ფულის გადაცემაზე, რასაც მოყვა ჩხუბი. ი. ბერიძეს არასასურველი სტუმრები შემოელახა. ციხის დაუწერელი კანონით ქურდზე ხელის ამღები სიკვდილით ისჯებოდა. მაგრამ იმ სადამოს ციხეში ბუნტი მოხდა. პატიმრების ნაწილი გაიქცა. გაიქცა ი. ბერიძის მიერ გალახული ქურდიც. გაქცეულები დაიჭირეს და ჩაცხრილეს, დანარჩენები კი ციმბირის გზას გაუყვნეს. მათ რიგებში იყო ისკენდერ ბერიძეც.

ი. ბერიძეს 10 წლით პატიმრობა მიუსაჯეს. დაიწყო პატიმრის საშინელი ცხოვრება შორეულ ციმბირში, ჩვეულებრივი ადამიანისათვის აუტანელ პირობებში. პირველი ერთი წელი იგი ჰყავდათ „კრიტში“ ე.წ. დახურულ ზონაში. მისი მონაყოლის მიხედვით პატიმრებს „ბეტონის იატაკზე ეძინათ, სიდუხჭირისა და სიმრავლის გამო თევზებივით იყვნენ ჩაწყობილი ისე მჭიდროდ, რომ ერთი პატიმარი მარტოდ მხარს ვერ იცვლიდა, ამიტომაც ღამის 12 საათზე და დღის 6 საათზე აღვიძებდნენ ბრძანებით: ბრუნი მარჯვნივ-მარცხნივ. პატიმარს სახელი არ ჰქონდა, ჰქონდა ნომერი“.

ისკენდერ ბერიძეს განსაკუთრებით არაადამიანურად მიაჩნდა წამების იქ გავრცელებული ფორმა. „პატიმარი გამოსატეხად შეყავდათ კამერაში მარტოდ. ციხის ენაზე ამას უწოდებდნენ ე.წ. “შიზო“-ს. ადამიანი კამერაში ფეხზე იდგა ხელებჩამოშვებული. შეუძლებელი იყო თავის განძრევა. ზემოდან წვეთავდა წყალი ისე, რომ ეცემოდა თავის ერთ წერტილში. პატიმრების უმეტესობა წამების ამ მეთოდს ვერ უძლებდა და ჭკუაზე იშლებოდა. ამიტომაც შეარქვეს პატიმრებმა ამ კამერას „შიზო“//საგიჟეთი.

ერთი წლის შემდეგ პატიმრები დახურული ზონიდან ბარაკებში გადაიყვანეს, სადაც ამუშავებდნენ ტყეში, აუტანელ ყინვასა და სიცივეში დღე-ღამეში 16 საათის განმავლობაში. პატიმრებს არ ჰყავდათ დაცვა, რადგან ციხე ტერიტორიულად ისეთ ადგილას მდებარეობდა, რომ იქედან პატიმრის გაქცევა შეუძლებელი იყო. ტერიტორია გარშემორტყმული იყო გაუვალი ჭაობით, მეორეს მხრივ კი ათასობით კილომეტრზე გადაჭიმული აუთვისებელი ტაიგის გადალახვა საშინელი ყინვის პირობებში სიცოცხლის რისკთან იყო დაკავშირებული.

ციხის ადმინისტრაცია ხშირად აწყობდა მასიური ჩხუბების ინსცინირებას. ერთ-ერთი ასეთი ჩხუბის დროს ვიდაცას ბოროტად დაამახსოვრდა ი. ბერიძის მწარე ხელი. იგი ღამით, ღაჩრულად მიიპარა მის საწოლთან მძინარე კაცის მოსაკლავად. მაგრამ ი. ბერიძეს სულ ბოლო მომენტში გაელვია, ელვის სისწრაფით სწვდა დანიან მაჯას და მაჯაშივე გადაამტვრია. ხმაურზე პატიმრებს გაელვიათ, შურისმაძიებელი გაასამართლეს და ბარაკშივე მოგუდეს. „ციხის კანონით“ გაუსამართლებლად, მძინარე კაცის მოკვლა დაუშვებელი იყო და მისი დამრღვევი სიკვდილით ისჯებოდა. ასეთ გაუგონარ პირობებში გაატარა უდანაშაულო კაცმა თავისი ცხოვრების ცხრა წელიწად ნახევარი - 114 თვე, 3468 დღე.

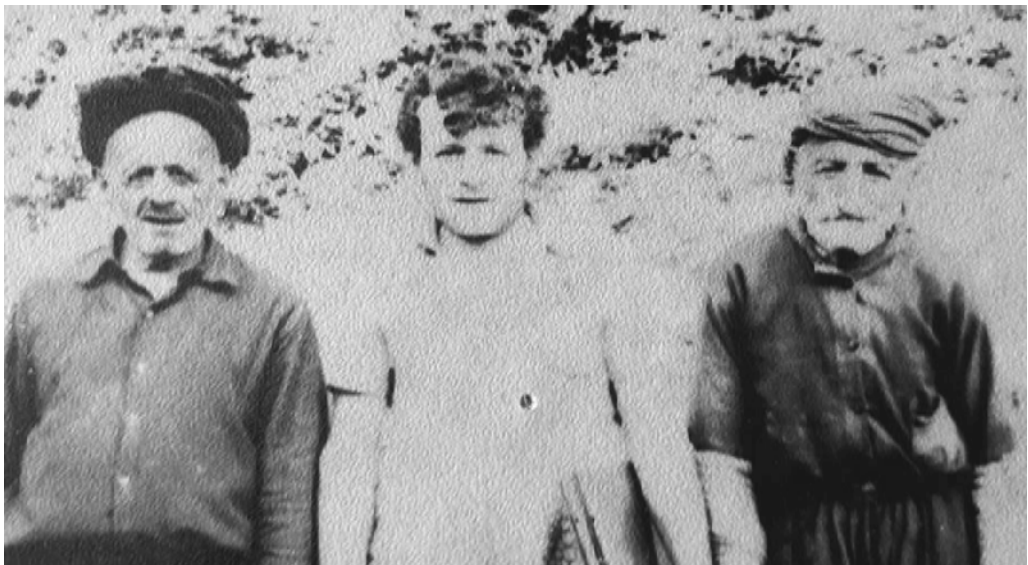
მთელი ამ ხნის განმავლობაში, უკიდურესი გაჭირვების პერიოდში, ოჯახის მძიმე უღელს ი. ბერიძის მეუღლე უძღვებოდა. ისკენდერის დედა შვილის დარღმა ღოგინად ჩააგდო. იგი ვეღარ მოესწრო შვილის ციხიდან დაბრუნებას. ისკენდერ ბერიძის უფროსი ვაჟი ალაღი 4 წლიან სამხედრო სამსახურში წაიყვანეს. მეორე შვილი თამაზი 12 წლისა, ხოლო უმცროსი შვილი იოსები ძუძუს ბავშვი იყო. მიუხედავად ამ ტრაგიზმისა, ოჯახის წევრთაგან არავინ გაბოროტებულა!

თამაზ ბერიძე, ისკენდერ ბერიძის მეორე ვაჟი 1954 წელს მოეწყო ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში - რუსული ენისა და ლიტერატურის სპეციალობაზე. მან შეძლო მიეღწია იმისათვის, რომ მამის საქმე ხელახალ ძიებაში დაებრუნებინათ. 1955 წლის თებერვალში, ქალაქ მოსკოვის ბესჩანის სასამართლოს გადაწყვეტილებით მისი მამა ისკენდერ ნურის-ძე ბერიძე უდანაშაულოდ იქნა ცნობილი, მოეხსნა ბრალეულობა და სასამართლოსავე გადაწყვეტილებით იქნა რეაბილიტირებული.

1955 წლის დეკემბრის დასაწყისში, ი. ბერიძე ვადაზე ექვსი თვით ადრე გაათავისუფლეს. ციხის კარები ადმინისტრაციამ დღის სამ საათზე გაუხსნა. გაათავისუფლებული პატიმარი ზამთრის მოკლე, სუსხიან დღეებში დღის სამ საათზე გაუდგა გზას. უახლესი დასახლებული პუნქტი - რკინიგზის სადგური ციხიდან 40 კმ-ის მანძილზე მდებარეობდა. გზად მიმავალს ორიოდ საათში შემოაღამდა. თოვლის შექუხე იგი მარტოდ მიიკვლევდა გზას. მაშინაც სასწაულებლრივად გადაურჩა სიკვდილს. იგი მოგვითხრობს: „რადაც მომენტში ვიგრძენი, რომ ვიყინები, გზიდან გადავუხვიე ტყეში, უახლოეს არყის ხესთან გავჩერდი და გადავწყვიტე ცეცხლის დანთება. არყის ხე კვარივით ააღებადია, მაგრამ ბედის ირონია - ორივე ხელის თითები გათოშილი მქონდა, ვერც ერთი თითით ასანთის ღერს ვერ ვიჭერდი, რომ გამეკიდებინა და ცეცხლი დამენთო, დაუძლურებული ხის ძირში ჩავჯექი, ღმერთს შეველა ვსთხოვე და ცოლ-შვილზე ერთხელ მაინც თვალის შევლევა ვინატრე. დაუძლურებულმა ათიოდე კოლოფიდან ასანთის ღერები გამოვყარე და გათოშილი ხელის თითებით დავიწყე ფათური ასანთის ღერებში და მოხდა სასწაული: არათითზე მოშვებულმა ფრჩხილმა დაიჭირა ასანთის ღერი, გაეკარი და აბრიალდა ცეცხლი, გადავრჩი - გავიფიქრე და გონი დაგვარგე. სიმხურვალემ მალე მომიყვანა გონს, სასიამოვნოდ გიზგიზებდა ხმელი არყის ხე“. როგორც მოგეხსენებათ, ციხის ადმინისტრაცია პატიმრებს ადამიანებად არ თვლიდა. მათ გაათავისუფლების დროსაც კი არ ინდობდნენ და ყველა ღონეს ხმარობდნენ, რათა პატიმრის გზა ხიფათიანი და საშიში ყოფილიყო. ამიტომაც გამოუშვეს ი. ბერიძე დღის სამ საათზე (და არა დილით), რადგანაც იცოდნენ, რომ ორ საათში 40 კილომეტრი არ დაიფარებოდა. პატიმარი ან გაიყინებოდა, ან ნადირი დაგლეჯდა. წესით ისინი ვალდებული იყვნენ უზრუნველყოთ პატიმრის უახლოეს სადგურამდე გადაყვანა. მაგრამ ვინ იყო გამკითხავი?

ნანატრ სადგურს გაათავისუფლებულმა პატიმარმა მეორე დღეს მიადწია და ორკვირიანი მგზავრობის შემდეგ მოსკოვში, შემდეგ კი ბათუმში ჩამოაღწია. შუახვეში ასული გადაჯდა მარეთის მიმართულებით შუბნამდე მიმავალ ერთადერთ ავტობუსში. თითქმის სახლში მისული ი. ბერიძე ავტობუსის მძღოლის უკადრისმა საქციელმა კინაღამ უკან, ციმბირში დააბრუნა: „ავტობუსში ბევრი ხალხი იყო, საკმაო ტვირთი მქონდა - ოთხი ჩემოდანი. მძღოლს ვთხოვე - ცოტა დამელოდე, ტვირთს დავაწყო, 10 წელია სახლში არ ვყოფილვარ მეთქი. იმ არაკაცმა კი თანაგრძნობის ნაცვლად მითხრა: დასაჭერი იქნებოდი და იმიტომაც დაგიჭირესო. არ მახსოვს როგორ დავკარგე კონტროლი საკუთარ თავზე, მძღოლს ყელში ვსწვდი, ჯიბიდან დანა დავაძრე და რომ არა იმ მომენტისათვის ჩემთვის უცნობი უჩამბელი ღვთისწიერი ქალბატონის უსწრაფესი რეაქცია, მკვლელის სახელით მომიწევდა უკან დაბრუნება“ (ი. ბერიძის თხოვნით მათ ვინაობას არ ვასახე-

ლებ). შიშისაგან გაქვავებულმა მძღოლმა როგორც იქნა ავტობუსი ადგილიდან დაძრა. ათიოდე წუთში მიმავალთ ი. ბერიძის შესახვედრად სოფლიდან წამოსული ხალხით დატვირთული კოლმეურნეობის მანქანა შეხვდათ. სახლში ასულს მთელი სოფლის მოსახლეობა შეეგება. რაოდენ პარადოქსულიც არ უნდა იყოს, ერთ-ერთი პირველი, ვინც ი. ბერიძეს შეეგება, იყო ის პიროვნება, რომლის დასმენითაც მან ცხოვრების 10 წელი გულაგში გაატარა. შვილებმა მონატრებულ მამას მიმიკით ცილისმწამებლის გაძევების ნებართვა თხოვეს, მაგრამ დიდსულოვანმა კაცმა შვილებს ამის უფლება არ მისცა. უფრო მეტიც, გარკვეული დროის შემდეგ მამეზღარა-ცილისმწამებელს საცხოვრებელი სახლის ბინის საძირკველიც კი ჩაუყარა. კაცი, რომელიც მთელი ათი წელი ცილისმწამებლის დასჯაზე ოცნებობდა, ახლა სახლის მშენებლობაში ეხმარება! ეს არის დიდსულოვნების უბრეცენდენტო მაგალითი. მსგავსი ფაქტები ძალიან ცოტა იცის ისტორიამ. ამის გაკეთება მხოლოდ ღვთის რჩეულ ადამიანებს თუ შეუძლიათ!

ისკენდერ ბერიძე ბიძაშვილებთან ერთად

კიდევ ერთი კონკრეტული მაგალითი მინდა მოვიყვანო ისკენდერ ბერიძის დიდსულოვნებისა. მამა ხუთი წლის ასაკში დაეკარგე. ბაბუას - ი. ბერიძის ხელეში გავიზარდე. სტუდენტობის დროს შემთხვევა მომივიდა, საქმის ე.წ. „დახურვას“ 4000 მანეთი სჭირდებოდა (1981 წლისათვის 4000 მანეთი საკმაოდ დიდი თანხა იყო). აწ გარდაცვლილ მერაბ ვაშაყმაძესთან ერთად 80 წლის ბაბუამ ინსტიტუტში მომაკითხა, ცალკე გამიყვანა, ფული გადმომცა და მითხრა: “არ დაგავიწყდეს, ვისი შვილი ხარო!” დიდბუნოვან მოხუცს სიტყვაც არ დასცდენია მომხდარის მიზეზებზე. ფული გადმომცა, მიტრიალდა და წავიდა. მას შემდეგ ი. ბერიძემ ოთხი წელი იცოცხლა. ამ ხნის მანძილზე მას არც ერთხრელ არ უთქვამს და არც უგრძნობინების ჩემთვის იმ უზარმაზარი ეკონომიკური ზარალის შესახებ, რომელიც მივაყენე ისედაც მძიმე ეკონომიკურ პირობებში მეოფ ოჯახს. უფრო მეტიც, ჩემი ოჯახის არცერთმა წევრმა, მათ შორის დედამაც მომხდარიდან მთელი 20 წლის განმავლობაში არაფერი იცოდა ამ ინციდენტის შესახებ. მოხუცი კა-

ცის გაუგონარი სულგრძელობა და დიდსულოვნება ჩემთვის იყო ცხოვრების დიდი გაკვეთილი, რომელმაც რადიკალურად შეცვალა ჩემი ცნობიერება. ასეთ ადამიანებს საზოგადოება არასოდეს ივიწყებს!.

Zurab Beridze

*The victim of injustice
Summary*

The Communist regime has killed many people. The victim of injustice of this terrible epoch has become one of the ally, heartfelt and hardworking person– Iskender Beridze. The article presents tragic adventure of I. Beridze.

სოსო სტურუა

*თბილისი I მუშა ობიექტის გენერალური ინჟინერი
საქართველოს სსრ-ის
(1938 წელს)*

1937-1938 წლებში ბოლშევიკური რეჟიმის მიერ უკიდურესი სისასტიკით განხორციელებული რეპრესიების მიუხედავად, საქართველოში კვლავ იყვნენ ადამიანები, რომლებიც გამოსავალს წინააღმდეგობის უფრო მეტად გააქტიურებაში ხედავდნენ. თვლიდნენ, რომ უდანაშაულო ადამიანების მასობრივი დაპატიმრებისა და დახვრეტების გამო მოსახლეობაში საპროტესტო მუხტი კულმინაციას იყო მიღწეული და მიაჩნდათ, რომ სწორედ ახლა იდგა ხელსაყრელი დრო ბოლშევიკური რეჟიმის დამხობისა და უდანაშაულო ადამიანების მასობრივი დასჯის შეჩერებისათვის.

1937 წელს ბათუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტმა **ლევან აბაშიძემ** თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტის **გივი ქიქოძისა**გან მიიღო ფარული დავალება - შეექმნა საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი ახალგაზრდული ორგანიზაციის ბათუმის ჯგუფი. სტუდენტები 19-20 წლისანი იყვნენ. მათი მიზანი იყო დედაქალაქსა და ბათუმში ერთდროულად დაეწყოთ წინააღმდეგობის მოძრაობა. მოგვიანებით, გივი ქიქოძის საბრალდებო დასკვნაში ჩაწერენ, რომ „იგი იყო ნაციონალურ-ფაშისტური ახალგაზრდული ორგანიზაციის წევრი და რომ გივი ქიქოძე გივი გაჩეჩილაძის პირდაპირი დავალებით ეწეოდა მავნებლურ საქმიანობას ლიტერატურულ ფრონტზე“.

1937 წლის დეკემბერში ლევან აბაშიძემ საიდუმლო დავალება გაანდო ბათუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტს **მიხეილ სტურუას**.

მიხეილ სტურუა

ლევან აბაშიძემ და მიხეილ სტურუამ დაიწყეს სიმელო სტუდენტების შემოკრება. ორ-სამ თვეში საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი ახალგაზრდული ორგანიზაციის ბათუმის საინიციატივო ჯგუფში უკვე 8 სტუდენტი იყო გაწევრიანებული:

1. ლევან აბაშიძე;
2. მიხეილ სტურუა;
3. ჭოლა კილაძე;
4. ალი (კიკა) წულუკიძე;
5. ვახტანგ (კუკური) ჩხაიძე;
6. დავით ნაცვალაძე;
7. მარგო ჩხაიძე;
8. ალექსანდრე ბაქანიძე;

ამ ჯგუფთან აქტიურად თანამშრომლობდნენ ბათუმის N 1 საშუალო სკოლასთან არსებული ლიტერატურული წრის წევრები:

1. როსტომ ქიქავა;
2. აკაკი ვაშაკიძე;
3. აკაკი ჭავჭავაძე;
4. ვალერიან კანდელაკი.

ეს წრე ბათუმსა და აჭარის სხვადასხვა რაიონში უკვე მართავდა ლიტერატურული ხასიათის ღონისძიებებს. შეკრებებზე კითხულობდნენ ლექსებსა და მოთხრობებს, აკეთებდნენ მოხსენებებს, დგამდნენ სპექტაკლებს. ეს ღონისძიებები ეროვნული სულისკვეთებით იყო გამსჭვალული.

1938 წლის მარტში გაიმართა საქართველოს ახალგაზრდების დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი ორგანიზაციის ბათუმის ჯგუფის დამფუძნებელი კრება. სადმე შენობაში, თუგინდ საცხოვრებელ სახლში რვა ახალგაზრდის შეკრება სახიფათო იყო. რომელიმე თვითმხილველი დიდი ალბათობით მიაწვდიდა სამართალდამცავებს ინფორმაციას საექვო შეკრების შესახებ. ამიტომაც სტუდენტებმა თავშეყრის ადგილად ბათუმის ბულვარი აირჩიეს. აქ ხომ ისედაც ბევრი ახალგაზრდა სეირნობდა. ღია ცის ქვეშ გამართულ კრებას უცხოთა ყურადღება მართლაც არ მიუქცევია.

კრებაზე დაფუძნდა ბათუმის ჯგუფი და წევრებს შორის განაწილდა დავალებები. გადაწყდა დაებეჭდათ და მთელ ქალაქში ფარულად გამოეყრათ პროკლამაციები საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის მოთხოვნით. ამ გზით ახალგაზრდები მოსახლეობაში არსებული ანტიბოლშევიკური განწყობების მობილიზებას და სახალხო მოძრაობის აგორებას იმედოვნებდნენ. პროკლამაციები თავდაპირველად უნდა ყოფილიყო ზოგადი ხასიათის. მოსახლეობას უნდა შეეტყო საქართველოს დამოუკიდებლობისთვის მებრძოლი იატაკქვეშა ორგანიზაციის არსებობისა და მიზნების შესახებ, ხოლო შემდეგ, იგეგმებოდა ასევე პროკლამაციების გავრცელება და მოწოდებები მასობრივი შეკრებებისა და სხვა აქტიური მოქმედებების თაობაზე.

პროკლამაციების დასაბეჭდად საჭირო იყო საბეჭდი მანქანა. იმ წლებში საბეჭდი მანქანის შეძენა ბუნებრივია, შეუძლებელი იყო. ხელისუფლების მხრიდან ტოტალური კონტროლის გამო მისი ყიდვა შავ ბაზარზეც კი ვერ მოხერხდებოდა. ჯგუფის წევრები იძულებულნი გახდნენ სხვა გამოსავალი ენახათ. სტუდენტებისთვის ცნობილი იყო, რომ ბათუმის ერთ-ერთი დაწესებულების პირველ სართულზე, ქუჩის მხრიდან, ფანჯარასთან იდო

საბეჭდი მანქანა, რომლის კონსპირაციულ ბინაში (ფარულად, ღამით) გადატანა არც ისე რთული იქნებოდა.

თუმცა ახალგაზრდების განზრახვას შესრულება არ ეწერა, ჯგუფის ერთ-ერთი წევრი, **ალექსანდრე ბაქანიძე** გამცემი აღმოჩნდა... **დამფუძნებელი კრების მეორე დღესვე ჯგუფის ყველა წევრი - 18-20 წლის ასაკის ახალგაზრდები - დააპატიმრეს.**

„მე თბილისში გავიგე ლევანის, მიშას და მათი ჯგუფის წევრების დაპატიმრების შესახებ - იხსენებდა **როსტომ ქიქავა** (გაზეთი „ბათუმის ხმა“ 1993 წ.). ბათუმში ფარულად ჩამოვედი და მშობლებს გულახდილად მოვუყევი ჩემი პოლიტიკური საქმიანობის შესახებ, ვუთხარი, რომ ჩემი მეგობრები დააპატიმრეს და მეც მალე დამაპატიმრებდნენ. იმავე ღამეს მოვიდნენ ჩემს წასაყვანად. ბათუმის შინაგანი ციხის კომენდანტი პირადად მოვიდა სხვა უცნობი პირების თანხლებით. მათ ჩემი დაპატიმრების ორდერი წარმოადგინეს. დედაჩემი ატირდა, მუხლებზე დაუვარდა მოსულებს, ფეხებზე ემთხვია კომენდანტს და ვედრება დაუწყო. ჩემი დაპატიმრებიდან ერთი თვის შემდეგ მამაჩემმა თავი ჩამოიხრჩო, იგი 48 წლის იყო“.

„დაპატიმრების პირველსავე ღამეს აჭარის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისრის კაბინეტში აღმოვჩნდი - იხსენებდა მიხეილ სტურუა (გაზეთი „ბათუმის ხმა“ 1993 წ.). დიდი ოთახი იყო და გრძელი მაგიდის თავში მჯდომი ძლივს ჩანდა. იქვე იყვნენ სხვადასხვა რანგის შინსახკომელები. კომისარმა მთხოვა მომეთხრო ორგანიზაციის შესახებ, რაზეც მე უარი განაცხადე. ხანმოკლე კამათის შემდეგ დაიწყო ჩემი დამუშავება. შიშველს მცემდნენ ბაწრებით და რკინის ჯოხით. გულისწასვლა გავითამაშე. ცემა შეწყვიტეს და ექიმი შემოიყვანეს, ქალი იყო. ექიმმა გამსინჯა და თქვა: განაგრძეთ ცემა, იგონებსო. კვლავ დამიწვეს ცემა, ისევ გავითამაშე გულისწასვლა. ექიმმა კვლავ დართო ცემის ნება. ტანი მთლიანად დამისივდა და დამისისხლიანდა. როცა ექიმი კვლავ დაიხარა პულსის გასასინჯად, ყელში ვწვდი, მისი დახრჩობა მინდოდა...“

„ფიზიკურ შეურაცხოფაზე უფრო მტკივნეული მორალური შეურაცხოფა იყო - იხსენებდა როსტომ ქიქავა. მოსამართლემ, როცა ეროვნება მკითხა და ვუპასუხე, ღვარძლიანად მითხრა, ქართველი კი არა აჭარელი ხარო. მე ვუთხარი: თქვენ უვიცობაზე პასუხს მე ნუ მაგებინებთ-მეთქი. მან გველის წიწილი მიწოდა. მოსამართლის ეს ნათქვამი გულში ჩამრჩა და ერთხელ მესისმრა თითქოს ქართველი არ ვიყავი. მას შემდეგ ფხიზლად მძინავს, რომ სიზმარი არ განმეორდეს“ - თქვა როსტომ ქიქავამ დაკითხვიდან 56 წლის შემდეგ (გაზეთი „ბათუმის ხმა“ 1993 წ.).

„ბორკილებგაყრილი საკანში თავიქვე დამკიდეს და ქვემოთ კოცონი დაანთეს - იხსენებდა მიხეილ სტურუა - ცემისაგან დახეთხილ ტანზე, ჭრილობებზე მარილის დაყრით მემუქრებოდნენ. გამცემი ალექსანდრე ბაქანიძეც დამიპირისპირეს, მაგრამ მათ რომ უნდოდათ, ისეთი ჩვენება, მაინც არ მივეცი.

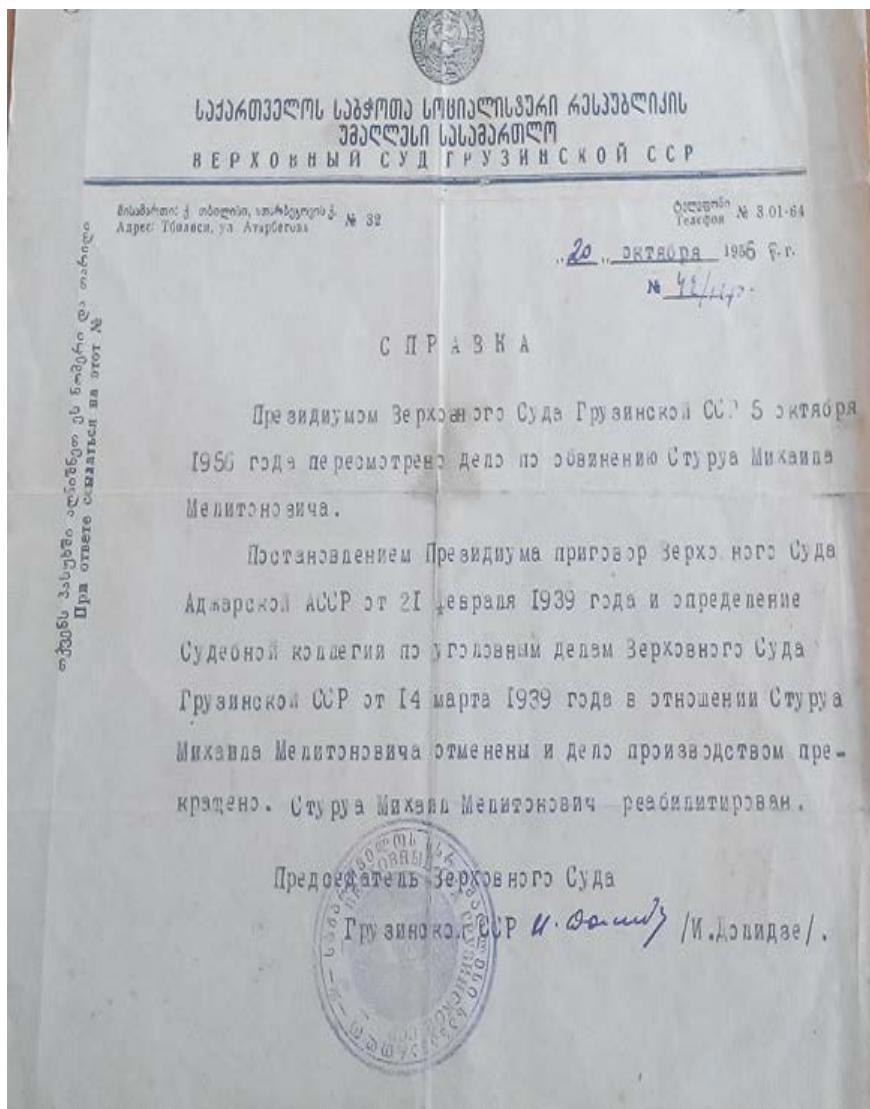
სასამართლო შედგა დაპატიმრებიდან 6 თვის თავზე, 1938 წლის სექტემბერში - იხსენებდა როსტომ ქიქავა - სასამართლოს დაწყებამდე დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი ორგანიზაციის ბათუმის ჯგუფისა და ბათუმის N 1 საშუალო სკოლასთან არსებული ლიტერატურული წრის წევრები ერთ კამერაში მოგვათავსეს. მოსამართლის შეკითხვაზე, ვგრძნობდი თუ

არა თავს დამნაშავედ, ვუპასუხე - მე მონობის წინააღმდეგ ვიბრძოდი და თუ გადავრჩი კვლავ გავაგრძელებ ბრძოლას-თქო.

ბათუმის ჯგუფის თბილისელი თანამებრძოლი გივი ქიქოძე 1938 წლის ნოემბერში, 20 წლის ასაკში დახვრიტეს;

ლევან აბაშიძეს 10 წელი მიუსაჯეს, სასჯელს თბილისის ციხეში იხდიდა;

მიხეილ სტურუას ჯერ 8 წელი მიუსაჯეს, შემდეგ 10 წლამდე გაუზარდეს სასჯელი, ხოლო საბოლოოდ სამუდამოდ გადაასახლეს ციმბირში. გათავისუფლდა 1957 წელს ამნისტიით;

როსტომ ქიქავას 8 წელი მიუსაჯეს;

ვახტანგ (ეკუერი) ჩხაიძე 8 წლით გადაასახლეს, კატორღაში მუშაობისას მოჭრილი ხე დაეცა და გარდაიცვალა;

კონა გიგინეიშვილს ჯერ დახვრეტა მიუსაჯეს, ხოლო შემდეგ სასჯელი სამუდამო გადასახლებით შეუცვალეს;

ალი (კიკა) წულუკიძემ წამებას ვერ გაუძლო და თბილისის ციხეში გარდაიცვალა;

მარგო ჩხაიძემ 6 წელი გაატარა გადასახლებაში, აკაკი ვაშაკიძემ 7, ჭოლა კილაძემ 5, ხოლო ვალერიან კანდელაკმა და დავით ნაცვალაძემ 2-2 წელი;

დამოუკიდებლობისთვის მებრძოლი ორგანიზაციის გადარჩენილი წევრები 70-ს გადაშორებულნი იყვნენ, როცა მოესწრნენ სამშობლოს დამოუკიდებლობას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გაზეთი „ბათუმის ხმა“ 1993 წ.
2. გაზეთი „ბათუმის ხმა“ 1993 წ

Soso Sturua

Batumi Group of Fighter organization for Georgia's independence (1938) Summary

In 1937, Levan Abashidze - student of Batumi Pedagogical Institute received a secret assignment from Givi Kikodze - student of Tbilisi State University – to create Batumi group of youth organization fought for independence. This article is about the issue.

ეს სიტყვები ნათქვამია საკმაოდ დიდი მოცულობის 404-გვერდიან წიგნში, რომელიც პირველიდან ბოლო სიტყვამდე ერთი ადამიანის, ელგუჯა მექმარიაშვილის კალამს ეკუთვნის, თუმცა იგი თავისი გვარის წინ წამოწევისგან თავის იკავებს ისე, როგორც მთელი მისი შემოქმედება, გენიალური აღმოჩენები და მათზე ხორცშესხმა იყო გასაიდუმლოებული და ანონიმური. რას ვიზამთ, ჩვეულება რჯულზე უმტკიცესიაო, უთქვამთ და ავტორმაც თავისი წიგნი - „პირველი ქართული კოსმოსური ობიექტის გენერალური კონსტრუქტორი“ (თბილისი, 2016), სახელ-გვარის მითითების გარეშე წარმოგვიდგინა.

ასეთი იდუმალი ცხოვრების გამოც იყო, რომ არ ვიცნობდით მას. ვერც კი წარმოგვედგინა, რომ 1999 წლის 23 ივლისს 19 საათსა და 30 წუთზე შინაური და გარეშე მტრებისგან იავარქმნილ ქვეყანაში, რომელიც სახელმწიფოდ ჯერ არ მომწიფებულიყო, ცაში აიჭრებოდა აპარატი, რომლის ანალოგი ქვეყნიერებას არ ახსოვდა და რომლის სულისჩამდგმელი ქართველი კაცი, ელგუჯა მექმარიაშვილი იქნებოდა.

არ ვიცნობდით-მეთქი ვთქვი და ამასთან დაკავშირებით ერთი ქარაფ-შუტა ჟურნალისტის ნათქვამი გამახსენდა. ბატონი ელგუჯა თავისი დიდი საკაცობრიო მნიშვნელობის წარმატების მიღწევისთანავე, სრულიად დამსახურებულად საქართველოს პარლამენტის მეოთხე მოწვევის დეპუტატად აირჩიეს. ბუნებრივია, ხშირად სიტყვითაც გამოდიოდა, თანაც ყოველთვის მაღალპროფესიულად და გააზრებულად. იმ ჟურნალისტმა თურმე „აღმოაჩინა“, რომ ელგუჯა მექმარიაშვილის ერთი გამოსვლა არაპროფესიული იყო და ამ საცოდავმა ეს ტვინის (თუ უტვინობის) პროდუქტი გაზეთშიც გამოაქვეყნა მაშინ, როცა მისი სტატიის მთავარი გმირის მეცნიერული ნახელავი გარს უვლიდა და სერავდა დედამიწას.

ბუხის ნაკებნი რას უზამდა, მაგრამ შეწუხდა ელგუჯა, თუმცა გვერდით მჯდომმა დეპუტატმა, დიდმა პოეტმა, ჯანსუღ ჩარკვიანმა იგი შემდეგი სიტყვებით დაამშვიდა: „ბიჭო, რას ჯავრობ... ჩვენ ხომ ქართველები ვართ და არ ვიცით ქართველი კაცის დაფასება... შენ რომ სხვა ერის კაცი ყოფილიყავი, თუნდაც ჩვენი ძმების წარმომადგენელი – სომეხი, აი მაშინ გენახა,

როგორ დაგაფასებდნენ და გატარებდნენ ხელის გულზე.“ – თქვა პოეტმა და ლექსიც მოაყოლა:

ყველაფერი გულს ეთქმის,
უნდა გულს უყვარდე,
მე არ ვამბობ რუსს-მეთქი,
შენ რომ სომეხს ჰყავდე,
დედამიწას დაშლიდა
სიყვარულით დღეთა,
აგიყვანდა ცაში და
დაგტოვებდა ღმერთთან....

ცაში სხვისი ხელით აყვანისა რა მოგახსენოთ, ელგუჯა თავისი დაუღალავი შრომით, ნიჭით, ფიქრით და მიღებული შედეგით, თვითონ აიჭრა ცაში, ჩვენ კი ვაღლებულნი ვართ, თუ ციურ აღმაფრენაზე არ ვიოცნებებთ, მიწიერად ვიამაყოთ ჩვენი სასახელო შვილით, მისი არნახული მეცნიერული მიღწევებით.

ჩემს თავს უფლებას ვერ მივცემ ვისაუბრო ელგუჯა მეძმარიაშვილის დიდ შემოქმედებით წარმატებებზე. ჩემდაგვარი უბრალო მოკვდავისთვის ეს მეცნიერება და მისი საიდუმლოებები მიუწვდომელია, ამიტომ მე მისი ცხოვრების ბათუმურ პერიოდს შევეხები, რომელიც მას საოცარი სიყვარულით, სიღრმით, და კეთილშობილებით აქვს მოთხრობილი.

ელგუჯას მამა **ვიქტორ მეძმარიაშვილი** 1941 წლის 22 ივნისს მოხალისედ გამოცხადდა ბათუმის სამხედრო კომისარიატში, ჩაიცვა ოფიცრის ტანსაცმელი, ხოლო სამოქალაქო სამოსი ახალშერთულ მეუღლეს **ალექსანდრა გიორგაძეს** სახლში სხვისი ხელით გაუგზავნა. ვიქტორმა დრო, 1945 წლის 9 მაისამდე ბრძოლებში გაატარა, გამარჯვება ბერლინში იხეიმა. საომარ მოქმედებებში იმდენად დიდად გამოიჩინა თავი, რომ იგი ბერლინის ერთ-ერთი რაიონის კომენდანტად დანიშნეს. როგორც ჩანს, კარგი პირობებიც შეუქმნეს, ამიტომ იგი ბათუმში საგანგებოდ ჩამოვიდა, რათა მეუღლეს გერმანიაში წაეყვანა, თუმცა ქალბატონმა ალექსანდრამ იმარჯვა და არა თუ გაყვა, ქმარიც აიძულა ბათუმში დარჩენილიყო.

ელგუჯა მეძმარიაშვილის მშობლები

ამის შემდეგ ერთი წელიც არ გასულა, 1946 წლის 17 აგვისტოს ელგუჯა რომ გაჩნდა. თანდაყოლილ ნიჭს უნდა მივაწეროთ, რომ მის ხსოვნას შემორჩა ისეთი მოვლენები, რომელიც მასზე ორი-სამი წლით უფროსი პატარები თუ დაიმახსოვრებენ. ბავშვურ ხსოვნაში კი მე დავინახე დიდი დაკვირვების, გარემოებათა სწორი შეფასების, კაცთმოყვარეობის, ზოგჯერ კეთილი ბავშვური მიაშიცობის მაგალითები, რომლითაც გარემოსილი იყვნენ მისი ოჯახის წევრები, მეგობრები, მოყვარე-ნათესავები და ახლობლები.

აბა მითხარით, ვის შეუძლია, თუ არა კაცთმოყვარეს, თავისი ცხოვრების მოგონება დაიწყოს ოჯახის უცვლელი მეკვლეთი, ამ შემთხვევაში **რიჩარდ ჯაშით**, რომელიც ალბათ არაერთხელ სწვევია ახალი წლის დამეს და გაუხარებია პატარა ბავშვის გული. დაკვირვებულობას უნდა მივაწეროთ აგრეთვე კედელზე ჩამოკიდებული ფერწერული ტილოთი მიღებული შთაბეჭდილებები (ჩამწკრივებული გემები, ზღვის და ცის ერთიანი სივრცე, მოწმენდილი ცისა და მშვიდი ზღვის შეგრძნება), რაც დღემდე გამოყვა.

რაოდენ დიდი სიყვარულია ჩაქსოვილი ბავშვობის მეგობრების თამაზ გორგაძის, ალექო გვარიშვილის, მზევინარი ქიქავას, მანანა კოპლატაძის, ირაკლი შენგელიას, გენო ქაცარავას, დემურ თოფურიას, თამაზ თხილაიშვილის, ჯემალ აბაშიძის, დემურ ლიპარტიას, ლეილა მამალაძის და სხვათა გახსენებისას. მათი არ ვიცი, მაგრამ მე რატომღაც ვიგრძენი, რომ ელგუჯა თავისი საქმიანობის თავისებურებების გამო ერთხანს ჩამოშორდა მათ და ამით დიდ სინანულს გამოხატავს. პატარა ბიჭს კიდევ უფრო ღრმად შთაებეჭდა უფროსი ძმის ზურაბის სურათი, რომელიც 1938 წელს ორი წლისა გარდაცვლილა. შემდეგ ელგუჯას ბავშვური მეხსიერება გურიაში, იმერეთსა და ბორჯომ-ბაკურიანის ხეობაში გადაინაცვლებს. ჯიხეთის მონასტერი, დედის დეიდა მონაზონი **მარიამი**, ნათლობა... ფიჩხის შესაგროვებლად წასული მარიამი, რომელსაც გოდორში პატარა მგზავრი ელგუჯა ჰყავდა, ეკლესიის ეზოში დიდ ხეზე ზარი, რომელსაც ხელში აყვანილს არეკინებდა და ა.შ.

ქეთევან მიქელაძე
ელგუჯას პირველი
მასწავლებელი და
კლასის დამრიგებელი

ბათუმის პირველი სკოლის პირველი კლასიდანვე ჩვენს გმირს განსაკუთრებით დაამახსოვრდა დამრიგებელი **ქეთევან მიქელაძე**; მის-მა „სახემ, დიდსულოვნებამ და კეთილშობილებამ, ჩემში არამარტო კეთილი მოგონება, არამედ მუდმივად განახლებადი ემოციური მუხტი შემოიტანა და როდესაც ცხოვრების ასპარეზზე რაღაც წარმატებას ვაღწევ, კვლავაც და კვლავაც ქალბატონი ქეთი მიქელაძე მახსენდება, რათა მისგან ვირტუალური შეფასება მივიღო“ – იგონებს იგი (პირველი ქართული...2016:32)

ისე, როგორც ბუნებაში არ არსებობს უმშობლო არსება, ასევე ვერ წარმოვიდგენთ ადა-

მიანს აღმზრდელი-პედაგოგის გარეშე. რაკი ასეა, ყველას გვახსოვს ჩვენი პირველი მასწავლებელი, ყველა ვიხსენებთ მისგან ბოძებულს, მაგრამ ელგუჯას შეფასება იმდენად შთამაგონებელია, რომ ის შეიძლება მაგალითადაც გა-

მოგვადგეს, თუ როგორი მოკრძალებით და პატივისცემით უნდა ვიხსენებდეთ მეორე მშობელს. ასეთ სენტენციებს ქვემოთაც მრავლად შეხვდებით.

13 წლის ბიჭმა ბინა შეიცვალა და აწუკვე ყმაწვილი ქვეყნიერებას ენგელსის (ახლა მედიქიშვილის) ქუჩის № 23 სახლიდან აკვირდება. აქაც სამყაროში მისი საოცარი წვდომა, კიდევ უფრო ფართო თვალსაწიერი დაეინახე. მარტო ის რად ღირს, რომ აკვირდება უზარმაზარ მაგნოლიას, რომელიც 1888 წელს იმპერატორმა ალექსანდრე III-მ დარგო (ეს სხვათაშორის) და მის კენწეროებს შორის ხედავს ცას, რომლის კაბადონი ზღვას უერთდება. თუმცა უმჯობესია კვლავ მას მოვუსმინოთ: „ეს იყო ჩემი მეყუდრო სავანგე, სადაც აზრები და რომანტიზმი ერთადაა.... ჩემი ბინის ფანჯრებიდან პარკის მხარეს ალექსანდრე მეფის დარგული ხე და შესანიშნავი პეიზაჟი ჩანდა, სადაც ხის კერწეროების ზემოთ სულ ახლოს „ზღვის ცა“ მოჩანდა და

თანაც თურქეთის საზღვარი ერთი ხელის გაწვდენაზე იყო“ (პირველი ქართული... 2016:32).

„ზღვის ცაზე“ ზემოთ რაც მოგახსენეთ, აღარ გავიმეორებ, მხოლოდ იმას ვიტყვი, რომ ბავშვობის დროინდელი ყველა სახსოვარი, რომელსაც ზემოდან ამძიმებს მომდევნო ცხოვრების ურთულესი სათავედასავლო ხსოვნის ფენები, მაინც რჩება ელგუჯას მოგონების მთავარ ქვაკუთხედად. მინდოდა მეთქვა, რომ მეჩვენება-მეთქი, მაგრამ არა, სინამდვილეა, რომ მის მსოფლმხედველობას საფუძველი ბავშვობიდანვე ჩაეყარა და ეს მის გამონატქვამებშიც მკაფიოდ იგრძნობა. ამას იმიტომაც ვამბობ, რომ იშვიათად, მაგრამ მაინც გვეყოლება ასეთი უსაზღვრო ნიჭით დაჯილდოებული ბავშვები, რომლებიც ჩვენგან ძალზე გულდასმით დაკვირებას, მათი შესაძლებლობების გამოვლინებას და სწორ გზაზე დაყენებას საჭიროებენ. ელგუჯას მაგალითი კი მათ გამოადგებათ.

ღიახ, ელგუჯას ბავშვობიდანვე იტაცებდა სივრცეები, უსასრულობა, რაც მოწიფულ ასაკში საკაცობრიო მნიშვნელობის კვლევა-ძიების საგნად იქცა და რაც არნახული წარმატებით დაგვირგვინდა. ამ წარმატებებს იგი მამას უმადლის, რომელიც „ვერ იტნადა შეფერხებას ან შეჩერებას, მით უმეტეს დასახული მიზნის მიღწევისკენ მიმავალ გზაზე... ეს თვისება მეც გამომყვა“ (პირველი ქართული... 2016:36). ვეთანხმებით, თანდაყოლილი ნიჭი გენეტიკურია, მაგრამ მშობლების ცხოვრების წესის გავლენა შვილის მომავალზე არანაკლებ როლს ასრულებს მის განვითარებაში.

სკოლაში ელგუჯა მხოლოდ ერთი მიზნით დადიოდა – მიეღო ხუთიანები. ვერც კი წარმოედგინა, რომ ამაზე ნაკლები აკადემიური მაჩვენებლით შორს წავიდოდა. ამასაც თავისი საფუძველი გააჩნდა. მამის შეუვალი მოთხოვნა იყო მოემზადებინა ქართულში, მათემატიკაში, ფრანგულში, ფიზიკაში და ქიმიაში. ამიტაც არ კმაყოფილდებოდა. მათემატიკაში, როგორც შედარებით რთულ საგანში, ორი ცნობილი პედაგოგი, დოცენტი **სილოვან დადუნაშვილი** და „ვირტუოზი“ მათემატიკოსი **მაკარ კილასონია** ამზადებდნენ.

ახლა დედას არ იკითხავთ? ქალბატონი ალექსანდრა ყოველ შაბათს ამოწმებდა მთელი კვირის განმავლობაში მიღებულ შედეგებს, გამოკითხავდა საგნებს, ათვალთვლებდა ნაწერებს და უკმაყოფილო იყო მაშინც კი, როცა ხუთიანი ეწერა. დედაჩემის გავლენით გამომყვა „სიმძიმის“ გრძნობა, რომელიც დიდ განცდასთან და მოვალეობასთან იყო დაკავშირებული, ამბობს ელგუჯა.

ამასაც მიეწერება, რომ ბათუმის პირველი სკოლა ოქროს მედალზე დაამთავრა, გამოსაშვებ საღამოზე კი სიმარტოვეს გრძნობდა, მოწყენილი იყო, „იმის გამო, რომ ბათუმში გატარებული სიყმაწვილის ხანა დამთავრდა. წინ რთული ცხოვრების გზა იწყებოდა“ ((პირველი ქართული... 2016:38).

ასეთი დატვირთვის პირობებში ყმაწვილს თავისუფალი დრო არ უნდა ჰქონოდა, მაგრამ შინაგანი მისწრაფება ხელოვნების, სპორტის მიმართ თავისას აკეთებდა და იგი ცეკვის ანსამბლში ამ დარგის დიდოსტატის **ენვერ ხაბაძის**, ხოლო ჩოგბურთში ცნობილი მწვრთნელის **გურამ თოხაძის** შეგირდი გახდა.

ცეკვაში ელგუჯას წარმატება განსაკუთრებული აღმოჩნდა. იგი ანსამბლში ჩარიცხეს და თბილისში გამართული კონცერტის დროს, მისმა ბავშვის სოლო-ნომერმა „განდაგანამ“ მაყურებელი ისე მოხიბლა, რომ ოვაციები დიდხანს არ ჩამცხრა. კონცერტის დასრულების შემდეგ კი, იგი საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივანმა ვასილ მუჟაბაძემ, რომელიც მთავრობის ლოჟიდან ადევნებდა თვალს, ბავშვი მასთან მიაყვანილა, მოეფერა და საჩუქრად პატარა მაჯის საათი გადასცა.

მთავარი სახსოვარი მაინც ელგუჯას „რაკეტმშენებლობაა,“ რომლის იდეაც ასევე სრულიად უმწიფარ ყმაწვილს ჩაესახა. მან ეს აზრი მეგობარს **გია კვაჭანტირაძეს** გაუზიარა, დიდი თავგადასავლების შემდეგ საჭირო მასალებიც მოიძია და სკოლის დირექტორს **დურსუნ მახარაძეს** ეახლა. მისგან მიიღო ნებართვა ხელგარჯილობის სახელოსნოში ემუშავათ. მალე რაკეტაც მზად იყო და წრის ხელმძღვანელის შუამდგომლობით კონკურსგარეშე მონაწილეობდა თბილისის იპოდრომზე გამართულ მოდელების ფრენაში.

მექანიზმის არასწორად ჩართვის თუ სხვა მიზეზით რაკეტა ჟიურის მაგიდის წინ აფეთქდა, რის გამოც აჭარის გუნდი **ელგუჯა მეძმარიაშვილის, მიხეილ ჯანიკაშვილის, ვასილ ურუშაძის** და **ალეკო გვარიაშვილის** შემადგენლობით, შეჯიბრებიდან მოხსნეს. ასე უშედეგოდ და იმედგაცრუებით დასრულდა ელგუჯას პირველი „რაკეტმშენებლობის“ ცდა.

ასევე უშედეგო აღმოჩნდა მოზარდთა მიერ აწყობილი და ზღვის პირას პარტიზანულად, ნებართვის გარეშე, გატანილი რაკეტის ბედი. იგი აფეთქდა და დიდი ხმაც გამოსცა. ახლო-მახლო თავშეფარებულმა ბიჭებმა იფიქრეს, გაფრინდაო, მაგრამ ადგილზე მისვლისას მისი ნაფლეთები დახვდათ. თითქოს მორიგი კრახი საკმარისი იყო, ასეთ საქმეზე ხელი აეღოთ, მაგრამ მოხდა პირიქით, ისინი არათუ ჩამოშორდნენ, არამედ კიდევ უფრო გაუღვივდათ სწრაფვა და ინტერესი და კვლავ განაგრძეს ამაზე ფიქრი და ეს ელგუჯა მეძმარიაშვილმა რა დონემდე აიყვანა, ცნობილია. საყურადღებოა, რომ მისი ერთი მეგობარი მიხეილ ჯანიკაშვილი კოსმოსურ ნაგებობათა ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილეა, ხოლო ვასილ ურუშაძე საგურამოს სასტენდო კომპლექსის უფროსი.

ბორჯომ-ბაკურიანთან მიმართებაში საინტერესოა ელგუჯას მოგონებებიდან ერთი ადგილი, რაც ხუთიოდე წლის ბავშვის დაკვირვების ნაყოფია:

„ხაშურის ძველ სადგურში მერცხლების გუნდი ადამიანებთან სულ ახლოს დაფრინავდა... ვაგონის ფანჯარას არ მოვცილებივარ. რკინიგზა მდინარე მტკვარს მარჯვენა ნაპირიდან მიყვებოდა. ვაკვირდებოდი მდინარეს. იგი სრულიად განსხვავდებოდა ზღვისგან... მდინარეში ქვები, რომლებზეც წყალი ზემოდან გადადიოდა, დიდი თევზები მეგონა, ღინების საწინააღმდეგოდ რომ მოცურავდნენ. წყალში ამოსული ხეები დავინახე და მატარებელიც ძალიან ახლოს მივიდა მდინარესთან. ისეთი შეგრძნება დამეუფლა, თითქოს წყალში უნდა შესულიყო“ (პირველი ქართული... 2016:38).

რამდენი მოგონება და მემუარული ლიტერატურა წამიკითხავს, მაგრამ ბავშვს მისთვის უცხო გარემო ასე ოსტატურად და ხატონად დამახსოვრებოდა, არ შემხედრია. აქაც სულ ფრენა, სიჩქარე, წინსვლა, სწრაფვა დავინახე და არც გამკვირვებია. ეს ელგუჯას ხასიათში იყო ჩასახლებული და მან აკი თავისი ხორცშესხმაც ჰპოვა.

ახლა სხვა გატაცებებიც გავიხსენოთ. ბიძის, **გივი მეძმარიაშვილის** დახმარებით ისე კარგად დაეუფლა ფოტოხელოვნებას, რომ ამ დარგის განვითარების მაშინდელ დონეზე, ერთ დღეში ასწრებდნენ ფოტოწამლების, ფირების და ქაღალდის შეძენას, მათ მომზადებას, ფოტოსურათების გადაღებას, გამჟღავნებას და დაბეჭდვას.

ელგუჯას ბავშვობა დაემთხვა იმ დროს, როცა მთელ ქვეყანაში კინო ერთ-ერთ გასართობს წარმოადგენდა და ახალგაზრდობაც ამაში პოულობდა თავის სულიერ საზრდოს, თუმცა ეს არაა მთავარი. კინოს სიყვარულმა კინოპროექტორის საიდუმლოებებშიც ჩაახედა და

ბორჯომში, სანატორიუმ „ფირუზას“ კინომექანიკოსმა მე-4 კლასის ბიჭი დროებით თავის „შემცვლელად“ დანიშნა, თვითონ კი შეთავსებით სხვა სამუშაო გამოიწვია.

საოცარია ელგუჯას მიზანში სროლა. ტირში მოგებაზე თამაშობდნენ და მისი თითქმის ყველა გასროლა მეტირე **სიმონას** ძვირად უჯდებოდა. ბოლოს მან გამოსავალი იმაში ნახა, რომ ერთი კარგი პნევმოთოფი ელგუჯას აჩუქა იმ პირობით, რომ მოგებაზე აღარ ითამაშებდა.

ელგუჯა მეძმარიაშვილის მოგონებების ბათუმური პერიოდიდან ჩემზე განსაკუთრებული შთაბეჭდილება მოხდინა გემის კაპიტნის ქუდმა, რომელსაც ატარებდა სკო-

ლამდელ ასაკში, სკოლაში, სტუდენტობის დროს და ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგაც, თბილისსა და მოსკოვში.

ამას ერთგვარი საბაბიც ამაგრებდა. ნურიის ტბის მოკამკამე ტბაზე იგი საბავშვო გემის მეზღვაური იყო და მეტსახელად „კაპიტანი“ შეარქვეს. ეს თავსაბურავი არა მხოლოდ კაპიტნის, იგი „ზღვის ცისაა“. ქუდი კაცობის, სიმამაცის, ჰუმანურობის, თავმდაბლობის, უანგარობის, ნიჭიერების, სამშობლოს და საკუთარი ხალხის უსაზღვრო სიყვარულის გამომხატველი, რომლითაც მისმა მამულმა და მშობელმა ერმა უნდა იამაყო.

ასეთია ელგუჯა მეძმარიაშვილის ცხოვრების ბათუმური პერიოდი. ამის შემდეგ იწეება „როული ცხოვრების გზა“, რომლის აღწერის უფლებას თავს ვერ მივცემ. დაე, იგი საქმის კარგად მცოდნე მემატიაანებმა გამოიტანონ მზის შუქზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. „პირველი ქართული კოსმოსური ობიექტის გენერალური კონსტრუქტორი“, თბილისი, 2016.

Ramaz Surmanidze

Elguja Medzmariashvili – life in Batumi ***Summary***

Great scientist Elguja Medzmariashvili is the general constructor of the first Georgian object. She is born in Batumi. The article deals with the life of the great scientist.

**თქვენი მუშაობა 1919-1920 წელს
1919-1920 წელს
(ფონდი ი-84-ის კოლექცია) მიმოხილვა**

საარქივო სამმართველოში დაცული კოლექცია, ფონდი ი-84 წარმოადგენს უაღრესად მნიშვნელოვან და საინტერესო დოკუმენტაციას, რომელიც შეეხება საქართველოს პირველი რესპუბლიკის საქმიანობას. ფონდში იშვიათი და მკვლევარებისა და ფართო საზოგადოებისათვის საინტერესო მასალებია თავმოყრილი.

ზემოთხსენებული მასალა ჩვენს მიერ საარქივო წესით დამუშავებულ იქნა 2010 წელს. მანამდე ის ინახებოდა სამმართველოს პირველ სართულზე სხვა ფოლიანტებთან ერთდ. როგორც ირაკვება, ეს დოკუმენტები სხვა მნიშვნელოვან მასალასთან ერთად (ბრიტანული მასალები, ქუთაისის არქივის მასალის ასლები...) შემოტანლ იქნა 2004 წელს, აჭარის უმაღლესი საბჭოდან. ფონდში შესულია სულ თორმეტი საქმე და მის ქრონოლოგიურ ჩარჩოს შეადგენს 1919-1920 წლები.

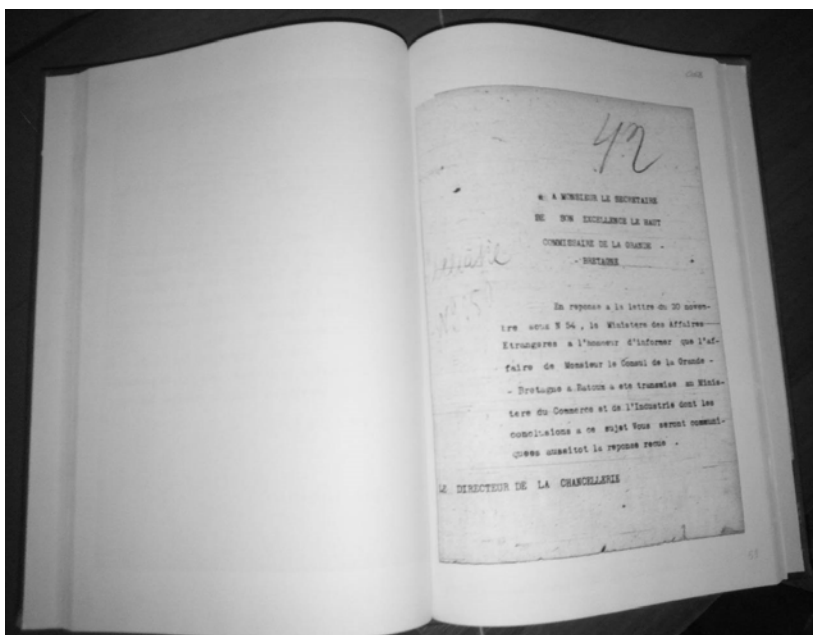

პირველ საქმე ასახავს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო (გარეშე) საქმეთა სამინისტროს საქმიანობა. მასში წარმოდგენილია აგრეთვე: 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება; რუსეთში საქართველოს წარმომადგენელის, ურატაძისა და საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის, გეგეჭკორის, ასევე გეგეჭკორისა და ჩიხერიძის მიმოწერები, საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს ნარევი საქმეები. საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარის მოხსენება, ამონარიდები დასავლეთის პრესიდან, გენერალ უოკერის წერილები საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროსადმი.

საქმეში დაცულია: საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა სამინისტროს მიმოწერა თამბაქოს შესახებ (მათ შორის ინგლისურ, ფრანგულ და იტალიურ ენოვანი დოკუმენტები - 1919 წლის 20 ოქტომბერი- 1920 წლის 11 თებერვალი);

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის საიდუმლო მიწერ-მოწერა, საქართველოს რეგიონების (ცხინვალი, ახალციხე...) რწმუნებულთა, სამხედრო, შინაგან საქმეთა და სხვა სამინისტროების ხელმძღვანელთა მოხსენებით ბარათები მთავრობის თავმჯდომარისადმი, ბათუმთან დაკავშირებული მიმოწერები (1920 წლის 26 აპრილი - 1921 წლის 1 თებერვალი) ინგლისის წარმომადგენლობასთან.

სპეციალისტებისათვის უაღრესად საინტერესოა საქმეში დაცული ბათუმში საქართველოს კონსულის მიმართულები ბრიტანულ მმართველობისადმი, ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორისადმი, კაპიტან ლიქსონის, კაპიტან კუშინის, კაპიტან კერენის, მაიორ ღუნნეს და სხვათა პირთა მისამართით.

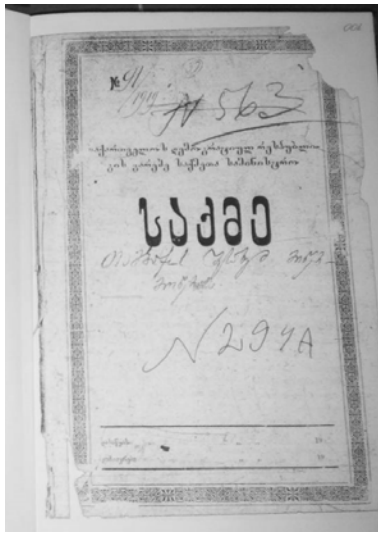
**ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის,
ბათუმში საქართველოს კონსულისა და
სახელისუფლებო ორგანოების წარმომადგენელთა
მიმოწერები**

დემოკრატიული საქართველოს ისტორიისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საქმეში დაცულ სხვა დოკუმენტებსაც, კერძოდ: მიწერ-მოწერები ინგლისის წარმომადგენლობასთან ბათუმში, ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის, ბათუმში საქართველოს კონსულისა და სახელისუფლებო ორგანოების წარმომადგენელთა მიმოწერები; ბათუმში საქართველოს კონსულის მიმართვები ბრიტანულ მმართველობასთან.

დოკუმენტებში შეგვიძლია გავეცნოთ სისხლის სამართლის დამნაშევეთა გაცემის შესახებ კონვენციას აზერბაიჯანსა და სომხეთს შორის; მიმოწერებს ინგლისის მისიასთან; ბათუმის კონფერენციის სხდომის მასალებს.

ფონდში მდიდრადა ინფორმაცია ინგლისელების მიერ ბათუმის დაკავებასთან დაკავშირებით. აქვეა დაცული სხვადასხვა სახის მემორანდუმებსა და მიმართვები ფრანგულ ენაზე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა სამინისტროს ძირითად კორესპოდენციები, ნარეკ საქმეები.

ფონდი მდიდარია აგრეთვე საქართველოს დამფუძნებელი კრების მასალებით. მასში წარმოდგენილია ოქმები, დამფუძნებელი კრების მიერ მოკავშირე სახელმწიფოების პარლამენტებისადმი გაგზავნილი მიმართვები, დოკუმენტები ფრაქციებისა და ბათუმის შესახებ, სანრემოში ქართული დელეგაციის საქმიანობის ანგარიშები, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა სამინისტროს წერილები საბჭოთა წარმომადგენლობის შესახებ.

მასალები შეეხება ასევე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა სამინისტროს მიმოწერას პოლონეთის შესახებ. ფონდში დაცულია აგრეთვე კონსტიტუციის პროექტი.

როგორც ვხედავთ, საარქივო სამმართველოში დაცული ფონდი ი-84 (კოლექცია) ფრიად საინტერესოა თავისი შინაარსითა და შემადგენლობით. ეს ფონდი დიდ დახმარებას გაუწევს მკვლევარებს, სტუდენტებს, კონკრეტული საკითხებით დაინტერესებულ პირებს, ფართო საზოგადოება ს- საქართველოს ისტორიის ამ მეტად მნიშვნელოვანი და გარდამტეხი პერიოდის შესწავლის, მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენების გაანალიზებისა და სიტუაციებში წვდომის საქმეში.

გამოყენებული წყაროები:

1. ასს ცსა, ფ. ი-84

Fridon Kardava

*Democratic Republic of Georgia
1919-1920 years
(An overview of the fund - I 84 (collection)
Summary*

In Archives Administration is preserved Fund I – 84, which represents the most important and interesting materials for the history of the first republic of Georgia. Article reviews archival documents kept in this fund.

*იქნა გეგმით მუშაობა და მშენებლობა
ქუჩა შავთელის ქუჩა და ახალი ქუჩა
(საარქივო დოკუმენტების საფუძველზე)*

ბათუმის საქალაქო გაუთა სამეკლასიანი სასწავლებელი 1881 წლის 1 ივნისს გაიხსნა. რეორგანიზაციის შემდეგ, 1899 წელს იგი გადაკეთდა ჯერ ექსკლასიან, ხოლო 1915 წელს უმაღლეს დაწვებით სასწავლებლად. გახსნიდან ცხრა წლის თავზე სასწავლებელში უკვე არსებობდა ექსპონატებით საკმაოდ მდიდარი სასკოლო მუზეუმი, რაც დასტურდება აჭარის საარქივო სამმართველოს დასახელებული სასწავლებლის ფონდში დაცული განსაკუთრებულად ღირებული დოკუმენტით - სასკოლო მუზეუმის გზამკვლევით, რომელიც დაბეჭდილია 1892 წელს.

მეგზური არის პატარა ზომის, ლამაზ ვარდისფერ ყდაში ჩასმული ბროშურა, რომელიც შედგება სამი ნაწილისაგან. პირველი ნაწილი ეთმობა ექსპონატების რაოდენობას, მათ განლაგებასა და დახასიათებას, მეორე და მესამე ნაწილი კი შენიშვნებსა და წესებს. შენიშვნა ითვალისწინებდა კოლექციის ნუმერაციასა და მის თანმიმდევრულ ზრდას, ხოლო წესებში განზოგადოებული იყო დამთვალიერებელთა უფლება-მოვალეობები.

სასწავლებლის მუზეუმს საფუძველი ჩაეყარა 1890 წელს. მას დათმობილი ჰქონდა ორი ოთახი. ფართი იმდენად ვიწრო და პატარა იყო, რომ ვერ იტევდა უკვე იმ დროისათვის არსებულ ექსპონატებს. ფართის სიმცირე არ იძლეოდა კოლექციის შევსება-გაფართოებისა და ახალი განყოფილებების შექმნის შესაძლებლობას.

მუზეუმის ნორმალურ მუშაობას ართულებდა აგრეთვე ფინანსების არქონა. ყველაფერი ეს ერთად აღებული ამუხრუჭებდა უფრო მუზეუმის გაფართოებას, რომლის სარგებელიანობაში ეჭვი უკვე აღარავის აღარ ეპარებოდა. ყველკა აღიარებდა მუზეუმის არსებობის აუცილებლობას.

იმ დროისათვის მუზეუმში უკვე 2500-ზე მეტი ექსპონატი იყო თავმოყრილი. კოლექციის შედგენასა და გამდიდრებაში მონაწილეობას ღებულობდნენ ამავე სასწავლებლის მოსწავლეებიც.

როგორც ითქვა, მუზეუმს თავდაპირველად დათმობილი ჰქონდა ორი ოთახი. პირველ ოთახში კარადებში მოთავსებული იყო ფიზიკურ ხელსაწყოთა 60 ეგზემპლარი. მათი ღირებულება შეადგენდა 315.15 რუბლს. მუზეუმში წარმოდგენილი იყო:

- ადგილობრივ მცენარეთა თესლების კოლექცია;
- ძუძუმწოვართა ჩონჩხები, ბუს ფიტულა;
- ეტიმოლოგიური და ზოოლოგიური კოლექციები;
- ძველ თურქულ სასაფლაოზე ნაპოვნი ადამიანის თავის ქალა (სასაფლაოს ადგილზე იმ დროისათვის უკვე არსებობდა სადგური);
- ქიმიური ცდების ჩასატარებლად საჭირო რეაქტივები და მოწყობილობები.

თაროებზე ინახებოდა დასპირტულ ცხოველთა და მწერთა კოლექცია, მცენარეული საღებავების, ზეთების, ადგილობრივი ობობების კოლექცია. ამ ოთახშივე ინახებოდა ატლასები, რუკები და ნახატები, გამხმარ მცენარეთა ათი ალბომი (ჰერბარეუმი), სულ 300 ეგზემპლარი. მაგიდებს შორის მოთავსებული იყო გლობუსი და ყუთი ადგილობრივი ფლორის მცენარეთა ნიმუშებით (დაახლოებით 500 ეგზემპლარი), ქობულეთის ტყეში ნაპოვნი დიდი ზომის ხის სოკო. თვალსაჩინოებისათვის კედლებზე გაკრული იყო სხვადასხვა სახის რუკები, ადამიანის ანატომიური აგებულების სურათები. აქვე იყო მწერალთა ბიუსტები. ფანჯარასთან იდგა პატარა აკვარიუმი და ბათუმის შემოგარენში გავრცელებული ხის ჯიშების კოლექცია.

დამთვალიერებელი მეორე ოთახში შესვლისას აღმოჩნდებოდა ბათუმის შემოგარენის ტყეებისათვის დამახასიათებელი მცენარეების და ადგილობრივი ფლორის გარემოცვაში. ოთახში არსებულ მაგიდებზე განლაგებული იყო, როგორც ჭოროხის აუზის, ასევე გელათის მონასტრის მიდამოების, ართვინისა და ყარსის ოლქის მინერალების კოლექცია, აგრეთვე ინგლისის ქარხნის მინერალები, საღონის ვერცხლისა და ტყვიის წიაღისეული, ყაზბეგის მთის ბროლი, ხის და მამონტის გაქვავებული ნაწილები, სასწავლებლის 3-ე კლასის მოსწავლეების შეგროვებული გეომეტრიული ფიგურების მსგავსი კრისტალების კოლექცია. იქვე იყო გამოფენილი თითქმის ყველა კლასის მოსწავლეთა ნამუშევრები გეოგრაფიაში, ზოოლოგიაში, ხატვასა და ფიზიკაში.

დამთვალიერებელს შეეძლო ენახა ადგილობრივი პურეული მცენარე „გომი“-ის ნიმუში, ზოოლოგიური კოლექცია: ჩონჩხი, თავის ქალა, რქები და ცხოველთა სხვა ნაწილები, ფრინველთა კვერცხები, თეთრი ყანხას ფიტულა, ბათუმის შემოგარენში გავრცელებული პეპლების კოლექცია, შავ ზღვასა და ინდოეთის ოკეანეში მოპოვებული ნიჟარები, ადგილობრივი ჯიშის ხისგან დამზადებული ფირფიტები, კორპის ხის ნაწილი, რომელიც ინდოეთიდან იყო ჩამოტანილი, ხერხემლიანი ცხოველების ცალკეული ნაწილები და ქალა, კიბორჩხალა დანაწევრებული სახით, ბათუმის შემოგარენში მობინადრე მწერთა კოლექცია.

ფანჯრის რაფებზე განთავსებული იყო ბაქოში მოპოვებული და დამუშავებული მინერალური ზეთების, საღებავებისა და რეზინის კოლექცია, ფანჯრებს შორის მოთავსებულ შემინულ ვიტრინებში კი ელაგა ნუმიზმატიკური კოლექცია.

ოთახში, მრგვალ მაგიდაზე დამთვალიერებელი იპოვნიდა კატალოგს, სადაც საფუძვლიანად იყო აღწერილი მუზეუმის ნებისმიერი ექსპონატი. აქვე იყო ბათუმის ფლორის „ბოტანიკური კალენდარი“ და მუზეუმის დამთვალიერებელთა შთაბეჭდილებების წიგნი.

ყველა ექსპონატს ჰქონდა თავისი ნომერი. იმდენად, რამდენადაც კოლექცია მუდმივად იზრდებოდა, არ იყო შესაძლებელი შენარჩუნებულიყო საგანთა ნომერაციის თანმიმდევრობა. ამ მიზეზის გამო ზოგიერთი საგანი დროებით რჩებოდა უნომროდ.

ყველა კარადას, ყუთსა თუ მაგიდას მიკრული ჰქონდა შესაბამისი ნომერი. გზამკვლევის დაბეჭდვის შემდეგ მუზეუმში გამოფენილ თითოეულ ექსპონატზე იქნებოდა განმარტებითი ანოტაცია.

გზამკვლევში ცალკე პუნქტადაა გამოყოფილი წესები მუზეუმის დამოთვლიერებელთათვის:

1. ნებისმიერ მსურველს სასწავლებლის მუზეუმში შესვლა შეეძლო უფასოდ;

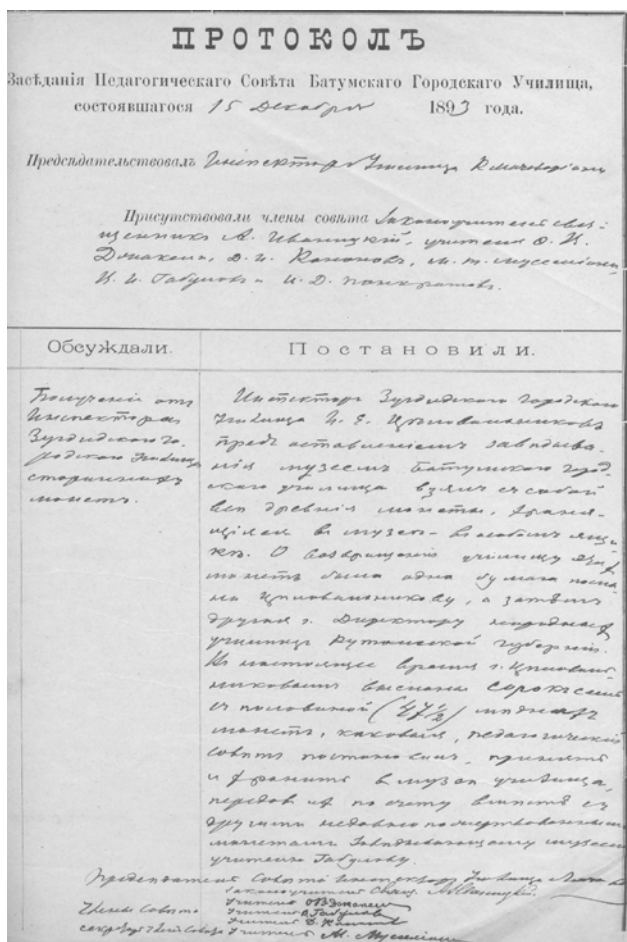
2. მუზეუმი კვირაში ორჯერ იხსნებოდა, ხუთშაბათობით (11 სთ-დან 12.30 სთ - მდე) და კვირაობით (10 სთ-დან 12 სთ-მდე);

3. უმცროსი ასაკის ბავშვები მუზეუმში არ დაიშვებოდნენ;

4. აკრძალული იყო შენობაში მოწევა და ძაღლების შეყვანა;

5. ყველა ტიპის განმარტებებისათვის, რაც მუზეუმს ეხებოდა უნდა მიემართათ მუზეუმის ხელმძღვანელობისათვის.

მუზეუმის ხელმძღვანელი იყო ამავე სასწავლებლის მასწავლებელი ი.

ე. ცელოვალნიკოვი, რომელიც 1893 წელს გადაიყვანეს ზუგდიდის საქალაქო სასწავლებლის ინსპექტორად. საარქივო მასალიდან ირკვევა, რომ ცელოვალნიკოვს ბათუმის სასკოლო მუზეუმიდან წაუღია სხვადასხვა სახელმწიფოს სპილენძის ძველი მონეტები, და უკან უბრუნებს სასწავლებელს. ეს საკითხი განიხილა სასწავლებლის პედაგოგიურმა საბჭომ 1893 წლის 15 დეკემბრის სხდომაზე, რომელსაც თავმჯდომეობობდა სასწავლებლის ინსპექტორი კოსტანტინე მაჭავარიანი. სხდომა დაადგინა მიეღოთ და შესაფერი ადგილი მიეჩინათ ცელოვალნიკოვის მიერ უკან დაბრუნებული 48 მონეტისათვის. ოქმს ხელს აწერენ მასწავლებლები: თეოფანე ჯაყელი და იმ დროისათვის სასწავლებლის მუზეუმის ხელმძღვანელი გაბულოვი.

ბათუმის საქალაქო სასწავლებლის მუზეუმის სიდრმისეული გზამკვლევი მომზადდა და გამოსაცემად გადასცეს ბათუმში პირველი მესტამბის ა. ნ. მახარაძის ტიპო-ლითოგრაფიას.

გამოყენებული წყაროები:

1. ასსცსა, ფონდი ი-9, ანაწ. 1, საქ. 21, ფ. 3-13
2. ასსცსა, ფონდი ი-9, ანაწ. 1, საქ. 22, ფ. 19

Mzia Surmanidze

Nino Gogitidze

A short guide of the museum at Batumi City School Summary

Batumi Three-Grade School of boys was opened on June 1, 1881. A few years later, the school has already had a very rich school museum with exhibits, which is confirmed by a special valuable document preserved in the Archives Administration of Ajara - the guide of the school museum printed in 1892. The article is about this guidebook.

ქუბაჲ ჟი შიხუჲ

ბოლო წლებში განსაკუთრებით იმატა უცხო ქვეყნის სტუმართა თუ დამსვენებელთა რაოდენობამ. თუ ადრე უცხოელებს მხოლოდ ბათუმი და შავი ზღვა იზიდავდა, ესლა უკვე ისინი ჩვენი კუთხის ბუნებითაც ინტერესდებიან. ზაფხულის დღეებში ხშირად შევხვედრილვართ ტურისტების ჯგუფებს აჭარის სხვადასხვა რაიონში, საკუთრივ მთიან აჭარაში. ტურისტების სიმრავლეა აჭარისწყლის ხეობაში. უცხოელები ტკბებიან ბუნების სიმშვენიერითა და სილამაზით, აცნობიერებენ, თუ რა უხვი საგანძური მოუვედნია ბუნებას საქართველოს ამ კუთხის მოსაკაზმავად და მოსართავად.

აქ არ ვსაუბრობთ კულტურული მემკვიდრეობის შემორჩენილ-შესწავლილი და ჯერ კიდევ შესასწავლი ძეგლების შესახებ, რომლებიც მრავლადაა მიმოხვეული აჭარის სხვადასხვა რაიონში. მაღალმთიანი აჭარა სავსეა სილამაზითა და ისტორიული ადგილებით. მათ შორისაა მახუნცეთის ჩანჩქერი (ბათუმიდან 30 კილომეტრში) ცნობილი თამარის ხიდი, რომელსაც ასევე მახუნცეთის ხიდი ეწოდება. ეს აჭარის ერთერთი დიდი თაღოვანი ხიდია, რომლის სიგრძე 20 მეტრია, ხოლო სიმაღლე – 6 მეტრი. მახუნცეთის ხიდი, როგორც მატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის შესანიშნავი ძეგლი თვალნათლივ აჩვენებს ჩვენი ერის უმდიდრეს წარსულს და სულიერ საგანძურს. ამჯერად მსურს მკითხველს მოვუთხრო მდინარე აჭარისწყალზე ცისარტყელასავით გადაჭიმული ზემოთდასახელებული ხიდის შესახებ.

გასული წლის ზაფხულში სტუმრებთან ერთად კიდევ ერთხელ მომიხდა ამ ხიდის მონახულება. მახუნცეთში ასულს უამრავი უცხოელი (უკრაინელი, გერმანელი, რუსი, ირანელი, თურქი, არაბი, პოლონელი...) სტუმარი დაგვხვდა. ჩვენც ამ ჯგუფებს შევერიეთ. მე, როგორც სტუმრების მასპინძე

ლი გვერდში მდგომ ორ მკვიდრს კითხვა დავუსვი ხიდის ისტორიის შესახებ. მათი ინფორმაციით რამდენიმე წლის წინ, გაზაფხულზე დიდი წვიმების გამო ზვაგი ჩამოწოლილა და მდინარე აჭარის წყალი შეუღუბებია. ბოლოს წყალს უმძლავრია, წინ გადაღობილი ქვა-ღორღი, ხეები გაურღვევია და საშინელი ხმაურით წამოსულა. მეტად საზარელი სანახავი იყო თურმე ეს სურათი. ამღვრეული, აქაფებული მდინარე კალაპოტში ჩაყრილ ნაგავთან ერთად, ძირიანად მოთხრილ ხეებს მოათრევდა, დაჭრილი ნადირივით ღრიალებდა და არე-მარეს ეხეთქეფოდა. დაღეწა და დაამსხვრია ახლად აშენებული რკინის ხიდები, ზოგს საყრდენები გამოაცალა, ზოგი მთლიანად გაანადგურა, მაგრამ მახუნცეთის საუკუნოვან ხიდს ვერაფერი დააკლო. იმ საშინელი წყალდიდობისას იგი კელავაც იდგა ამაყად და შეურყეველად. ამ ამბის მოსმენით განცვიფრებული სტუმრები ინტერესით კითხულობდნენ ხიდის ადგილსამყოფელს.

მიხვეულ-მოხვეული ჩასასვლელი ბილიკით მიეუახლოვდით ხიდს. სტუმრები გააოცა ხიდის მიმზიდველობამ, ხელოვნურმა სიმაგრემ. ვათვალიერებდით და ხიდის ქვეშ გამდინარე წყლის ხმაურში გვეძალებოდა ფიქრები ჩვენი ქვეყნის ტრაგიკული ისტორიის შესახებ.

„დიახ, ეს ხიდი გაუმკლავდა იმ საზარელ ნიაღვარს და ქედი არ მოიხარა მის წინაშე“.

ექსკურსიამძღოლები სტუმრებს სიამაყით აცნობდნენ განვითარებული ფეოდალური ეპოქის საქართველოს ისტორიას. თამარ მეფეს აუშენებია ეს ხიდიო, უხსნის გიდი ცნობისმოყვარე უცხოელებს, რომლებმაც ბევრი არაფერი იცოდნენ თამარის დროინდელი საქართველოს შესახებ. ხიდის სიდიადითა და ბუნების სიმშვენიერით აღფრთოვანებულნი ემოციებით დატვირთულნი დავბრუნდით მახუნცეთიდან. მახუნცეთის ხიდი ხომ ჩვენი გმირული ისტორიის ერთი მეტად მნიშვნელოვანი ეპოქის მატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის უნიკალური ძეგლია.

სამოქალაქო ინტეგრაციის შემაფერხებელ ერთ-ერთ ფაქტორს საქართველოს კულტურული მახასიათებლების ცოდნის, პატივისცემისა და კომუნიკაციის დეფიციტი წარმოადგენს. 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის მონაცემების მიხედვით საქართველოს მოსახლეობის 86.8%-ს ქართველები შეადგენენ; შემდეგ მოდიან აზერბაიჯანელები (6.3%); სომხები (4.5%); რუსები (0.7%); ოსები (0.4%) და სხვ. მოსახლეობის 83.4%-ს მართლმადიდებელი ქრისტიანები შეადგენენ. მუსლიმური სარწმონოების მატარებელია მოსახლეობის 10.7%; სომხური-სამოციქულო აღმსარებლობის მიმდევარია 2.9%; კათოლიკეები – 0.5%. ამავე დროს, იცვლება საქართველოს ეთნიკური უმცირესობების რუკა. გლობალიზაციის შედეგად, ჩვენთვის ე.წ. „ტრადიციულ უმცირესობებთან“ ერთად (რუსები, სომხები, აზერბაიჯანელები, ებრაელები და სხვ.), რომლებთან ურთიერთობის გარკვეული ემპირიული გამოცდილება არსებობდა, გაჩნდა ახალი ეთნოკულტურული უმცირესობები (<http://census.ge/ge/results/ensu>). ახალმა რეალობამ კიდევ უფრო მძაფრად დააყენა ინტერკულტურული განათლებისა და კომპეტენციების საკითხი. საბჭოთა პერიოდში იქმნებოდა იდეოლოგიზირებული ინტერპრეტაციული ნაშრომები ე.წ. „საბჭოთა ინტერნაციონალიზმის“ შესახებ. თავისთავად, ეს ფენომენი („საბჭოთა ინტერნაციონალიზმი“) ინტერკულტურალიზმის დამახინჯებულ გაგებად იქცა, რომლის პოლიტიკურ მიზანდასახულო-

ბას იდენტობების ნიველირებით, ასიმილაციის პროცესის ხელშეწყობა წარმოადგენდა (დავით მაღაზონია, შორენა მაღლაკელიძე, ნინო ჭიაბრიშვილი, გიორგი გახელაძე, 2016:28-29).

თანამედროვე გლობალური პირობები ინტერკულტურული განათლების აუცილებლობის წინაშე აყენებს როგორც საგანმანათლებლო, ისე სამთავრობო სტრუქტურებსაც. სკოლამ უნდა მოამზადოს კონკურენტუნარიანი პირი, როგორც საერთაშორისო შრომით ბაზარზე, რომელიც იცხოვრებს მულტიკულტურულ და მრავალფეროვან მსოფლიოში და იმუშავებს მულტიკულტურულ და მრავალფეროვან შრომით დაწესებულებებში. ამის აუცილებელ წინაპირობას კი ინტერკულტურული განათლება წარმოადგენს. შესაბამისად, ყველა ახალგაზრდისათვის, განურჩევლად გენდერული, ეთნიკური, რელიგიური, კულტურული, რასობრივი, ლინგვისტური, სოციალური კუთვნილებისა გარანტირებული უნდა იყოს განათლების თანაბარი ხელმისაწვდომობა და თანასწორობა სასწავლო დაწესებულებებში (ინტერკულტურული განათლება, პედაგოგიური მიდგომები, 2015:5).

იუნესკოს მიერ ჩამოყალიბებული ინტერკულტურული განათლების პრინციპების მიხედვით, ინტერკულტურული განათლება პატივს სცემს მოსწავლის კულტურულ იდენტობას ყოველი მათგანისთვის კულტურის თვალსაზრისით შესატყვისი და ხარისხიანი განათლების უზრუნველყოფით. ეს პრინციპი შეიძლება მიღწეულ იქნება ა) ისეთი კურიკულუმისა და სასწავლო მასალების გამოყენებით, რომელიც: ეფუძნება მოსწავლეთა ცოდნისა და გამოცდილების მრავალმხრივ სისტემას; აერთიანებს მათ ისტორიას, ცოდნას და ტექნოლოგიებს, ღირებულებათა სისტემებს და შემდგომ სოციალურ, ეკონომიკურ და კულტურულ მისწრაფებებს; აზიარებს მოსწავლეებს მათივე კულტურული მემკვიდრეობის ცოდნასა და დაფასებას; მიზნად ისახავს მოსწავლეთა კულტურული იდენტობის, ენისა და ღირებულებების პატივისცემის განვითარებას; იყენებს ადგილობრივ რესურსებს. ბ) სწავლების ისეთი მეთოდების შემუშავებით, რომელიც: კულტურის თვალსაზრისით შესატყვისია, მაგალითად, ტრადიციული პედაგოგიკის ინტეგრირებითა და მედიის ტრადიციული ფორმების გამოყენებით, როგორცაა მოთხრობების წერა, დრამა, პოეზია და სიმღერა; ეფუძნება სწავლის პრაქტიკულ, მონაწილეობით და კონტექსტურ მეთოდებს, რომლებიც მოიცავს: კულტურულ-საგანმანათლებლო ინსტიტუტებთან თანამშრომლობით აქტივობებს (UNESCO Guidelines on Intercultural Education, UNESCO 2006, <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf>) და ა.შ.

ინტერკულტურულ განათლებასთან მჭიდროდაა დაკავშირებული მულტიკულტურული განათლება, რომელიც წარმოადგენს უწყვეტ პროცესს და ცდილობს განათლების თანასწორობის უზრუნველყოფას, ყოველგვარი დისკრიმინაციის აღმოფხვრას. ეს იდეები საზოგადოების მიერ ყოველთვის გაზიარებული არაა (ინტერკულტურული განათლება, პედაგოგიური მიდგომები, 2015:5).

მულტიკულტურულ განათლებას განმარტავენ როგორც საერთაშორისო მოძრაობას თავისუფლებისათვის, რომლის მიზანია დაეხმარონ მოსწავლეებს განივითარონ ის ცოდნა, უნარები და დამოკიდებულებანი, რომლებიც აუცილებელია საკუთარ და მიკროკულტურულ გარემოში (ინტერკულტურული განათლება, პედაგოგიური მიდგომები, თბ.2015, გვ.5). ასეთი გა-

ნათლება ინდივიდს ეხმარება სამოქალაქო ჩართულობისათვის უფრო თანასწორი და სამართლიანი საზოგადოების შესაქმნელად.

მასწავლებლებს და მოსწავლეებს აქვთ საკუთარი ინიციატივა და კულტურა. ამ შემთხვევაში განათლების ერთ-ერთი ამოცანაა რეფლექსია უკვე არსებულზე. უხილავ და ხილულ კულტურაზე ორიენტირებული მულტიკულტურული განათლება შეიძლება დაგვეხმაროს პირადი და ჯგუფური რეფლექსიის პროცესში. მასწავლებლები და მოსწავლეები საკუთარ თავზე დაკვირვებით უნდა მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ თითოეული მათგანი არა მხოლოდ ერთ, კონკრეტულ კულტურასთან იდენტიფიცირდება, არამედ მულტიკულტურული ადამიანია. განსხვავებული კულტურული იდენტობის მქონე ადამიანებთან დისკუსიით, მათი მსჯელობის მოსმენით და ანალიზ-შეფასებით აღმოაჩენენ ბევრ საერთო და განსხვავებულ ელემენტებს ერთმანეთის კულტურული კონტექსტიდან (**ინტერკულტურული განათლება, პედაგოგიური მიდგომები, 2015:10**). როცა სწავლა-სწავლების შინაარსი შესაბამისობაშია მულტიკულტურული განათლების ამოცანებთან, მაშინ მოსწავლეების მხრიდან განსხვავებული შეხედულებების შეთვისება-გაზიარება ან მიღება მოხდება ყოველგვარი ძალდატანების გარეშე. დასახული მიზნის განხორციელება მასწავლებელმა უნდა უზრუნველყოს სხვადასხვა მეთოდისა და პედაგოგიური მიდგომის გამოყენებით. საილუსტრაციოდ ავიღოთ თემა - „**დისკრიმინაცია და თანასწორობა**“. მასწავლებელი მოსწავლეებს ურიგებს სამუშაო ფურცლებს „მასწავლებლის დღიური“. მოსწავლეები ყურადღებით ეცნობიან და ჯგუფებად ამზადებენ დღიურის სხვადასხვა მათთვის სასურველი ფრაგმენტის (მაგ., სხვადასხვა ანთროპოლოგიური ტიპის ორ მოსწავლეს, პირობითად შავკანიან რობერტსა და გიორგის კონფლიქტი, მასწავლებლისა და სასწავლო ნაწილი საუბარი, მასწავლებლისა და რობერტის მამის საუბარი) ინსცენირებას. ამ მცირე სცენების შემდეგ წრეში დამსხდარი მოსწავლეები მსჯელობენ დისკრიმინაციის პრობლემის გადაჭრის შესაძლო გზებზე. იხსენებენ საკუთარი ცხოვრებიდან შემთხვევებს, როცა იყვნენ დისკრიმინაციის შემსწრე, დისკრიმინაციის მსხვერპლი ან დისკრიმინაციის ინიციატორი. მსჯელობენ თითოეულ სიტუაციაში საკუთარი განცდების შესახებ. მოსწავლეები დღიურების სახით სამუშაო ფურცლებზე აღწერენ კონფლიქტის ისტორიას, თუ როგორ დაიწყო და როგორ განვითარდა იგი. ბავშვები მსჯელობისას ეძიებენ კონფლიქტის გადაჭრის გზებს. ამ მიზნით მასწავლებელი ქმნის დაინტერესებულ მხარეთა მრავალფეროვან ჯგუფებს, რომლებიც თანამშრომლობის მეთოდით ეცდებიან პრობლემის მოგვარებას. მიზნის მისაღწევად საჭიროა:

1. **პრობლემის იდენტიფიკაცია:** განსაზღვრეთ ან სახელი დაარქვით სიტუაციას და მასთან დაკავშირებულ საკითხებს. რა სახის კონფლიქტია? რა არის კონფლიქტის წყარო?

2. **პერსპექტივები:** შექმენით ყველა ადამიანის, ჯგუფისა თუ ინსტიტუტის სია, რომლებზეც კონფლიქტმა იქონია გავლენა და იმსჯელეთ, რა სახის გავლენა მოახდინა შექმნილმა სიტუაციამ მათზე? სიაში შეიტანეთ მსხვერპლი, მოძალადე, საზოგადოების წევრები, ყველა, ვისაც პირდაპირ თუ არაპირდაპირ შეეხო ინციდენტი. ვაგამოწვევები და შესაძლებლობები: სიტუაციაში ჩართული სხვადასხვა მხარის თვალთახედვით განიხილეთ კონკრეტული სიტუაციის განვითარების პერსპექტივები.

4. **სტრატეგიები:** მოძებნეთ სიტუაციიდან გამოსვლის გზები. გაითვალისწინეთ ის ფაქტი, რომ ნებისმიერი გადაწყვეტილება განსხვავებულად იმოქმედებს სხვადასხვა ადამიანზე.

5. **გადაჭრა:** შეიმუშავეთ სამოქმედო გეგმა.

6. **მოსალოდნელი შედეგები:** დაასახელეთ პრობლემის გადაჭრის კონკრეტული გზების მოსალოდნელი შედეგები

მასწავლებელი არ სთავაზობს მოსწავლეებს კონფლიქტის მოგვარების კონკრეტულ სტრატეგიას. დისკუსიის გზით თავად მოსწავლეები უნდა მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ დაუშვებელია დისკრიმინაცია და გამოთქვან მოსაზრებები, თუ რა გზით იქნება შესაძლებელი პრობლემის მოგვარება კონკრეტულად რობერტსა და გიორგის შორის.

კონფლიქტისა და კონფლიქტის გადაჭრის გზებთან დაკავშირებით შეიძლება სხვა მეთოდის გამოყენება. მაგ. მასწავლებელი დაფის ერთ მხარეს წერს სიტყვას „კონფლიქტი“ და თხოვს მოსწავლეებს ფურცლებზე ჩამოწერონ კონფლიქტთან ასოცირებული და დაკავსირებული სიტყვები. შემდეგ ბავშვებს წააკითხინებს ჩამოწერილ სიტყვებს. მოსწავლეთა ასოციაციები იწერება დაფაზე. ყველა მოსწავლეს აქვს საშუალება გააკეთოს საკუთარი კომენტარები. შემდეგ მასწავლებელი თხოვს მოსწავლეებს გაიხსენონ კონფლიქტი, რომელსაც შეესწრენ ან თავად იყვნენ კონფლიქტის მსხვერპლნი. ბავშვები დაფიქრდებიან - რამდენად იყო გადაწრადი თითოეული ეს კონფლიქტი. მასწავლებელს შემოაქვს მოსაზრება, რომ ყველა კონფლიქტს არ მიეყვართ ძალადობამდე და აცნობს ერთ-ერთ ოჯახში მომხდარი კონფლიქტის შინაარსს, როცა ოჯახში დაძმას ტელევიზორის ყურებისას სხვადასხვა ინტერესები აქვთ. დას უნდა ფილმს უყუროს, ძმას კი შემეცნებით გადაცემა. მასწავლებელი ბავშვებს ურიგებს სამუშაო ფურცლებს. იწყება გაანალიზება. პირველ რიგში მოსწავლეებმა უნდა განსაზღვრონ-რა არის კონფლიქტი, შემდეგ კი წარმოადგინონ კონფლიქტის გადაჭრის გზები. ჩამოითვლება ყველა შესაძლო ვარიანტი. მასწავლებელი მოსწავლეებს კონფლიქტის მოგვარებასთან დაკავშირებით აწვდის სამ ცნებას: მოგება-მოგება; მოგება-წაგება; წაგება-წაგება. საჭიროა ბავშვებმა წყვილად შეაფასონ კონფლიქტის მოგვარების თითოეული ვარიანტი. თუ აღმოჩნდა, რომ კონფლიქტის მოგვარება შეუძლებელია მოგება-მოგებით, გადადიან შემდეგ მოდელზე. ანალიზის ბოლოს მოსწავლეები წყვეტენ, თუ რომელია კონფლიქტის მოგვარების საუკეთესო გზა. ბოლო ეტაპზე მოსწავლეებმა შერჩეული გზა უნდა შეაფასონ გარკვეულიდროის შემდეგ. ბოლოს, მასწავლებელი კითხვას სვამს მეთოდის ეფექტურობის საკითხთან დაკავშირებით - თუ რა სიტუაციაში იქნება ეს მეთოდი ყველაზე ეფექტური. მსჯელობა უნდა წარიმართოს მეთოდის გამოყენების სხვადასხვა კონტექსტზე - კლასებთან, ოჯახში, ომში, სპორტში და ა. შ. (ცხოვრება დემოკრატიულ საზოგადოებაში, 2009:78-79).

მასწავლებელმა სწავლების პროცესში უნდა გამოიყენოს სხვადასხვა მიდგომა და მეთოდოლოგია, კერძოდ: დისკუსია, მსჯელობა, ერთმანეთის აზრის გამოხატვა, შეფასება, თვითშეფასება, კონტრიბუციული მიდგომა, ტრანსფორმაციული მიდგომა, აღმზრდელობითი საუბარი, როლური თამაში, თვალსაჩინოება, სადამრიგებლო საათი, პროექტი, როგორც სასწავლო აქტივობა, კლასგარეშე აქტივობები, ექსკურსიები. ა. შ. მათგან ყურადღებას გაავამახვილებთ რამოდენიმე მიდგომაზე. მაგ. თვალსაჩინოება ნახატის სა-

ხით, როცა ნახატში გადმოცემული შინაარსი და მისეული გააზრება მოსწავლეს გადააქვს ფურცელზე.

მულტიკულტურულ სტრატეგიებში მნიშვნელოვანია პროგრესული მიდგომები. პედაგოგი ცდილობს მოსწავლეს დაანახონ ის პოზიტიური ინტერკულტურული საქმიანობა, რომლებიც სხვა ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლებმა შეასრულეს ქართული კულტურის განვითარებაში. აღნიშნულის დემონსტრირება ხდება კონკრეტული მაგალითისა და კლასგარეშე აქტივობის ფარგლებში.

მასწავლებელთა ნაწილისათვის უცხო არაა ის სტრატეგიები და მიდგომები, რომლებიც დაკავშირებულია ბენქსის სახელთან (**შალვა ტაბატაძე, ნათია გორგაძე, 2013:167-175**). მათგან მნიშვნელოვანია კონტრიბუციული მიდგომა, რომელსაც ჯეიმს ბენქსი „გმირებისა და დღესასწაულების“ მიდგომას უწოდებს. ამ მიდგომით ეროვნულ თუ რელიგიურ დღესასწაულებთან დაკავშირებით სასწავლო პროცესში მოსწავლეებს აცნობენ და წარუდგენენ სხვა ეთნიკური, რელიგიური თუ ლინგვისტური ჯგუფების კულტურასა და ტრადიციებს. მაგალიტისათვის შეიძლება დავასახელოთ ახალი წლის დღესასწაული, როცა ვაცნობთ, თუ როგორ ხვდებიან სხვადასხვა ქვეყანაში ახალ წელს. ეს მიდგომა აქტიურად უნდა იქნეს გამოყენებული შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე მოსწავლეებთან. ამ მეთოდის ფარგლებში შესაძლებელია წინა პლანზე წამოიწიოს არაქართველი მოსწავლის ეროვნული კულტურის საკითხები.

ამავე მიდგომის ფარგლებში შეიძლება სხვა აქტივობების განხორციელება. მაგ. მასწავლებელი ბავშვებს აძლევს დავალებას, რომ თავი წარმოიდგინონ სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენლებად და მოიძიონ მასალები შესაბამისი კულტურის შესახებ.

ეფექტურია აგრეთვე, როცა სახელმძღვანელოში მოცემულ მულტიკულტურული თვალსაზრისით საინტერესო მასალას დაამატებ სხვა აქტივობებს. ბავშვებს წააკითხვინებ შესაბამის ნაწარმოებს, მაგ. მოთხრობას „ერთი და შვიდი“. მთავარი მოქმედი პირები ამ მოთხრობაში იყვნენ სხვადასხვა ეროვნების ბავშვები: ამერიკელი, ინგლისელი, უკრაინელი, რუსი, ქართველი. ბავშვებმა უნდა შეადარონ ისინი ნაწარმოების მიხედვით, შეუძლიათ გააკეთონ ჩანახატები და ნახატებიც.

პროექტის, როგორც აქტივობის სტრატეგია აქტიურად უნდა იქნას გამოყენებული მულტიკულტურული განათლების პროცესში. ამავე დროს მნიშვნელოვანია პოზიტიურ აქცენტებზე ყურადღების გადატანა განსაკუთრებით მაშინ, როცა მოთხრობის პერსონაჟი სხვა კულტურის მატარებელია. ასეთი მიდგომა პოზიტიურად მოქმედებს მოსწავლეთა ინტერკულტურული მგრძნობელობის განვითარებაზეც.

მულტიკულტურული და ინტერკულტურული სწავლებისას ეფექტურია **ტრანსფორმაციული მიდგომების** გამოყენება. ამ თვალსაზრისით საინტერესო მასალას იძლევა ნოდარ დუმბაძის „პელაღო“. საკითხის განხილვა ეფექტურია ჯგუფური მუშაობის ფორმით. განხილვები დააფიქრებს ბავშვებს თუ როგორი ურთიერთობა შეიძლება დამყარდეს სხვა ეროვნების თუ რელიგიური აღმსარებლობის ადამიანთან. ბავშვებს შესაძლოა მიეცეს წერილობითი დავალებაც.

მასწავლებელთა ყოველთვის უნდა გამოიყენოს მულტიკულტურული განათლების მიდგომები, თუკი მასალა ამის საშუალებას იძლევა და უშუა-

ლოდ სასწავლო მასალა ტრანსფორმაციული მიდგომითაა შედგენილი. მაგ. მოთხრობაში „ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილი“ - მტერმა თავის მოწინააღმდეგეს ცხენი მიაწოდა და უთხრა: თუკი მე სიცოცხლეს ვიჩუქებდი, მხოლოდ შენისთანა ვაუკაცისაგანო. საკითხის განხილვა ნათლად წარმოაჩენს ვაუკაცის, თუნდაც მტრის იდეალს, რომელიც პატივს სცემს მოწინააღმდეგის ადამიანურ მახასიათებლებს. ამ თვალსაზრისით უხვი მასალებია ვაჟა ფშაველასა და ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაში.

უნდა ითქვას, რომ დასახელებული და სხვა მეთოდები სხვა თემების შესახებაც შეიძლება იქნას გამოყენებული. ცხადია, ჩვენ აქ არ განვიხილავთ თანამედროვე სწავლების სისტემაში არსებულ სხვა მეთოდებს. ეს საკითხები კარგადაა ასახული პედაგოგიურ ლიტერატურაში (**ცხოვრება დემოკრატიულ საზოგადოებაში, 2009**), ვიტყვიტ მხოლოდ იმას, რომ ჩვენს სკოლებში მსგავსი მეთოდოლოგია ნაკლებად გამოიყენება, რაც მასწავლებელთა დაბალ კვალიფიკაციაზე მეტყველებს. ცხადია, მასწავლებელთა დიდი ნაწილი აცნობიერებს ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნებისა და ეროვნული სასწავლო გეგმის მოთხოვნებს მულტიკულტურული განათლების მიმართულებით, თუმცა ჩვენი დაკვირვებით, მათი აქტივობები მხოლოდ დეკლარირებით ან ხშირად დეკლარირებული ღირებულებების სწავლებით შემოიფარგლება, ხოლო ამ ღირებულებების შესაბამისი სასწავლო პროცესის წარმართვა და სასწავლო გარემოს შექმნა სასკოლო დონეზე ვერ ხერხდება. უფრო მეტიც, მულტიკულტურული განათლების არსის შესახებ მასწავლებელთა გარკვეულ ნაწილს ან საერთოდ არ აქვთ წარმოდგენა, ან მისი ძალიან შეზღუდული გააზრება აქვთ. მასწავლებელთა ძირითადი ნაწილი მულტიკულტურულ განათლებას ეთნიკური ან რელიგიური უმცირესობების ინტეგრაციის საკითხს, მეორე ნაწილი კი სხვადასხვა ეთნიკური, რასობრივი თუ რელიგიური ჯგუფების და მათი კულტურის შესახებ ცოდნას უკავშირებს. ერთ-ერთმა მასწავლებელმა განაცხადა, რომ მისთვის ეს თემატიკა აქტუალური არ არის, რადგან მათი კლასი ერთგვაროვანია; ან თემატიკა, რომელსაც ისინი ასწავლიან, არ არის დაკავშირებული მულტიკულტურულ განათლებასთან.

ინტერკულტურული განათლების მიზნების თვალსაწიერიდან სკოლა განიხილება, როგორც სოციალურ სისტემა. სკოლის გარდაქმნა განათლების მიღების თანაბარი შესაძლებლობის მიღწევის მიზნის შესაბამისად, საკმაოდ რთულია, რადგან ის გულისხმობს სკოლის ყველა ძირითადი ფუნქციური კომპონენტის ცვლილებას. სკოლის რეფორმირების პროცესში კი აქცენტი მხოლოდ ერთი კომპონენტის - სასწავლო პროგრამების ცვლილებაზეა გადატანილი. შედეგიც არასახარისებოა. მულტიკულტურული განათლების განზომილებები სამართლიანი, მიუკერძოებელი პედაგოგიკა არსებობს მაშინ, როდესაც მასწავლებლები ცვლიან თავიანთი სწავლების სტილს ისეთი ახალი საშუალებების გამოყენებით, რომლებიც ხელს უწყობენ რასობრივი, კულტურული, გენდერული და სოციალური კუთვნილების მოსწავლეთა აკადემიური შედეგების გაუმჯობესებას.

ადამიანური ურთიერთობების, ჰარმონიული თანაცხოვრების უნარ-ჩვევების, სხვადასხვა კულტურული წარმომავლობის, უმცირესობების მოსწავლეებთან, სტუდენტებთან, შრომით კოლექტივთან ურთიერთობის კულტურა უნდა ჩამოაყალიბოს ინტერკულტურულმა განათლებამ მოზარდის აკადემიური წარმატების მიღწევის გზით. სხვადასხვა ჯგუფის// ჯგუფების წარმა-

ტებული ინტეგრაცია პოლიეთნიკურ თუ პოლირელიგიურ საზოგადოებაში არის ინტერკულტურული განათლებისა და აღზრდის შედეგი. ეი უზრუნველყოფილია მრავალფეროვნების აღიარება და თანასწორობის პრინციპი.

რა ვითარებაა ამ მხრივ საქართველოს, საკუთრივ აჭარის სკოლებში? მნიშვნელოვანია, აღინიშნოს, რომ აჭარის კონტექსტი ინტერკულტურული განათლების კუთხით საკმაოდ სპეციფიკურია. მოსწავლეთა აბსოლუტური უმრავლესობა დომინანტური ერს განეკუთვნებიან, ეს კი ნიშნავს, რომ მასწავლებლები ვერ ახერხებენ განსხვავებული კულტურული წარმომავლობის მოსწავლეებთან სასწავლო პროცესის წარმართვას. განსხვავებული მდგომარეობაა რელიგიური მრავალფეროვნების თვალსაზრისით. ბარის ზონაში ერთმანეთის გვერდით სწავლობენ სხვადასხვა რელიგიური აღმსარებლობის მოსწავლეები.

2002 წლის აღწერის მასალების მიხედვით (2014 წლის აღწერის მასალები არ გამოქვეყნებულა წიგნად, ინტერნეტრესურსებში ეს მონაცემები ცალკეული რეგიონების მიხედვით არაა წარმოდგენილი) აჭარაში მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა შემდეგ სურათს იძლევა:

აჭარის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა 2002 წლის აღწერის მიხედვით:

ეროვნება	სულ	ქართველი	აფხაზი	ოსი	სომეხი	რუსი	აზერბ.	ბერძენი	უკრაინელი	იეზიდ.
სულ აჭარაში	376010	351132	1558	208	8848	9073	542	2168	1056	76
ქ. ბათუმში	121808	104413	800	142	7517	6300	301	587	770	69

მსგავსი სურათია რელიგიური აღმსარებლობის თვალსაზრისითაც. რეგიონში მართლმადიდებლების გვერდით ცხოვრობენ ისლამური, იუდაური, სომხურ გრიგოლიანური და სხვა რელიგიური აღმსარებლობის ადამიანები. აჭარაში მაცხოვრებელი 376016 კაციდან 240552 მართლმადიდებელია, 683 კათოლიკი, 3162 სომხურ-გრიგორიანული აღმსარებლობის, 161 იუდაიზმის წარმომადგენელი, 115161 კი არიარებს ისლამს (საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი, 2003).

ამ პრობლემის შესასწავლად სასწავლო დაწესებულებებში ჩვენი კვლევების ფარგლებში შეირჩა ქალაქის ორი (მე-8 და მე-12) და მაღალმთიანი აჭარის სოფლების ორი სკოლა (მახალაკიძეები, დიდაჭარა). ქალაქის სკოლებში კვლევის შედეგად გამოიკვეთა საინტერესო ტენდენცია: რელიგიური აღმსარებლობის სხვადასხვაობის მიუხედავად ეთნიკური ნიშნით ქართველობის იდენტიფიკაციას ეთანხმება მაღალი კლასებში გამოკითხულ მოსწავლეების 83 პროცენტი. საქართველოს ყველა მოქალაქის თანასწორობაზე რელიგიური მრწამსის მიუხედავად დასმულ შეკითხვას დადებითი პასუხი გასცა 97 პროცენტმა, შვიდმა მოსწავლემ ჩაწერა, რომ საშიშ მოვლენად მიაჩნია ისლამური ექსპანსია და ერთგვარი უკმაყოფილება გამოხატა ქართველების ნაწილის არაქრისტიანული აღმსარებლობის გამო, სამმა მოსწავლემ კი არ დამალა თავისი აგრესიული დამოკიდებულება მუსულმანური აღმსარებლობის ქართველთა მიმართ. საგულისხმოა, რომ მართლმადიდებ-

ლობის პრივილეგირებულ მდგომარეობას არ ეთანხმება მოსწავლეთა უმნიშვნელო ნაწილი (სავარაუდოდ მუსულმანურ ოჯახში დაბადებული ბავშვები).

გამოკითხვის მასალებით გამოიკვეთა საინტერესო ტენდენცია. მასწავლებელთა ნაწილი თვლის, რომ არაქრისტიანი ქართველი „სწორ გზაზე უნდა დააყენოს“. ე.ი. ისინი ტოლერანტობის ხელშემწყობ სტრატეგიად განსხვავებული რელიგიური რწმენის მოსწავლეთა „ჭეშმარიტ სარწმუნოებაზე“ მოქცევაში ხედავენ. ეს ტენდენცია ნათლად გამოხატული ქალაქის სკოლებში აჭარლების მიმართ. საგულისხმოა, რომ მერვე კლასის ერთ-ერთმა მოსწავლემ ჩაწერა „მუსლიმანს ჩვენს კლასში სწავლის უფლება არ აქვს“.

მასწავლებლები რომ სხვადასხვა საკითხს მხოლოდ საკუთარი კულტურული პერსპექტივით განიხილავენ, ეს დაადასტურა მასწავლებელთა გამოკითხვებმაც. უფრო მეტიც, მასწავლებლები მოსწავლის განსხვავებულ რელიგიურ აღმსარებლობას საკუთარი რელიგიური მრწამსითა და პერსპექტივით აფასებენ და სურდ, რომ მათი მოსწავლეები მათივე რელიგიური აღმსარებლობის იყოს,

კითხვები შეეხებოდა განსხვავებული რელიგიის მქონე ადამიანთან ოჯახის შექმნის საკითხებსაც. მართალია, მოსწავლეთა დიდმა ნაწილმა სიყვარულის პრინციპს გაუსვა ხაზი, მაგრამ გარკვეულმა ნაწილმა მიუღებლად მიიჩნია ქორწინება რელიგიური სხვადასხვაობის პირობებში. დაფიქსირდა მკვეთრი უარყოფითი და არაშემწყნარებლური დამოკიდებულება იელოველების, ორმოცდაათიანების და სხვა რელიგიური სექტების მიმართ. .

ზოგადად, მოსწავლეები დეკლარირებულ დებულებებს ემხრობიან, რადგან ისინი ერთგვარად დამკვიდრებულია საზოგადოებაში და ყოველდღიურად ხდება ტირაჟირება მასმედიის საშუალებით. ამგვარ დებულებებზე მაღალკლასელმა მოსწავლეებმა იციან, „სწორად“ როგორ უნდა უპასუხო, თუმცა ცალკეულ შემთხვევებში არც განსხვავებული პოზიციის დაფიქსირებას ერიდებიან.

განსხვავებული ვითარებაა სოფლის სკოლებში, სადაც მაღალი კლასის მოსწავლეთა უმეტესობა უარყოფითადაა განწყობილი მზარდი ქრისტიანული პროპაგანდის, ქრისტიანული დღესასწაულების საყოველთაო ხასიათის მიმართ და უპირატესობას სხვა ფაქტორებთან ერთად ოჯახის შექმნისას რელიგიურ ასპექტს ანიჭებენ.

წარმოდგენილი მასალების დეტალური შესწავლა და ანალიზი საშუალებას გვაძლევს დავინახოთ ის ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენს მოსწავლეების ინტერკულტურული დამოკიდებულებების ფორმირებაზე.

მაღალმთიანი აჭარის სოფლებში მუსულმანები კომპაქტურად ერთად სახლობენ და ბავშვები სკოლებში შესაბამისად არიან გადანაწილებულნი. აჭარის ბარის რეგიონში კი რელიგიური მრავალფეროვნებაა როგორც მოსწავლეებში, ისე მასწავლებლებში. უფრო მეტიც - რელიგიური მრწამსით განსხვავდებიან ერთი ოჯახის წევრებიც. ასეთი მრავალფეროვნების მიუხედავად განათლების სისტემა რჩება მონოკულტურულ სისტემად, რომელიც ხშირ შემთხვევაში ჯერ კიდევ სრულყოფილად ვერ ახერხებს ინტერკულტურული სამოქალაქო ცნობიერების მქონე პიროვნების აღზრდას, პიროვნებისა, რომელიც მზად იქნება იცხოვროს მულტიკულტურულ გარემოში და იყოს შემწყნარებელი განსხვავებული კულტურული ჯგუფის წარმომადგე-

ნელთა მიმართ. რელიგიური უმცირესობების წარმომადგენლები ზოგჯერ (არა ყოველთვის) სერიოზულ პრობლემებს აწყდებიან. ამის მიზეზი არაერთია:

1. სახელმწიფოს დონეზე დეკლარირებულ ყველა დოკუმენტში ასახულია ინტერკულტურული განათლების მნიშვნელობა, მაგრამ ხდება მისი არასწორი ინტერპრეტაცია. შედეგად, საჯარო სკოლებში შესაბამის დისციპლინებში ძირითადი აქცენტი გადატანილია მართლმადიდებლობის საკითხებზე და ნაკლებად, ან სრულიადაც არაა გათვალისწინებული რელიგიური უმცირესობები, რაც დადასტურებულია ჩვენი კვლევების შედეგებით.

2. სასწავლო გეგმებში მრავალფეროვნების და ინტერკულტურული განათლების საკითხები არაა ასახული ყველა საგანში;

3. მასწავლებლები მოუმზადებელნი არიან ინტერკულტურული სწავლებისთვის და საჭიროებენ სასწრაფო გადამზადებას.

4. აუცილებელია ინტერკულტურულ განათლებას მიექცეს სათანადო ყურადღება უმაღლეს სასწავლებლებში, რომლებიც ამზადებენ საჯარო სკოლების პედაგოგებს;

5. მოქმედი მასწავლებლების პროფესიული განვითარების პროგრამებში უნდა ჩაირთოს ინტერკულტურული განათლების ასპექტები;

6. საზოგადოება ნაკლებად არის ინფორმირებული ინტერკულტურული განათლების თაობაზე და ზოგჯერ ანტიპატრიოტულ განათლებასთან ასოცირდება. ამ თვალსაზრისით გადადგმული ნაბიჯები სოციალური თუ პოლიტიკური თვალსაზრისით არ არის მიმზიდველი.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ნათელია, რომ პრობლემა არსებობს არა მარტო მოსწავლეებში, არამედ პედაგოგებშიც. ნაკლებად არიან მასწავლებლები ინტერკულტურული კომპეტენციებით, ცოდნითა და უნარით შეიარაღებულნი, რომლებსაც შეეძლებათ მრავალფეროვანი საკლასო გარემოს მართვა და ინტერკულტურული განათლების მიცემა.

ხარვეზებია სასწავლო პროგრამებშიც. მნიშვნელოვანია, რომ სასწავლო გეგმებისა და შეფასების ცენტრის ექსპერტთა და სახელმძღვანელოს ავტორთა აბსოლუტური უმრავლესობა დომინანტ კულტურულ ჯგუფს მიეკუთვნება. მაგალითისათვის, არაქართულენოვანი სკოლისათვის გათვლილ სხვადასხვა სახელმძღვანელოს 70-ზე მეტი ავტორიდან მხოლოდ ერთია ეთნიკურად აზერბაიჯანელი (სასწავლო გეგმების და შეფასების ცენტრის მასალები). ქართულენოვანი სკოლის სახელმძღვანელოების ავტორთა აბსოლუტური უმრავლესობა დომინანტი კულტურის წარმომადგენელია (იშვიათი გამონაკლისი გვხვდება ინგლისური და რუსული ენის სახელმძღვანელოს ავტორებში). ეს მონაცემები გვაძლევს იმის თქმის უფლებას, რომ სასწავლო გეგმების შესაბამისად შექმნილი ახალი სახელმძღვანელოები, შესაძლოა, კულტურულად მიკერძოებული იყოს; მაგრამ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს არანაირად არ არის მიზანმიმართული პოლიტიკის შედეგი. საქმე ისაა, რომ სახელმძღვანელოების სკოლებში გავრცელებას საბაზრო ეკონომიკის პრინციპები არეგულირებს.

დასახელებულ პრობლემებს ემატება სხვა სირთულეებიც. კერძოდ: ა. მონოკულტურული განათლების სისტემა ბ. ამ სისტემაში ინტერკულტურული განათლების განხორციელებასთან დაკავშირებული პრობლემები გ. სა- მიზნე ჯგუფებად ძირითადად უმცირესობების წარმოდგენა. ინტერკულტუ-

რული პოლიტიკა ამ პრობლემების გადაჭრაზე უნდა იყოს ორიენტირებული. ამიტომ საჭიროა გატარდეს კონკრეტული ღონისძიებები, კერძოდ:

1. უპირველესად საჭიროა სახელმწიფო ხელისუფლების პოლიტიკური ნების გამოხატვა;

2. შესაბამისი სახელმძღვანელოების მომზადება;

3. მასწავლებელთა მომზადება-გადამზადება;

4. ჰუმანიტარულ დისციპლინებში ამა თუ იმ ხარისხით წარმოდგენილია ინტერკულტურული განათლების საკითხები, მაგრამ საჭიროა ასეთივე მიდგომები საბუნებისმეტყველო და ზუსტ მეცნიერებების საგნობრივ ჯგუფებში.

5. ინტერკულტურული განათლების საკითხები უნდა აისახოს სასწავლო გეგმებში;

6. მულტიკულტურული ასპექტების მიუკერძოებელი ასახვა სახელმძღვანელოებში;

7. ექსპერტებთან ერთად პრაქტიკოსი მასწავლებლები უნდა ჩაერთონ სასწავლო გეგმების შემუშავებაში;

8. უნდა ამაღლდეს მასწავლებლის ავტორიტეტი, გატარდეს ღონისძიებები, რათა პედაგოგობა იქცეს მიმზიდველ პროფესიად;

9. პედაგოგიურ სპეციალობებზე სავალდებულო სასწავლო დისციპლინის სახით შემოღებული უნდა იქნას ინტერკულტურული განათლების კურსი.

ჩვენს ქალაქში და ზოგადად ქვეყანაში არსებული მულტიკულტურული გარემო სასწავლო პროცესის წარმატებული ორგანიზაციის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია (ი. ტაბატაძე, ნ. ნაცვლიშვილი, 2008). იგი არ უნად იქნას განხილული როგორც შემაფერხებელი ფაქტორი. ამისათვის საჭიროა ინტერკულტურული განათლების დანერგვა, როგორც საგანმანათლებლო მიდგომისა და მონოკულტურული განათლების სხვადასხვა სისტემის ტრანსფორმაცია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ინტერკულტურული განათლება, პედაგოგიური მიდგომები, თბ. 2015;

2. დავით მაღაზონია, შორენა მაღლაკელიძე, ნინო ჭიაბრიშვილი, გიორგი გახელაძე, ინტერკულტურული განათლების გზამკვლევი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბ. 2016;

3. მრავალეთნიკური და მრავალკულტურული საქართველო, თბ. 2015

4. საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი, საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები, ტ. 1, თბ. 2003;

5. შალვა ტაბატაძე, ნათია გორგაძე, ინტერკულტურული განათლების ასპექტების კვლევა საქართველოს სკოლების დაწყებით საფეხურზე, კვლევის ანგარიში, თბილისი, 2013;

6. ტაბატაძე, ნ. ნაცვლიშვილი, ინტერკულტურული განათლება, მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ცენტრი, 2008

7. ცხოვრება დემოკრატიულ საზოგადოებაში, წიგნი მესამე, მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ცენტრი, თბ. 2009;

8. <http://census.ge/ge/results/ensus>;

9. UNESCO Guidelines on Intercultural Education, UNESCO 2006, <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf>.

Ketevan Phutkaradze

Intercultural education in Georgian educational space Summary

Intercultural education is the most important challenge of the 21st century. Intercultural contact was accompanied by wars, repressions, genocides, and so on. Intercultural education contributes to the transformation of these negative actions. The article is about these issues.

ქუკუ ჟიჟი

სტეფანე ქემბაძე

თხიზუ მს ჟიჟი

(ქუკუ ჟიჟი)

(დოკუმენტი მოგვაწოდა გენალი გვარიშვილმა)

1918 წელს ვმუშაობდი ქობულეთში კინტრიშის უბნის მწერალ. ამავე წლის იანვრის თვის ბოლო რიცხვებში კარგი ამინდები დაიჭირა, განსაკუთრებით 4-5 დღე ისეთი იყო, რომ გაზაფხულს მოგაგონებდათ.

სამუშაო საათები დამთავრდა, ვემზადებოდით სახლში წასასვლელად, მაგრამ ამ დროს დერეფნიდან მომესმა რამოდენიმე კაცის ფეხის ხმა, ისინი მძიმედ მოაბიჯებდნენ და თანაც ხმადებდა საუბრობდნენ. ვიფიქრე, ალბათ მთხოვნელები არიან, რაიმე საქმეზე-მეთქი და უხერხულად ჩავთვალე კანცელარიის ოთახის დაკეტვა, ცოტა ხანიც და კარები შემოაღო ვიღაც უცნობმა, იგი მომესალმა თავაზიანად, მე ფეხზე ადგომით ხელი გავუწოდე და ვთხოვე მას და მის მხლებელს დაბრძანება. ის უცხო კაცი მე არასოდეს არ მენახა საერთოდ. მისი ორი მხელებელი კი მხოლოდ სახით ვიცანი.

ცნობით დაახლოებით 80 წლის მოხუცი იქნებოდა, შუატანისაზე მაღალი, თოვლივით თეთრი წვერ-ულვაში. მის ისედაც ღამაზე და შთამაგონებელ სახეს მატებდა სიდარბაისლეს. ჟამთა სვლას ოდნავ მოეხარა ბეჭები, მაგრამ მისი წაბლისფერი მკვირცხლი თვალები მოხრილობას არ ემორჩილებოდნენ. თითქოს ამბობდნენ: ჰე, ჩემო კეთილო, რაა ისეთი ქვეყანაზე, ჩვენ რომ არ გვინახავს. მოხუცს ბოხოხის ქუდი ეხურა, მოსირმული მწვანე ყაბალახი ყელზე შემოეხვია. როდესაც იგი დასაჯდომად მოემზადა, ყაბალახი მოიხადა, პალტოს ღილები შეიხსნა, ამ დროს გამოჩნდა მწვანე ფერის მდიდრული ჩაქურა, მკერდს უმშვენებდა უცხოეთის სამი დიდი სამკერდე ნიშანი, წელზე ერტყა პატარა ხმალი ოქროვერცხლით მოჭედილი. ამ სანახაობით მე დიდად გაკვირვებული დავრჩი, ჩემი გაკვირვება მოხუცს მხედველობიდან არ გამოპარვია. თან ოდნავ ჩაიღიმა, ჩემი ყურადღება მისმა ღინჯმა და ღამაზემა ქართულმა მიიქცია. ისეთ სიტყვებს ამღერებდა, რომელიც ჩვეულებრივ საუბარში არ გამეგონა, მაგალითად, „მე მოველ შენთან ვითარცა შვილთან“, „რა სჯობს მას, იყო სიკეთის ამაგდარი“ და სხვა ასეთი. დაჯდა თუ არა, ღრმად ამოიოხრა: ჰაი, ჰაი ჩემო სამშობლოვო.

უცნობი ღაპარაკობდა დიდი პაუზებით. მე კი ძლიერ ვჩქარობდი გამეგო ვინ იყო ის ან რა საქმეზე მოსულა ჩემთან. ცნობისმოყვარეობა თანდათან მემატებოდა, მაგრამ თავს ძალას ვატანდი, რომ ის არ გამომჟღავნებულყო. ვინ იცის როგორ გაიგებდა მას მოხუცი. საუბარმა ზოგად საკითხებზე დაახლოებით ხუთი წუთი გასტანა. ბოლოს სთქვა: „გამიგია, რომ ძველი ქართული წიგნები გქონებია, შვილო, თუ საწყენად არ დაგრჩებათ, მინდა გთხოვო მიჩვენო და რომელსაც ავარჩევ მომიცოდოთ ან მათხოვოთ. მე დავპირდი, რომ თხოვნას დიდი სიამოვნებით შევასრულებდი და წიგნს გათხოვებ-მეთქი. იგი კმაყოფილი დარჩა ჩემი დაპირებით, მაგრამ მე ამით ვერ გავიგე, ვინ იყო ის. მან თითქოს ეს ჩემი ცნობისმოყვარეობა გულთმისანით

ამოიკითხა და მითხრა: გატყობ შვილო, რომ ძლიერ დაინტერესდი ჩემი ვინაობით. გსურს იცოდე ვინ ვარ მე და როგორია ჩემი წარსული. მე ყველაფერს გიამბობ, მაგრამ ამ კვირაში არ მცალია, სულ ორი დღეა ჩამოვედი და ყველა ნათესავისა და მოკეთის ნახვა მინდა, მაგრამ ვერ მოვასწარი და მომავალ კვირას აუცილებლად გნახავო, დაე შენც იცოდე, ვინა ვარ მე და როგორია ბედუკუდმართი ჩემი წარსული, სთქვა და მოემზადა წასასვლელად. მე მას ვთხოვე ცოტა ხნით დაეცადა, რათა გადამეცა მისთვის „ვეფხისტყაოსანი“, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსთა კრებული, აკაკის ლექსები და მოთხრობები. ეს წიგნები რომ მიეუტანე, მას ჩაეცინა და მითხრა: ჩემთვის ესენი ნაცნობია „ვეფხისტყაოსანის“ ნახევარი თითქმის ეხლაც ზეპირად მახსოვს, ცხონებულმა დედაჩემმა მასწავლა. ილიას და აკაკის ბევრი ლექსები და მოთხრობა ჩემი ხელით დაწერილია უბით თან მიტარებია, ისინი ყოფილან ჩემთან ერთად ბრძოლის ველზე ევროპაში, აზიაში და აფრიკაში. თუ სხვა წიგნები გაქვთ, მომავალ კვირას რომ მოვალ მამა-შვილობას-ძალიან გთხოვ მაშინ დამახვედრე, ხოლო ბარათაშვილის წიგნს ეხლა წავიღებ, მისი ზოგიერთი ლექსი ეხლაც მახსოვს. ამ სიტყვებმა კიდევ უფრო გააღვივა ჩემი ცნობისმოყვარეობა.

მოხუცი თავაზიანად დამემშვიდობა, კიბემდე მივაცილე, მაგრამ თვალი არ მომიშორებია, სანამ დანახვა შეიძლებოდა.

მოუთმენლად ველოდი მომავალი კვირის მოახლოებას. დავრწმუნდი, რომ საქმე მაქვს დიდ მწიგნობართან და ამიტომ შევეცადე შემეგროვებია ისეთი წიგნები, რომლითაც მე მას ძლიერ ვასიამოვნებდი. ჩამოვედი ბათუმში და აქამდე სხვადასხვა საკითხავ წიგნს მოვუყარე თავი.

მომავალი კვირაც დადგა და ახლა უკვე ყოველ დღეს სტუმრის მოლოდინში ვარ, თანაც ოჯახშიაც თადარიგი დავიკავე სტუმრის ღირსეული პატივისცემისათვის.

ხუთშაბათი იყო, ოდნავ წვიმდა, უკვე მომესმა ფეხის ნაბიჯების ხმა, მაშინვე ვიგრძენი, რომ ჩემი სტუმარია. გამოველ ოთახიდან და ღერეფანში შევეგებე, პირმცინარედ მომესალმა, ოთახში მივიწვიე, სავარძელში, რომ ჩაჯდა, ცოტა ხანს მიყურა და ბოლოს მითხრა: „აბა ჩემო მასპინძელო, რით შეგიძლია გამახარო, ვნახოთ ერთი, რითია მდიდარი შენი წიგნსაცავიო“. ამ სიტყვებმა მე კიდევ უფრო მეტ სირცხვილში ჩამაგდეს, რადგან ქართული წიგნებით ისე მდიდარი არ ვიყავი, როგორც რუსული ლიტერატურით. მე მას ვუპასუხე: მადლობელი ვარ, რომ თქვენ მასპინძელი მიწოდეთ, მაშასადამე თქვენ ჩემი სტუმარი ბრძანდებით და მე როგორც მასპინძელი, ვალდებული ვიქნები ჩემს თავს ჩემი ოჯახი გაგაცნოთ და ამიტომაც გთხოვთ ეხლა ჩემთან ერთად წამობრძანდეთ მეთქი. მე ძლიერ მაინტერესებდა, რომ საუბარში გამეგო ამ ადამიანის გარეგნულ სათნოებას რამდენად შეესაბამებოდა მისი შინაგანი ბუნება. შევატყვევ, დაპატიჟებით ოდნავ შეწუხდა. მითხრა: ოჯახში რად გაგსაჯო, ჩვენ შეგვიძლია აქაც ვიმუშაოთ და ერთამენტს ვუთხრათ ჩვენი ამბავიო. მე თხოვნა გავეუმორე, ცოტა ხნის დუმილის შემდეგ მითხრა: „კარგი არ გაწყენინებთ, გეთანხმებით. მივედით სახლში, პალტო რომ გაიხადა, უკვე ჩაქურა აღარ ეცვა, შავი მაუდი კიტელს ეხლა მარჯვენა მხარეს, მკერდის ოდნავ ქვემოთ ძვირფასი თვლებით მოჭედული სამაოდ დიდი ზომის უცხოეთის ნიშანი ამშვენებდა, ეტყობოდა უმაღლესი ჯილდო იყო. ძალიან მინდოდა დავკვირვებოდი, მაგრამ თავი ავარიდე, ცოტა ხანს დაისვენა, შემდეგ ამოიღო ოქროს ჩარჩოში ჩასმული სათ-

ვალეები და კედლებზე ჩამოკიდებული სურათების დათვალიერება დაიწყო. თანაც გზადაგზა მეკითხებოდა მათ ვინაობას, ვინც მის ყურადღებას რითიმეთი მიიპყრობდა. ეს ამბავი რომ დამთავრდა, მთხოვა მეჩვენებინა ჩემი წიგნსაცავი. იგი შედგებოდა სულ 250-მდე წიგნისაგან, ქართული წიგნები ადრევე გადმოვაწყე, რომ ძებნა არ დამეწყო, მხოლოდ ორი წიგნი და პატარა ბროშურა სადღაც ოთახში გამებნა, ვეძიე, მაგრამ ვერ ვიპოვე. წიგნების დათვალიერება თითქმის დამთავრებული იყო, რომ ჩემმა დიასახლისმა სუფრასთან მიგვიწვია. ძალიან ყურადღებით ვათვალიერებდი, თუ სტუმარი მეტწილად რომელ კერძს მიირთმევდა. შევამჩნიე, რომ მოეწონა ხაჭაპური, მჭადი, ყველი, მწვანილი, საცივი და თევზი ქინძმარში. ევროპული კერძებისათვის ხელი არ უხდია. ღვინოს ძლიერ ცოტას სვამდა. ადრევე განმიცხადა –ნუ გეწყინება თუ ღვინო ცოტა დავლიეო. შუა სადილობაში რომ ვიყავით, დაიწყო ამბავის თხრობა ასეთი შესავლით: დაე, იცოდეს ყოველმა ქართველმა, თუ როგორია უცხოეთში გადახვეწილი კაცის ბედი. რარიგ მძიმეა მისი სულიერი განცდა მით უმეტეს მაშინ, როდესაც ის მთელი თავისი გულით და სულით ამ ქვეყნის საქმეებს აკეთებს, რომელშიც ცხოვრობს, მაგრამ მას მაინც თან სდევს უნდობლობის აჩრდილი, როგორც უცხო ტომისას. დაე ამ უნდობლობის უძირო მორევში იმალება ყოველი სიკეთე მის მიერ გაკეთებული. დალახვროს ღმერთმა მასეთი დუხჭირი ცხოვრება. ჩვენს კაცს ორგულობა არ შეუძლია, თუ მან საქმეს ერთგულად მოკიდა ხელი, ხომ გაგიგონიათ როგორი ჭკვიანი და მამაცი იყო რუსეთის გამოჩენილი სარდალი პეტრე ბაგრატიონი. ის თავგანწივით ებრძოდა ნაპოლეონს, დაჭრილმა გენერალმა ვერ აიტანა, როდესაც გაიგო, რომ მოსკოვი მტრის ხელშიაო და იქვე გარდაიცვალა. იქნებ ვინმემ თქვას, რომ, რად მიიტანა გულთან ასე ახლოს მოსკოვის ამბავი, ის რომ ქართველი იყო, მაგრამ არა, მან იცოდა, რომ მისმა სამშობლომ თავისი ბედი რუსეთს დაუკავშირა და ამის გამო რუსეთის გასაჭირი მისი ერის გასაჭირად ჩათვალა. აი, რამ ააღელვა ჰომეროსის გმირთა სადარი ადამიანი, ასე უწოდებდა მას რუსი პოეტი 1812 წლის სამამულო ომის გმირი დენის დავიდოვი. ამით მე იმას ვამბობ, რომ ჩვენი კაცი თუ მოგენდო ის სირცხვილს არ გაჭმევს, მაგრამ რას იზამ, როდესაც უცხო ტომობა, თუ ყოველთვის არა, მეტწილად შენს გარშემო ეჭვების ბურუსი მძიმედ აწვება შენს გულწრფელობას და პატიოსნებას. ჩვენი უბედურება იმაშია, რომ ისტორიის გაკვეთილები სიბერეში გვაგონდება, განა მე არ ვიცოდი, რითი დამთავრდა ჩვენი ქართველი დიდკაცობის ბედი თურქეთის სამსახურში? ვიცოდი, მაგრამ არ მეგონა თუ ის მე შემეხებოდა და მას საერთოდ განუმეორებელ შეცდომად ვთვლიდი.

მე ჩინებულად ვიცოდი თუ როგორ დაიხრჩვენ უნდობლობის მორევში სულთანის ისეთი გამოჩენილი მარშლები და დიდი ვეზირები, როგორიც იყვნენ: ხალილ ჰაბიბ – ფაშა, ზიადინ იუსუფ ფაშა, ხურმიდ ფაშა გურჯი, ცნობილი ვეზირი და ოსმალთა ჯარების მთავარი სარდალი ირანთან ომის დროს. ყველა ისინი და კიდევ ვინ მოსთვლის რამდენი გამოჩენილი ქართველი მოღვაწის ბოლო უნდობლობით დამთავრებულა, მაგრამ უნდობლობის უწინარი ატმოსფერო ისე მოხერხებულად იყო გახვეული ჯილდოებსა და გარეგან პატივისცემის სამოსელში, რომ ასე ადვილად მისი შემწნევა ცხადია არავის ძალუძს. რა იცოდნენ იმ საცოდავებმა, თუ უცხოეთში დიდკაცობისას შხამგარეულ შარბათსა სვამდნენ. მე მაგალითად, დიდი პატივით გამაცილეს სამსახურიდან, მაგრამ ისიც ვიცი, რომ რაც უფრო ადრე მივე-

ბარები სამარეს იმდენად უფრო გავახარებ ბევრის გულს. შეუთავსებელია ერთიმეორესთან დიდი პატივი და უნდობლობა. მე ეხლა ვწუხვარ, რომ არ მეყო ჭკუა და გონება, ხომ ბედნიერი ვიქნებოდი განათლების მიღების შემდეგ, ჩემს მშობლიურ მხარეს დავბრუნდებოდი და ჩემ ხალხთან ერთად მეცხოვრა, საგანმანათლებლო საქმისათვის ხელი მომეკიდა. კვ, ჩემო კეთილო, ახლა კი ყველაფერი დაგვიანებულია, არაფერი არ დამრჩენია ამ მხრივ, გარდა სინანულისა. ამბავს შორიდან ვიწყებ, და თუ თავიდან არ სთქვი, ისე ბოლო გაუგებარი დარჩება და ამიტომ მომისმინე. გთხოვ მამაშვილობას, როდესაც ლაპარაკი ჩამოვარდება სამშობლოზე, ჩემი ნათქვამი უამბე ყველას, დაე, ჩემს გაკვეთილებზე ისწავლოს ყველამ, რათა სიბერის ჟამს ჩემებრ აღარ ნანობდნენ ვალუხდელობას სამშობლოს მიმართ.

მამაჩემიდან გამიგონია, რომ წარმოშობით სვანეთიდან ვყოფილვართ, გვარად დაღუშქელიანი. ჩემი წინაპარი მეტად მკაცრი ყოფილა. გლეხებს ვერ აუტანიათ მისი სისასტიკე, აჯანყებულან, მოუკლავთ იგი და მისი ერთგული პირებიც. ორი ვაჟიშვილი რაღაც მოხერხებით გადარჩენილან, უფროსი 19 წლისა და უმცროსი 17 წლისა ყოფილა. ისინი ქუთაისში დარჩენილან. იმ დროის მიხედვით საკმაო განათლება ჰქონიათ. ანუზრახავთ სასწავლებელში შესვლა, ამ დროს სანდო პირებს უცნობიათ, რომ მოსაკლავად დაეძებენ და თავს უშველეთო. ამის შემდეგ ქუთაისში დიდხანს აღარ გაჩერებულან. მოულაპარაკნიათ, რომ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში წასულიყვნენ. უფროსი კახეთისაკენ გაქცეულა, ხოლო უმცროსი კი აჭარაში. როდესაც ძმები ერთმანეთს შორდებოდნენ, ფიცი დაუდვიათ, რომ არასოდეს არ დაეკარგათ ერთმანეთი და შთამომავლობაში განეგრძოთ ნათესაობა და ურთიერთობა. ამ ამბავს, რომ ვუსმენდი, დავაპირე ამასთან დაკავშირებით ჩავრეოდი საუბარში, მაგრამ თავი შევიკავე ვიფიქრე ილაპარაკოს ბოლომდე და როდესაც დაამთავრებს მერე ვეტყვი მეთქი და ასეც მოვიქეცი.

დიდი ვაი ვაგლახით, - განაგრძო მოხუცმა, - ტყე-ტყე უვლია, ისიც მეტწილად ღამით, ამ 17 წლის ჭაბუკს. მას ეშინოდა ვინმეს არ დაეჭირა გასაყიდად. მეტად დაღლილსა და დაქანცულს დიდის გაჭირვებით ჩაქვში მიუღწევია და იქ ვინმე ხალვაშის ოჯახში უპოვია საიმედო თავშესაფარი. მასპინძელს ვინაობა გამოუკითხია, მაგრამ ნამდვილი ამბავი არ უთხრა, გვარიც დაუმაღავს. უთქვამს გვარისშვილი ვარო. 2-3 წელიწადს ხალვაშისთან მდგარა. ოჯახის დიდი პატივისცემა და სიყვარული დაუმსახურებია. ხალვაშს ერთადერთი ქალიშვილი ყოლია და ამ ჭაბუკისათვის მიუთხოვებია, თანაც შეძლებულათაც დაუსახლებია. ჭაბუკი თავისი საქმიანობით მალე დაწინაურებულა. ასე გამიგონია რომ მოხდენილი ვაჟკაცი ყოფილა, ამბობდნენ, ნეტავ რა დედამ შობაო, ხმალსა და ფარიკაობაში ტოლი არ ყოლია. შემდეგ დრომ ისე მოიტანა, რომ გვარიშვილი გვაროდლად იქცა. ვინ იცის, ისე იყო საჭირო, ამაში ვერ განამტყუნებ. მთავარია, კაცი ვარგოდეს და იყოს მისი ქვეყნის ალალი მსახური. როგორც მამამ მითხრა ის ჭაბუკი ბაბუაჩემი ყოფილა. თვით მამაჩემი კი ყმაწვილობაში ერთ დიდ ვაჭარს წაუყვანია სტამბოლში და მასთან დაუყვანებია. შემდეგ სავაჭრო საქმეში ისე დახელოვნებულა, რომ თვითონ მოუწყვია ცალკე სავაჭრო. უკვე 40 წლის ასაკში იგი სტამბოლში საკმაოდ ცნობილი ვაჭარი გამხდარა. მას გურჯი სულეიმანს ეძახდნენ.

მუდამ თურქთა წრეში ტრიალებდა. იშვიათად თუ სავაჭრო საქმეები გამო წავიდოდა პარიზსა და რომში. კარგად ლაპარაკობდა ქართულად,

მაგრამ ისე ვერა როგორც დედაჩემი. კარგად იცოდა ჩვენი წარსული და ეს-
 ლა რასაც გიამბობ შთამომავლობის შესახებ, ყველაფერი მისი ნაამბობია.
 არა ერთხელ უთქმია ჩემთვის: შვილო უნდა გახსოვდეს, რომ ქართველები
 ვართ, არიან ადამიანები თავიანთ ეროვნებას მაღავენ, არც ცხვენიათ, არ
 ეშინიათ, ჩვენ ყველგან სიამაყით წარმოვთქვამთ სიტყვა-ქართულს. ამაში
 უდავოა ჩვენს მამა-პაპას უნდა ვუმაღლოდეთ. ისინი არასოდეს არ ყოფილან
 თავდამსხმელი, პირიქით მათ ესხმოდნენ თავს და მოსვენებას არ აძლევ-
 დნენ, იგი ყოველთვის გაბედულად უმკლავდებოდა ყველას, რითაც კი შეეძ-
 ლო. სტუმარს გულს გაუხსნიდა და მისი პატიოსანი შრომით შეძენილი
 პურმარილით უმასპინძლებოდა. რამდენი უცხო ტომის ადამიანისათვის
 თავის მიწა-წყალზე თავშესაფარი მიუცია და მეგობრად გაუხდია. მაგრამ
 რას იზამ თუ ერის ბედი ცუდად დატრიალდება. კუთხეთა შორის გაუთავე-
 ბელმა შურმა და კინკლაობამ უბედური გახადა ჩვენი ხალხი, ძმათა შორის
 ომმა საქმე იქამდე მიიყვანა, რომ ძმა ძმის წინააღმდეგ მტერს თხოვდა შეე-
 ლას. მაგ. აი, რა ქნა ყვარყვარე ათაბაგმა, როდესაც თურქები ჯერ კიდევ
 სტამბოლის აღებამდე საქართველოს საზღვრებს მიაღწენ. ამ დროს ყვარ-
 ყვარე გიორგი მეფეს ებრძოდა, ნაცვლად იმისა, რომ ასეთ ჟამს შეერთებუ-
 ლიყვნენ და ერთიანი ძალით მტრისათვის დაერტყათ, პირიქით ერთმანეთი
 დაარბიეს, კიდევ მეტი, ათაბაგმა ისევ მტრის დახმარებით ქართველი მეფე
 გიორგი ტყვედ ჩაიგდო. მსგავსი მაგალითები ჩვენდა სამწუხაროდ, იშვიათი
 როდია. აი რამ დაშალა ჩვენი ერის ერთიანობა. საქართველო ორად გაიყო.
 თურქეთის საქართველო და რუსეთის საქართველო. პირველი სისხლით მო-
 ირწყო, ხოლო მეორე დიდი მეფე ერეკლეს წყალობით ერთმორწმუნე რუ-
 სეთს შეუერთდა და ამით მან გადაიღრჩინა თავი ირანისა და თურქეთისაგან.
 არა შვილო, მე ასე მგონია, რომ უსამართლობა დიდხანს ვერ ისეირებს და
 დადგება დრო და საქართველო ჩვენი „გურჯისტანი“ ერთიანი იქნება. მახ-
 სოვს უკანასკნელად რომ ვტოვებდით სამშობლოს მიწა-წყალს, ოჰ როგორ
 მწყდებოდა გული. როდესაც ხომალდში ჩაეჯექით, იმ დღეს მაინც რა საო-
 ცარი კარგი ამინდი იყო, თითქოს განგებ, რომ გული უფრო მეტად დამ-
 წყვეტოდა სამშობლოზე. ცა ფირუზი, ზღვა ლალისფერი და ნარინჯებით
 მორთული ზურმუხტოვანი სანაპირო რაღაც უჩვეულო სანახაობად გადამექ-
 ცა. განა მე ისინი პირველად ვნახე? არა, მაგრამ ასე მეგონა, თითქოს ამ
 სილამაზეს მართლაც და პირველად ვნახავდი. გაჰქრა ჩემი ლაღობა, გარინ-
 დებული დავრჩი. დედამ მკითხა: რა მოგივიდა შვილო! სახეზე ფერი არ გა-
 დევსო, მიდი შენს ტოლებთან ითამაშე რამეო. თვალებზე ცრემლი მომადგა,
 სევდა გულს მისერავდა. ხომალდში ყველა თურქულად ლაპარაკობდა. დი-
 დი თუ პატარა, რაღაც უცნაურად მომეჩვენა იქ ყველაფერი, ლამის გაქცევა
 დავაპირე, მაგრამ ეს რომ გადავწყვიტე უკვე გვიანდა იყო, ხომალდი დაიძ-
 რა უცნაური ხმაურით. იგი ჯერ ღარივით მოყვებოდა ზღვის სანაპიროს,
 ხოლო შემდეგ კი შეიჭრა სიდრემეში, ნაპირი კი ძლივსღა ჩანდა. თვალთ
 ეხედავდი, თუ როგორ ვტოვებდი მშობლიურ მიწა-წყალს. ტირილი მოვრთე,
 ვატყობდი მშობლებსაც გული წყდებოდათ. მამა იდგა ვით ქანდაკება, იგი
 ერთ მხარეს მიხერებოდა სევდამორეული, შევატყვე დედას, რომ იცრემდე-
 ბოდა. მიველ მასთან, თავი გვერდით გადასწია, ცრემლები მოიწმინდა და
 ნაძალადევი ღმილით შემომხედა. რა იყო შვილო! მკითხა მან მამა რატომ
 არაფერს არ ამბობს, შენ რატომ სტირი, სად მივდივართ, რაიმე ფათერაკი
 ხომ არ მოგველის მეთქი. არა, შვილო – მიპასუხა დედამ, - მივდივართ იქ,

სადაც მამაშენი 15 წელია ცხოვრობს – სტამბოლში. დიდი ქალაქია სტამბოლი? – ვკითხე დედას, ამ კითხვაზე კი ნამდვილად გაეცინა, თავზე გადამისვა ხელი და მითხრა; შვილო, დიდი ქალაქია, შენ ნუ გეშინია, ჩვენ ყოველ წელს ჩამოვალთ სამშობლოში. დედამ ამით დამამშვიდა, მაგრამ შემდეგ პირობა ვერ შეასრულა და თუ რატომ, არ ვიცი. დედაჩემი აქაური აბაშიძის ქალი იყო, მეტად კეთილი და მწიგნობარი ადამიანი, მისი მადლობელი ვარ, რომ არ დამავიწყდა მშობლიური ენა. ამით მე მომეცა საშუალება ყოველი ქართული, გულთან ახლო მივიტანო და განვიცადო სრულყოფილად, როგორც ამას სამშობლოს ინტერესები მოითხოვენ. მახსოვს, როდესაც ჩვენ, ძმები სკოლიდან მოვდიოდით, დედა გვასადილებდა, ცოტას მოგვასვენებდა და შემდეგ გვეტყოდა: აბა, შვილებო, დროა თქვენი სამშობლოს წიგნის კითხვისაო. მახსოვს რა სიხარულით ვკითხულობი ქართულ წიგნებს, ქართული წერა – კითხვა დედამ გვაწავლა, და ბევრი ლექსი და მოთხრობაც. სულ იმას გვეუბნებოდა, რომ ჯერ გიყვარდეთ სამშობლოს ენა, თუ გინდათ ყველა გონიერმა დაგაფასოთო, როდესაც დედაენის საათს მოვრჩებოდით, შემდეგ მოვიდოდა რეპეტიტორი, ვსწავლობდით თურქულსა და ფრანგულს. სკოლაში გურჯებს გვეძახდნენ, უნდოდათ თითქოს ამით გაველი-ზიანებინეთ, ასეთ მომართვას ჩვენ სიამოვნებით ვღებულობდით.

მე სამხედრო სასწავლებელი დავამთავრე ჯერ სტამბოლში და შემდეგ საფრანგეთის სამხედრო აკადემიაში ვისწავლე. პროფესიით მე სამხედრო ვარ, თურქეთის სამსახურს შევალიე ჩემი ცხოვრების 60 წელი და ახლა გენერალის ჩინით დავანებე სამსახურს თავი, ამ ხნის განმავლობაში ბევრი მინახავს ცუდი, კარგი კი ცოტა. შორს წაგიყვანს მოგონება იმ ბრძოლები-სა, რომელიც თავს გადამხდენია. კარგად ვიცნობთ თურქებს – ჩვენ ძველ-თავან დაუძინებელ მტერს, რომელიც წარამარა თავს გვესხმოდა და მოსვენებას არ გვაძლევდა ირანთან ერთად. ოჰ! რა ბოროტებაა ომი, მაგრამ რას იზამ, ვიდრე ქვეყანა ცალკეულ სახელმწიფო გამოყოფის საგნად რჩება ქიშპობა პირველობისთვის, გავლენისათვის ყველთვის იქნება და მაშასადამე იქნება ომები. იმ ერმა, რომელმაც მეტი დრო ომებში გაატარა, ამით თავისი თავი დაასუსტა. ავიღეთ იგივე თურქეთი და ირანი. ვერცერთი მათგანი ვერ ისვენებდა და ბოლოს რა შერჩათ? ეკონომიური გადატაკება, სიბნელე, უმეცრობა. თურქეთი, რომელიც საშუალო საუკუნეებში მთელ ევროპას შიშის ზარს სცემდა, დღეს ის სხვა სახელმწიფოსთან შედარებით ჩამორჩენილია, ასევე ირანიც. ჩემი დაკვირვებით ომის წამოწყებაში ხალხის არაფერ შუაშია. თვით თურქი, ისე როგორც ყოველი ხალხი ბუნებით მშვიდი და შრომისმოყვარეა. ომის ავი სული თვით ქვეყნის გამყოფთა სიავეშია. რამდენჯერ მითქვამს ჩემთვის, როდესაც თურქ მშრომელ მოსახლეობასთან ახლო ურთიერთობა მქონია, რომ ასეთი მშვიდობიანი ხალხი იყო ჩემი სამშობლოს დაუძინებელი მტერი მეტკი. მაგრამ იცი რა გითხრა, ჩემო კეთილო? ვისიც ხელშია ძალაუფლება, მისია ხალხიც და, რადგან ასეა რა ჰქნას ხალხმა. უნდა თუ არა უნდა იძულებულია გაჰყვეს მას. ხომ გაიგონია ძალა აღმართოს ხნავსო. მე ღრმად მწამს, რომ ბევრი რამ დამოკიდებულია სახელმწიფოს მმართველობაზე, მას ქვეყნის საქმე შეუძლია წაიყვანოს წაღმა ანუ უკუღმა, უბედურება იმაშია, რომ მმართველმა, რადგან მე მმართველი ვარო თავი ყველაზე ჭკვიანად მიიჩნია და ის კი ავიწყდება, რომ უბედურს, რომ ხალხში არიან ისეთი ადამიანები, რომლებიც მას ბევრად წინ უსწრებენ ჭკუა-გონებით. აი, ის მმართველია დალოცვილი, ვინც ხალხს

ყურს უგდებს, ხალხის ნათქვამს რარიგ მწარე იყოს იგი, გულთან ახლოს მიიტანს და შესაფერ დასკვნებს გააკეთებს. ვინც ასე იქცევა ის ქვეყნის საქმესაც წაღმა არ წაიყვანს. მაგრამ სამწუხაროდ, ასე როდი ხდება, აბა რას გავდა მეფის რუსეთის გამუდმებული ცდა ბოსფორისა და დარდანელის ხელში ჩაგდებისათვის. ეს ხომ მიმართული იყო მისი გაბატონებისაკენ ევროპასა და აზიაში. თუნდაც ავიღოთ ჩვენი ფაღიშაჰის პოლიტიკა. მას სწამდა მთელი სამუსლიმანოს გაერთიანება ვოლგისპირეთის ჩათვლით და საერთო ძალით შემდეგ მთელი საქრისტიანოს დამორჩილება. ასეთი სურვილები განა უომრად გადაწყდება? ახლა ვკითხოთ ხალხს, რას იტყვის იგი. ის ასე გიპასუხებს – ჩემს ოჯახში, ჩემს ცოლშვილთან დამაყენე, რაღაც ორი დღე სიცოცხლე დამრჩენია ნუ გამამწარებო.

ჩემი რწმენით ქვეყანაში უნდა იყოს მხოლოდ ერთი ძლიერი და გონებართული მმართველობა. ყველა სახელმწიფო დიდი თუ პატარა ამ მმართველობაში უნდა ხედავდეს თავის დამოუკიდებლობას. აი, მაშინ იქნება მშვიდობა ქვეყანაზე მაშინ მოისპობა სავსებით ომებიც, ვინც გატაცებულია ომებით, ისინი გაიძახიან - ჩვენ მოწოდებული ვართ გავათავისუფლოთ ხალხები, შევექმნათ მათ კარგი მომავალი. მე ვიტყვოდი, რომ ეს შირმაა, რომლის უკან გაბატონება იმალება, ვაცალოთ ყველა ხალხს, დაე მისებურად გამოჰყდონ მათ თავიანთი აწმყო და მომავალი, ამ კიდევ იციან თქმა, ჩვენს შთამომავლობას უნდა შევექმნათ კარგი მომავალი. ეს ცუდი როდია, მაგრამ მას აწმყო არ უნდა შეეწიროს, თუ აწმყო დაუძღურდა, მაშინ მომავალი რაღა იქნება. ო, თურქ ხალხზე მოგახსენებდით, მე საყვედურს ვერ ვიტყვი. მთელი ჩემი ღრმა გაგებით თუ ახლა ვინმე სიტყვას იტყვის „თურქს“ ზიზღით წარმოთქვამს, ამაში ბრალი თურქების წინაპართა მმართველებს მიუძღვით. ხომ გაგიგონიათ, ბაბუას ნაჭამმა ტყემალმა შვილიშვილს მოკვეთა კბილიო.

სადაც არ ვყოფილვართ და გაუგონიათ, რომ გურჯი ვარ, ყველგან კარგად მღებულობდნენ. თურქეთის საისტორიო ლიტერატურა ქართველებს კარგად იხსენიებს, როგორც მამაცსა და ულამაზეს ხალხს. ბევრჯერ მიკითხავს ჩემი თავისთვის, რატომ თურქები ასე არიან განწყობილი ჩვენს მიმართ-მეთქი, ამის შესახებ ერთ-ერთ ჩემს მეგობარს, თურქ ისტორიკოსს ვკითხე და მან მითხრა: მართალია თურქები საქართველოს ხშირად თავს ესხმოდნენ, ბევრი აწიოკება და დარბევა მიუყენებია მეზობლისათვის, მაგრამ ყველგან მორიდებითა და პატივისცემით იხსენიებენ მათს ვაჟკაცობას, მათს სილამაზეს და თავდადებას მამულისადმი. ეს თვისებები ყოველთვის იზიდავდა თურქებს და არაერთხელ მოუყვანიათ მაგალითი საქართველოდან, როდესაც ჯარის გამხსნევა სურდათ ომის წინ. გარდა ამისა სხვადასხვა დროს თურქეთის ბევრი გამოჩენილი სარდალი, ვეზირი თუ მეცნიერი შთამომავლობით ქართველი იყო. თურქეთის სამხედრო ფლოტი წინათ და ახლა ხომ უმთავრესად ლაზებისაგან შედგება, ლაზები კი იგივე ქართველებია. დასასრულს ავიღოთ თუნდაც ის ფაქტი, რომ თუქეთში არც თუ იშვიათია შემთხვევა დედიდან ქართული შთამომავლობისა. ასე მაგალითად, ჩემი ბებიას დედა ყმა ქალი ყოფილა- გურიიდან გატაცებული. თქვენ რა გიჭირთ, გაქვთ საამაყო - მან მითხრა. თქვენ შეგიძლიათ თავისუფალად ილაპარაკოთ წარსულის კულტურაზე. ჩვენ რა გვაქვს ამ მხრივ კეთილმოსაგონარი. ჩვენს წინაპრებს სიკეთე არავისთვის არ მოუტანიათ. მომთაბარე ხალხი იყო, დამკვიდრდნენ მხოლოდ მაშინ, როდესაც კონსტანტინეპოლი

აიღეს. აქედან, შეიძლება ითქვას - დაიწყო მათი კულტურული აღმავლობა. ბევრ თურქს არ სიამოვნებს, როდესაც სხვა ერის კულტურულ წარსულზეა ლაპარაკი. იმ წუთში გეტყვის, - რას ჩაცივებულხარ ძველსა და დრომოჭმულს, ამაზე რად კარგავთ დროსო, მეღაპარაკე ახლანდელზეო. მაგრამ საკითხს გადაუხეივ, მე ისევ მინდა სამშობლოს სიყვარულზე ვილაპარაკო. სამოცი წელი თურქეთის სამხედრო სამსახურში გამიტარებია, ამ ხნის მანძილზე მრავალი ბრძოლა გადამხდენია ევროპის, აზიისა და აფრიკის ქვეყნებში. თქვენ ვერ წარმოიდგენთ რარივ დიდია ის სიხარული, რომელსაც განიცდის ადამიანი შორეულ უცხო ქვეყანაში შენ თანამემამულესთან შეხვედრით. მტერიც რომ იყოს, მოყვრად მიიღებ, თუ ის სამშობლოში მოსაკლავად გდევდა, უცხოეთში შენს უახლოეს მოკეთედ იქცევა. რა თქმა უნდა ყველას მიმართ ასე როდი ითქმება. განსაკუთრებით იმათ მიმართ, ვისაც უკვე დედაენა დაუკარგავს, ვისაც თვისტოში დავიწყებია და უცხო ქვეყნის ბრმა იარაღად გადაქცეულა. ბევრჯერ მონატრია - ნეტავ სამშობლოს წინაშე დვივოდეს ისეთი სიყვარული ჩვენს თანამემამულეთა შორის, როგორც უცხოეთში მეთქი, მაშინ მტერი რას დაგვაკლებდა. ჰაი, ჰაი, რომ ასე არის. მაგონებდა ერთი ასეთი ამბავი: მოკლედ გიამბობთ: მოგეხსენებათ, რომ ადამიანის ცხოვრებაში ბევრი რამ ხდება ცუდი, ხოლო კარგი კი ნაკლებად. ორთავედან ზოგიერთი მათგანი ისეთია, რომ არასოდეს არ დაგავიწყდება. მაგონებდა ერთი ასეთი ეპიზოდი ჩვენი ერის ბედკრულ წარსულის ნაკვალევადან: აზიაში ერთხელ ბრძოლის დროს ჩვენი ჯარების მარჯვენა ფრთა შეტევის მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. საქმე იქამდე მივიდა, რომ კინაღამ დავმარცხით. ძალები გაცილებით მეტი აღმოაჩნდა მტერს, ვიდრე დაზვერვამ გვაუწყა.

ასეთმა მოულოდნელობამ ჩვენს წინაშე სერიოზული შემოფოთება გამოიწვია. საჭირო იყო შეტევის გეგმის სწრაფად შეცვლა მტრის არსებული მდგომარეობის მიხედვით. იძულებული გავეხდით უკან დაგვეხია, რომ ამით ცოცხალი ძალა გადაგვრჩენოდა, მაგრამ უკან დახევაც მშვიდობიანი როდი აღმოჩნდა. როგორც იქნა მივიღეთ ცნობა, რომ მაშველი ძალები მოდიან და როგორმე სიმაგრეები შეინარჩუნეთო. ამ ცნობის მიღებიდან არ გაუვლია დიდ ხანს და მაშველი ძალებიც გამოჩნდნენ. დავსახეთ შეტევის გეგმა, ბევრიც არ დაგვიყოვნებია და გადავედით შეტევაზე. მტერს დავესხით იქიდან, საიდანაც ის სრულიად არ მოგველოდა. სასტიკი ბრძოლა გაჩაღდა, მტერმა ათასობით ჯარისკაცი და ოფიცერი დატოვა ბრძოლის ველზე, ბევრიც ტყვედ ჩავიგდეთ ხელში, უფროსთა შემადგენლობიდან სამი გენერალი იყო. სარდლობამ გადაწყვიტა ტყვე გენერლებთან საუბრის ჩატარება მათი ტაქტიკის თავისებურების საკითხებზე. დანიშნულ ადგილას ყველა სახეზე იყო. მათ ღირსეულად ეჭირათ თავი, ჩვენც ღირსეულად შევხვდით, სხვაგვარად არც შეიძლებოდა, რადგან, ისინი მართალია ტყვეები იყვნენ, მაგრამ ისეთივე სამხედრო წოდებისა და ხარისხის, როგორც ჩვენ. სამივე გენერალი ჩინებულად ლაპარაკობდა ფრანგულ ენაზე, ორ მათგანს განსაკუთრებით ყველაზე მეტად ეტყობოდათ დაღვრემილობა. იყვნენ სიტყვაძუნწი, ერთი განსაკუთრებით, რომელიც ყველაზე ახალგაზრდა იყო, ძლიერ მწარედ განიცდიდა ტყვეობას. ეს რომ შევატყვე, ვუთხარი რომ ტყვეობა ცხადია სასურველი როდია, მაგრამ ტყვე რატომ ვარო და ამის გამო თავს იკლავდე, ეს უკვე ფანტაზიაა მეთქი. ხომ შეიძლება გმირულად ხმაღს იქნევდე, წინდაწინ მიდიოდე, მტერს მუსრავდე, მაგრამ ამ დროს სრულიად მოულოდნელად გარ-

შემორტყმული აღმოჩნდა მტრის მიერ. რა მოხდა, შენ ხომ პირწმინდად იხდიდი შენს მოვალეობას, მაგრამ შენგან დამოუკიდებლად სხვაგვარად წარიმართა საქმე. მაშასადამე, მოვლენას უნდა გაუსწორო თვალი და წონასწორობა არ უნდა დაჰკარგო მეთქი. გმადლობთ, - მიპასუხა მან დამცინავად, კარგი დამრიგებელი ყოფილხართო.

მისი ასეთი კილო არ მომეწონა, არაფერი მითქვამს, არ გავაღიზიანო მეთქი. ბოლოს დასძახა, - რად კითხულობ ჩვენს ტაქტიკას, ჩვენ ხომ დავმარცხდით, მაგრამ გახსოვდეთ, რომ ჩვენ დაგვამარცხა თქვენმა სიმრავლემ და არა სამხედრო ტაქტიკამ. ასეთი განცხადება საწყენად დაგვრჩა, მაგრამ მეორე მხრივ მართალი იყო. ამიტომაც, ბოლოს მაინც, როდესაც კარგად ჩავუფიქრდით თუ რას უმიზნებდა, ისეთი შთაბეჭდილება შეგვექმნა, რომ მისთვის თავისუფლება რომ მიგვეცა, ყველას გაგვანადგურებდა. ურჩი მეზღოვლები ისე ხშირად შემხვედრია, სხვადასხვა ომების დროს, მაგრამ ასეთი კი არა. მართალი გითხრა მომეწონა მისი ვაჟკაცობა, გადავწყვიტე მასთან ცალკე საუბარი მქონოდა. დანიშნულ დროს ის მოიყვანეს ჩემთან. ყავაზე მივიწვიე, - მადლობა მითხრა, ჭიქა აიღო, ოდნავ მოსვა და შემდეგ ხელი არ უხლია. მეც არ შევპატიჟებოვარ. გადავწყვიტე, რაც შეიძლება მშვიდობიანი და ტკბილი საუბარი მქონოდა მასთან. ვკითხე, - რატომ ასე მწარედ გაგვიბრაზდით გუშინ მეთქი? მან მიპასუხა, - თქვენ რომ ჩვენი ტყვე ყოფილიყავით, არ გაკადრებდით დაგვესვა შეკითხვები საომარი ოპერაციების შესახებ. თქვენ ნუთუ არ იცით, რა ძნელია მორალური ქეჯნა დამარცხებული ჯარის გენერალისა და თუ არ გამოგიცდიათ ასეთი, წარმოიდგინეთ მაინც. მე კვლავ ვიმეორებ, რომ თქვენ ვერ მიიღებთ ვერავითარ ცნობას სტრატეგიისა და ტაქტიკის შესახებ, თქვენთვის სრულიად საკმარისია ის, რომ თქვენი ტყვეები ვართ და, გთხოვთ ამიერიდან შეწყვიტოთ სამხედრო საკითხებზე კითხვების დასმა. უკვე ვხედავდი, რომ საქმე მქონდა ადამიანთან, რომლის პრინციპულობა ჩემში მოწონებას იმსახურებდა. შემდეგ დავეშუქრე კიდევ, მუქარაზე მეტი მკაცრი მუქარით მიპასუხა. ამან კი გამაბრაზა, მაგრამ თავი შევიკავე, ვთქვი ფანატიკოსი ყოფილა მეთქი. ბოლოს ვკითხე - რითი აიხსნება თქვენი ასეთი უნიადაგო პრინციპულობა, რომელიც ჯიუტობას უფრო გავს მეთქი. მან მიპასუხა, - რაც თქვენ ჯიუტობად მიგაჩნიათ, ყოველი ღირსეული გენერალის საპატიო ვალია, რაც პატარა ადამიანებს არ ესმით და არც გაემტყუნებათ. ამ სიტყვებმა გამაბრაზა და წამოვდექი, მაგრამ ადგილიდან ის არ დაძრულა. იდგა ისე, ვით ქანდაკება და ელოდა თითქოს სასიკვდილო განაჩენს. კიდევ მითხრა, თქვენთან ტყვეობას და ნაძრახ სიცოცხლეს სიკვდილი მირჩევნიაო. მე მომაგონდა ვეფხისტყაოსნის ადგილი „სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა, სიკვდილი სახელოვანი” და ვკითხე, საიდან იცით თქვენ ეს აფორიზმი მეთქი. ის ცოტა შეჩერდა და ბოლოს მითხრა, - ის ჩემმა დედამ მასწავლაო, ცოტა შეჩერდა, შემდეგ ამოიღო საათი, გახსნა და დააკვირდა ციფერბლატს დედის სურათს. კი მაგრამ თქვენ რა ეროვნებას ეკუთვნით, ვინ ხართ შთამომავლობით მეთქი. მან მიპასუხა, - მე ირანელი ვარ, ტომით ფერეიდანელი ქართველი, გვარად დავითაშვილი. ალბათ ქართული გეცოდინება კიდევ მეთქი, ვკითხე გაკვირვებულმა. დიახ ვიცი მიპასუხა ფრანგულად. ის კიდევ მაინც ეჭვის თვალით მიყურებდა. მაშ, მოდი ვილაპარაკოთ ქართულ ენაზე მეთქი. მას გაუკვირდა, თითქოს ენა დაება და ბოლოს მკითხა, საიდან იცით ქართულიო. დედა ხომ არ გყავთ ქართველი? მკითხა ოდნავ გაღიმებით. დიახ, მე დედაც ქართველი

მეავს და მამაც, მე ისეთი თურქი ვარ, როგორც შენ ირანელი. **მომეცი ხელი დავითაშვილო, დადეშქელიანი გახლავართ.** აი, სად შეგვახვედრა ერთმანეთს ჩენი სამშობლოს ბედუკუდმართმა წარსულმა.

დავიწყეთ ქართულად საუბარი, ზოგიერთი მისი ქართული სიტყვა ვერ გავიგე და ფრანგულად მითარგმნა. ჩვენმა ერთიანობამ ორთავეს გამოგვიცვალა ხასიათი, იმის შემდეგ ჩვენ ერთმანეთს ხშირად ვხდებოდით, მაგრამ ჩვენი საიდუმლოება არავინ არ იცოდა. მისი გამჟღავნება საერთოდ არ ვარგოდა. ჩვენ მეგობრობის სიტყვა მივეცით ერთმანეთს. ის ჩემი საუკეთესო მოყვასი გახდა. ერთ-ერთ ბრძოლაში მან გადამარჩინა კიდევ. ჩვენი მეგობრობის ფესვები ღრმად შეიჭრა ჩვენს ურთიერთობაში, მისი ქალიშვილი ჩემი ნანატრი რძალია. შვილების შეუღლებამ ჩვენ კიდევ უფრო დაგვაახლოვა. ეს ამბავი რომ გავაგრძელო შორს წავგიყვანს და ამიტომ ვარჩევ აქ შევჩერდე.

არასოდეს არ დამავიწყდება ერთი ასეთი უცნაური ამბავი. 7-8 წლის წინათ, მე სამსახურში ვიყავი. ერთმა ვაჭარმა რატომღაც დიდი ყურადღებით ამხედ-დამხედა. მართალი გითხრა, კიდევ მეწყინა ამ უცხო კაცის ასეთი საქციელი. მას სახეზე რომ დავაკვირდი ჩვენებურ კაცად შევიცანი. ვერ მოითმინა და ქართულად დაემლაპრაკა. ძლიერ გამიხარდა. რამდენადაც გულცივი იყო ჩვენი პირველი შეხვედრა, იმდენად გულთბილი გახდა ჩვენი საუბარი. მოკლედ ლაპარაკი ჩამოვარდა სამშობლოს სიყვარულზე. მან მითხრა მივატოვე სამშობლო, მე მასზე ნაწყენი ვარ ძალიან. მართალია იქნებ შთამომავლობამ დამძრახოს, მაგრამ ჩემთვის ასე სჯობია, რომ მისგან მოშორებული ვარ. გამიკვირდა მისი ასეთი ლაპარაკი. ეს იყო ჩემთვის პირველი ადამიანი, რომლიდანაც ასეთი ღვარძლიანი საყვედური გავიგონე სამშობლოზე. მიზეზი ვკითხე და ასე მიპასუხა: ჩვენს სოფელში, სისხლის აღების მიზნით შეცდომით მოჰკლეს ერთი სრულიად უდანაშაულო მოხუცი, მეტად კეთილი და პატიოსანი ადამიანი. მახსოვს ბავშვობაში ბევრჯერ გაუკეთებია მას ჩემთვის და ჩემი ტოლებისათვის სათამაშო. ყველას მიმართ თავაზიანი კაცი იყო ის საცოდავი. მისმა სიკვდილმა გული დამისერა, როგორც ბავშვი ისე ვტიროდი. მკვლეელი იპოვეს, იგი ვიღაც აღის შვილია. ის რომ გადაერჩინათ, ბრალი მე დამდეს. საბრალო მამაჩემი რამდენი ეწვალა რომ სასჯელს გადავერჩინე, მაგრამ ამაოდ. ტყვეობიდან მაინც ვერ დამიხსნეს. რუსი მეფის კანონმა გზები დამიხშო, ჩემი სიმართლე არ გამოჩნდა. საბრალო მამაჩემმა რომ გაიგო ციმბირში ჩემი გადასახლების ამბავი, გული გაუსკდა და გარდაიცვალა. ნათესავეებმა და კუთხე მეზობლებმა შემძიძულეს, თუმცა მათ კარგად იცოდნენ, რომ არაფერ შუაში არ ვიყავი, მაგრამ არც იმათ ვამტყუნებ. ხშირად აწიოკებდნენ მათ და მოწყინდათ ჩემი თავი. შევატყვე, რომ არავინ არაა ჩემი დამცველი და, როდესაც საციმბიროდ მომაზადეს, მოვახერხე და საპატიმროდან გამოვიქეცი, თავი თურქეთს შევაფარე. უკვე ათი წელია აქ ვცხოვრობ, არავინ მაწუხებს. სამშობლომ მე გამიძულა, ამიტომ სულელი ხომ არა ვარ, ის მაინც მიყვარდეს.

როგორ არასასიამოვნო იყო ჩემთვის ასეთი პასუხი, მაგრამ რომ დავუკვირდი, სიმართლე ვიპოვე. მართლაცდა თუ ყოველი შვილი ვალდებულია უყვარდეს დედა - სამშობლო, ასევე სამშობლოც ვალდებულია უყვარდეს მას მისი შვილი და მფრაველობდეს მას. ცხადია, თუ ის მისი მოღალატე არ არის. თუ მაგალითად, შეეცდი რამდენიმე, უნდა მაპატიოს. ის მეტი სულგრძელი უნდა იყოს, ისე როგორც მშობლებს მართებს სულგრძელობა

ყრმის დანაშაულზე. მე კი რა მიყვეს, სრულიად უდანაშაულოს დამატოვე-ბინეს მიწა-წყალი. მითხრა - ის, რომ სრულიად გული არ მწყდება - მეტქი, არ იქნება სწორი, მაგრამ ვერ დაემაღავ, ნაწყენი ვარ მასზე და ალბათ ამ წყენითვე ჩავალ სამარეში. დაე, მიიღოს ჩემი ცხედარი თურქეთის მიწამ. ცოტახნის დუმილის შემდეგ შევეკითხე - თქვენ როგორ მიგანჩიათ ასეთი პასუხი მეტქი. მან მიპასუხა - თუმცა პირველად ეუცხოვა მისი ნათქვამი, მაგრამ ბოლოს რომ დაეუკვირდი მართალია. მეც რომ ვყოფილიყავი მის ადგილას ალბათ ვიტყოდი, ადამიანი აზრსა და გონებას მის ჭირვარაშში გამოიმუშავებს, მე მის ნათქვამს დავეთანხმე. მიპასუხა მან მაგრამ ნაწყენი მაინც დავრჩი, რომ შევხდი სამშობლოზე ასე განაწყენებულ ადამიანს.

მე გულხადილად უნდა მოგახსენოთ, რომ სიტყვაძუნწი კაცი ვარ, მაგრამ ხომ ხედავ რამდენს ვლაპარაკობ. სამშობლოში ჩამოსვლით მოხდევად ბუღმა სიხარულმა ენაწყლიანად მაქცია. ასე მგონია, თითქოს ვაღდეებული ვარ ყველას ჩემი ამბავი, რაც გადამხდენია - ყველამ იცოდეს. რომ არ კმარა იყო მდიდარი და დაფასებული. არც ერთ მათგანს ფასი არ აქვს. თუ შენს სამშობლოს ვერ ეხმარები, თუ შენს მშობელ ხალს, შენს ჭირისუფალს გვერდში არ უდგახარ, ამას მწარედ განიცდის ჩვენი კაცი. ვისაც სამშობლოს სიყვარულის გრძნობა შერჩენია. აი, რამდენს ვლაპარაკობთ, იქნება გიკვირდეთ კიდევ, ამ უცნობმა კაცმა ასე როგორ გადამიშალა თავისი წარსული, თავისი შეხებულებანი. მაგრამ გეტყვი ერთს: ყოველი ქართველი, როგორი უცნობით არ უნდა იყოს ის, ჩემთვის სულერთია, ის მაინც ჩემი სისხლი და ხორცია, ჩემი ჭირისუფალია, ყველაზე მეტად ჩემს ავსა და კარგს გულთან ის მიიტანს და განიცდის. როგორც მოგახსენე, სამოცი წელი თურქეთის სამხედრო სამსახურში გავიარე, ახალგაზრდობაში, ცხადია მენატრებოდა ჩემი სამშობლო, მაგრამ სად დავიმარხებოდი, ეს სულ ერთი იყო ჩემთვის. ის მჯეროდა, მაგრამ სიბერეში რომ შეველ, გულმა აქეთ წამოსვლა მითხრა. ხომ გაგიგონია მთის ჩიტი მთას შეაკვდებო. თურქეთშიც არის მთები და ღამაში ადგილები, მაგრამ სულ სხვაა სამშობლოს მთა და ველი, შენი კუთხე, შენი გარემო, სადაც შენ ყრმოა გაგიტარებია. ძლიერი ყოფილა მისი ძახილი და ამიტომ გადავწყვიტე, რომ დაე, ჩემმა ბებერმა ძველებმა აწ განისვენოს სამშობლოს მიწის უბეში. იქნება ამით მაინც ბო-ლიში მოვიხადო მის წინაშე, თუმცა მე პირადად არაფერი ბრალი მიმიძღვის. სამშობლოს სიყვარულს მუდამ გულით ვატარებდი და ვატარებ, ეს ღმერთმა კარგად იცის, მაგრამ რა ვქნა, თუ ჩემი ერის ბედუკუდმართობამ მე გზა ამირია. მე ის მაწუხებდა, რომ რა დიდი თანამდებობა მეკავა და არ მხვდა წილად რითიმე დავხმარებოდი ჩემი ერის ხალხს, როგორც ეს შეძლო მაგალითად, დაახლოებით ასი წლის წინათ მთელი ერაყის ძლიერმა ხელმწიფემ დაუთ ფაშამ, რომელსაც სულთანმა დახმარება სთხოვა კავკასიის ფრონტზე რუსეთ-თურქეთის ომისას. დაუთ ფაშამ, ტომით ქართველმა, კარგად იცოდა, რომ საქართველო შეერთებული იყო ერთმორწმუნე რუსეთთან და რუსეთს თუ გაუჭირდებოდა, ეს ამავე დროს საქართველოს გაჭირვება იქნებოდა და ამიტომაც უარი შეუთვალა და ამით შორეულ ერაყიდან თავის სამშობლოს დაეხმარა.

ნეტავი ვიყო ახალგაზრდა და მქონდეს ჯანი, უდაოდ მოვიხდიდი ჩემს ვალს სამშობლოს წინაშე.

მე ახლა ერთი სათხოვარი საქმე მაქვს, თუ ძნელი არ იქნება ვიმედოვნებ დამეხმარებით.

გისმენთ, - ვუპასუხე მე.

კი მაგრამ, იცით რა უნდა გთხოვოთ?

არა, - ვუპასუხე მე.

მხოლოდ ვიცი, რომ მთხოვთ ერთ საქმეს, რომლის მოგვარება ოდნავადაც არ მიღახავს იმ ჩინებულ შთაბეჭდილებას, რომელიც თქვენგან მიმიღია. მას ჩაეღიმა,

მე ხომ თურქეთის გენერალი ვარ!

მართალია ვუპასუხე მე. თქვენ თურქეთის გენერალი ბრძანდებით და არა თურქი გენერალი. აქ ხომ დიდია სხვაობა.

კი მაგრამ, მე ხომ მუსლიმანი ვარ და რჯული მაერთიანებს თურქეთთან.

მართალია რჯული თურქეთთან გაერთიანებს, მაგრამ ეროვნული წარმოშობა, ეროვნული სული კი ქართველობასთან.

მომწონს ეს პასუხი, ალბათ ჩვენი ხალხის ანდაზა მოგეხსენებათ ჩვეულება რჯულზე უმტკიცესიაო. **ეროვნება ხომ ყოველ ჩვეულებაზე მაღლა დგას და, მაშასადამე, ერის ძახილი მეტი ძლიერია რჯულის ძახილზე**, თუმცა ამ სამართლიან წესიდან ზოგჯერ გამონაკლისსაც აქვს ადგილი, რომელიც კაცს მხედველობიდან არ უნდა გამორჩეს. მე დავეთანხმე და თან მაგალითებიც დაეუსახელე.

ახლა მე კვლავ ვუბრუნდები ჩემს თხოვნას თქვენდამი ჩემო კეთილო! გავიგე, რომ დედაჩემის მეგვარე ყოფილა ბათუმში - **მემედ ბეგ აბაშიძე**. მის შესახებ მე თურქეთში მსმენია ბევრჯერ. მმართველი წრეები მასზე ძლიერ გაბრაზებული არიან- საქართველოსკენ უჭირავს თვალი. მე ვუპასუხე: მემედ ბეგ აბაშიძეს მე კარგად ვიცნობ, ვიცნობ მთელს მის ოჯახს. მართალია რაც უთქვამთ თურქეთში მის შესახებ მეთქი. იგი ვერ იტანს არა მარტო თურქებს, არამედ სასტიკად ებრძოდა რუსეთის მეფის მთავრობას. ბრძოლამ უსამართლობის წინააღმდეგ ის რევოლუციონერი გახადა. ბევრჯერ დააპატიმრეს ის, მეფის მთავრობამ შორეულ ციმბირშიც კი გადაასახლა, თავისი სახლი და ადგილ-მამული სოფელ ურეხში რომ ჰქონდა, ყველა გლეხობას დაურიგა. როდესაც ის დატყვევებული გადასახლებაში მიჰყავდათ, დიდი თუ პატარა, ქალი თუ კაცი, მიუხედავად ეროვნებისა და რჯულისა მწუხარებით აცილებდა. მისი ბევრი გამცილებელი ქვითინებდა კიდევ. როდესაც თვითმპყრობელობა დაუმხო, სამშობლოში დაბრუნება. მას ძლიერ უყვარს მისი სამშობლო – საქართველო. ის ვერ ურიგდება იმ ამბავს, რომ თურქებმა ძალმომრეობით მიაღებინა აჭარლებს ისლამის რჯული და მონობის უღელი დაადგა. უკან დახია საქართველოს ამ კუთხის კულტურა და სამეურნეო ძლიერება. მას სურს, რომ ქართველი ერი იყოს ერთიანი და თავისუფალი, არავინ არ ავიწროვებდეს მას, ქონდეს კეთილი მეზობლური დამოკიდებულება თურქეთთან იქნება თუ ეს სხვა რომელიმე მეზობელ ქვეყანასთან. ის იმ წამსვე ცეცხლივით აენტება, როდესაც გაიგებს რომელიმე ერის ჩაგვრას მეორე ერის მიერ. გონებათუღი და მართალი ადამიანია, ხალხს ძლიერ უყვარს იგი.

ყოჩად! თქვა ხმამაღლა სტუმარმა, კარგი კაცი ყოფილა, მერედა რას ერჩიან ასეთი ადამიანს. მეც ასე მწამს. მაშასადამე, ჩვენ ერთი შეხედვულებისა ვყოფილვართ. ძალიან დაგიმადლებთ ჩემო შვილო, თუ გამაცნობთ მას. მე დავპირდი და ნამდვილად გადავწყვიტე ბათუმში ჩამოვსულიყავი და მემედ ბეგ აბაშიძისათვის მეთქვა ეს ამბავი, გადამეცა ის სურვილი, რაც

სტუმარმა მთხოვა. უკვე ჩვენი საუბარი დასასრულს უახლოვდებოდა. ეს ჩანდა ხშირი პაუზებიდან, ვატყობდი, რომ სტუმარი დაიღალა, მეტის თქმას აპირებდა, თუმცა მე დიდი სურვილი მქონდა კიდევ ელაპარაკა. გზადაგზა საუბარში არ ვერეოდი, მინდოდა მოხუცს ისე ელაპარაკა, როგორც მას სურდა და ეს ასეც მოხდა. მან დამპირდა, რომ კიდევ მინახულებდა და ასეც იყო, წასასვლელად მოემზადა, ვთხოვე რამდენიმე წუთით შეჩერებულიყო. მოვძებნე ძველი, ფურცელგაყვითლებული პატარა წიგნი, გადავეცი, დაჯდა, წაიკითხა ოთხი-ხუთი გვერდი. ორი ცრემლი ბროლის მძივივით გადმოვორდა მოხუცის თვალებიდან. შემომხედა, ხელი ჩამომართვა, მომეხე-ვია. ამ წიგნის ფურცლები თითქოს მამა-პაპა მეძახის, თითქოს მესმის მათი ლაპარაკი. საოცარია შეიღო ჩემო ასეთი შემთხვევა ჩემი გვარის ამბავისა იმ გადმოცემასთან, რაც მამაჩემიდან გამიგონია. ესლა უფრო გაბედულად ვიამაყებ, რომ დადუშქელიანთა შთამომავლობისა ვარ. აი, რა ჩინებული სა-ბუთი მომეცო.

მამაშვილობას, ძალიან გთხოვ ამ სიხარულს ნუ დამიჩრდილავ, მათ-ხოვე ეს წიგნი, მას ხელით გადავწერ და სამ დღეში მოგიტან.

მე მას ვუთხარი, - ეს წიგნი თქვენთვის მომირთმევია, როგორც საჩუქა-რი მეოქი.

კვლავ გადამეხვია და დამემშვიდობა. მითხრა, - ახლო ხანში კვლავ გნახავო. მას შემდეგ მე ის არ შემხვედრია. ვისაც არ ვკითხე ვერაფერი ვერ გავიგე იმ კეთილი მოხუცის ბედის შესახებ. იმ ხანებში მალე თურქე-ბიც შემოვიდნენ.

ბული იყო 1879 წლის განსაკუთრებული კომისიის კანონიერი აქტის ძალით. ეს იყო ბიძგი ახალი ბოროტმოქმედებისათვის, მიმართული ხაზინის, მეჩეთის, ქალაქისა და თვით კერძო მესაკუთრეების წინააღმდეგ. არაკანონიერი ქმედებების შედეგად ახალი მფლობელების ხელში გადადიოდა სავაყუფო მიწები ყოველგვარი მოსაკრებლისა და ყოველწლიური საიჯარო გადასახადის გარეშე. ხელისუფლებას მთელი 30 წლის განმავლობაში არათუ არ მიუღია საბოლოო გადაწყვეტილება აღნიშნული პრობლემის მოსაგვარებლად, არამედ პირიქით, მიზანმიმართულად უშლიდა ხელს ყოველგვარ შუამდგომლობას, მიუხედავად იმისა, თუ ვის მიერ იყო აღძრული ეს შუამდგომლობა.

საბოლოოდ, 1903 წელს მიხეილის სათავადაზნაურო მიწის ბანკის (ქუთაისში) მიერ აღიძრა შუამდგომლობა ფინანსთა სამინისტროს წინაშე, რათა ნამდვილი მესაკუთრეების სახელით ბანკისთვის მიეცათ უფლება გირაოდ მიეღო აზიზიეს სავაყუფო მიწები. აუცილებელი (საჭირო) ცნობებისა და მონაცემების შეგროვების შემდეგ საქმე დასკვნისათვის გადაეცა იუსტიციის მინისტრს. საკითხი განიხილეს მმართველი სენატის საერთო კრებაზე, მაგრამ სენატმა მთლიანად და ამომწურავად არ გასცა დასმულ კითხვას პასუხი და შემოიფარგლა მხოლოდ სავაყუფო მიწების იმ ნაწილით, რომელიც ბათუმის საქალაქო მმართველობის განკარგულებაში იყო (როგორც საკუთრება). გამომდინარე იქედან, რომ დასახელებული მიწების მეჩეთის კუთვნილებიდან ამოღება და ქალაქის მმართველობის განკარგულებაში გადაცემა მოხდა მისი უმაღლესობის თანხმობის გარეშე, აქედან გამომდინარე - პირებმა, რომლებმაც შეიძინეს მიწები ქალაქის მმართველობიდან, აგრეთვე მათი სამართალმემკვიდრეები არ შეიძლება ჩაითვალოს კანონიერ მფლობელებად. ასე რომ შემოთავაზებული საკითხი მმართველი სენატის საერთო კრების პირველი საკასაციო დეპარტამენტის მიერ (2 მაისი, 1905 წელი, № 16) უარყოფითად იქნა გადაწყვეტილი.

ზუსტად ორი წლის შემდეგ, ქუთაისის სასამართლოს უფროსი ნოტარიუსი ბათუმის სამხედრო გუბერნატორის სახელზე აგზავნის თხოვნას, რომ ზემოხსენებული გადაწყვეტილების საფუძველზე აღარ მოხდეს სავაყუფო მიწების გასხვისება, ახალ პირებზე გადაცემა და ნოტარიუსი ითხოვს სავაყუფო მიწების მთლიან სიას. გუბერნატორმა ამის შესახებ შეატყობინა ქალაქის მმართველობას, მაგრამ სიის შედგენაზე არავის უზრუნვია.

ადგილობრივი ნოტარიუსები, შემოსავალი რომ არ დაეკარგათ მსურველებს სთავაზობდნენ ახალ მეთოდებს. იგი ითვალისწინებდა 12 წლიან ხელშეკრულებას, ვადის ამოწურვის შემთხვევაში კი ხელშეკრულების განახლებას. საქმის ვითარება იყო ასეთი, როცა მე გავეცანი ამ ყველაფერს, ჩავატარე წინასწარი კრება, ერთის მხრივ საკუთარი სახლების მფლობელებთან და მეორეს მხრივ მეჩეთის წარმომადგენლებთან. მივიღე გადაწყვეტილება - შუამდგომლობა აღმედრა და საბოლოოდ გადაწყვეტილიყო ეს მტკივნეული საკითხი. ამ მიზნით სპეციალურად ვიმყოფებოდი კოსტანტინოპოლში, რათა მომეპოვებინა სულთან აზიზის მიერ ფირმანით დამოწმებული ასლები.

იქედან გამომდინარე, რომ ზემოთ აღნიშნული სენატის გადაწყვეტილებაში არსებობს გაუგებრობა, თანდართული ფირმანის ასლითა და მთლიანი სავაყუფო ნაკვეთების უწყისებით მივმართე ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორს, რათა აღედრა შუამდგომლობა იუსტიციის მინისტრთან სენატის საერთო კრებაზე 1905 წლის 2 მაისს მიღებული გადაწყვეტილების განსა-

მარტავად. გუბერნატორის არ აღძრა შუამდგომლობა. დიდი ხნის დაგვიანებით ჩემი თხოვნა წარედგინა იუსტიციის მინისტრს, რომელმაც ასევე არ მოთხოვა სენატს საქმის მეორეჯერ განხილვა. მე კი მომეცა მოტივირებული უარი იმ გაგებით, რომ საერთო კრების გადაწყვეტილება ეხება მხოლოდ იმ სავაყუფო ნაკვეთებს, რომლებიც ბათუმის საქალაქო მმართველობის განკარგულებაშია, როგორც თავისი საკუთრება.

ასე, რომ სენატის გადაწყვეტილება ითვალისწინებდა საკანონმდებლო ნორმების ახალი წესების მიღებამდე ბათუმისა და ყარსის ოლქში წესრიგის დაცვას არსებული მეთოდებით. მე მივმართე შინაგან საქმეთა სამინისტროს თხოვნით, რათა ბათუმში დაფუძნებულიყო უწყებათაშორისი განსაკუთრებული კომისია, რომელიც თურქეთის ხელისუფლების საკანონმდებლო ნორმებიდან გამომდინარე მოახდენდა აზიზიეს მეჩეთის კუთვნილი სავაყუფო მიწების განკარგვასა და მფლობელობაზე კონსტანტაციას. ეს ტოლია ჩემი კლიენტების კუთვნილი ქონების უდაო ლეგიტიმურობისა. სამინისტრო დათანხმდა, ხოლო სასულიერო საქმეთა დეპარტამენტის დირექტორმა საქმე ნაჩქარევად ჩათვალა და გადაამისამართა კავკასიის უმაღლეს მთავრობასთან. ბათუმის ადმინისტრაცია ყველა მეთოდით ცდილობდა საქმის გაწელვას. ოლქის გუბერნატორი პოლკოვნიკი რომანოვსკი ჩემს თხოვნასა და საჩივრებს არანაირ ყურადღებას არ უთმობდა. რწმუნებულის კანცელარია თავის მხრივ ყველა შესაძლო მეთოდით ამართლებდა ბათუმის გუბერნატორის ქმედებას. ვინაიდან ცხრა თვის გასვლის შემდეგ ისინი მოვალენი იყვნენ გაეცათ ჩემთვის პასუხი, 1910 წლის 7 აგვისტოს გამომიცხადეს უარი, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებდა კანცელარიის მოხელეთა საქმეში აბსოლუტურ ჩაუხედაობას. უდაოდ მტკიცდება ფაქტი, რომ კავკასიის უმაღლესი მთავრობა მთელი ამ ხნის განმავლობაში არ შეწუხებულა - გაერკვია რაში მდგომარეობდა ჩემს მიერ აღძრული შუამდგომლობის არსი. მათი მოტივაცია კი ვერ უძლებს ვერავითარ კრიტიკას.

სამინისტროს უარზე მე შევიტანე საჩივარი სამთავრობო სენატის პირველ დეპარტამენტში, იმავედროულად მეჩეთის სასულიერო პირთა სახელით მივმართე რწმუნებულს ახალი თხოვნით, რათა გამოვითხოვო ბათუმის საქალაქო მმართველობისგან სავაყუფო მიწების მართვასთან დაკავშირებული ინფორმაცია და გადაუდებელი ზომები იქნას მღებული აღნიშნული მიწების შემდგომი მიტაცების თავიდან ასაცილებლად. ჩემივე ძალისხმევითა და ქალაქის სახელით აღიძრა შუამდგომლობა განსაკუთრებული კომისიის შექმნისათვის სავაყუფო საკითხის მოსაგვარებლად. ამისათვის თბილისში მივლინებული იქნა სპეციალური საქალაქო დეპუტაცია. ჩემს მიერ შევიწროებულმა ბათუმის ადმინისტრაციამ გადაწყვიტა რაღაც არ უნდა დაჯდომოდათ, გზიდან ჩამოვეშორებინე. ამ მიზნით თავდაპირველად მუსლიმანებს მუქარის ძალით აიძულებდნენ ჩემზე უარი ეთქვათ და აპირებდნენ დაებრალეხინათ აგიტატორობა ადგილობრივი მთავრობის წინააღმდეგ. როგორც კი ეს მცდელობა ჩაიშალა, ბათუმის გუბერნატორმა მოიფიქრა მორწმუნეებზე გავლემოქმედება კავკასიის მთავარი მუფთის საშუალებით. ამ მიზნით მუფთთან გაგზავნა თავისი ჩინოვნიკი, ზემო აჭარის ხელმძღვანელი ჯემალ ბეგ ხიმშიაშვილი (აღუარსკი) განსაკუთრებული დავალებით. ეს ცდაც უშედეგო აღმოჩნდა. ამის შემდეგ თვით გუბერნატორი ეწვია მუფთს და მისი დაუინებელი თხოვნის შემდეგ მოვიდა ბათუმის მუსლიმანური სარწმუნოების წარმომადგენლებისადმი მუფთის მიერ გამოგზავნილი წერილი. მეორეს მხრივ, ბა-

თუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორი ცდილობდა ჩირქი მოეცხო ჩემთვის, ჩემი კლიენტების - დამქირავებლების თვალში აშკარად გამოგონოლი ბრალდებით და ყოველივე ამაში ეხმარებოდა ერთადერთი ადგილობრივი გაზეთი „Батумскія Вести“. მაგრამ გაზეთი აღმოჩნდა გამოუვალ სიტუაციაში და შეწყვიტა ჩემზე თავდასხმები, რადგანაც მე ვუჩივლე. ისინი ამით არ დაკმაყოფილდნენ. ბათუმის გუბერნატორმა პოლიცმეისტერთან შეთანხმებით მოახდინეს დასმენის ფაბრიკაცია, თითქოსდა მე ვიყავი თურქეთის ხელისუფლების აგენტი. ამ გზითაც რომ ვერ მიაღწიეს მიზანს და მოიგონეს ახალი საშუალება: მათი ხელმძღვანელობით მოსახლეობის სახელით შეადგინეს ცილისმწამებლური პეტიცია მოთხოვნით - გავესახლებინე ოლქიდან. ხელმოწერები კეთდებოდა მოტყუებით და უმეტესობა იყო გაყალბებული. ამანაც არ გამოიღო მათთვის სასურველი შედეგი. ბათუმის გუბერნატორი უკვე ოფიცულურად, მისი უმაღლესობის რწმუნებულს თხოვეს ოლქიდან ჩემ გასახლება. ეს ცდაც უშედეგო არმოჩნდა. ამავდროულად კიდევ ერთი ახალი წლის გასვლის მიზეზით რწმუნებულის კანცელარიამ გადადო ჩემი თხოვნა ბათუმის საქალაქო მმართველობისაგან ანგარიშის გამოთხოვისა და სავაყუფო ქონების დაცვის ზომების მიღების შესახებ. ბოლო შუამდგომლობას - ბათუმის ოლქში უცხოელ აღმსარებელთათვის არსებული სასულიერო წესდების ზოგიერთი ნაწილის გაგრძელებასთან დაკავშირებით რწმუნებულის კანცელარიამ არ მისცა საჭირო მიმართულება. გასული 1911 წლის ზაფხულში თითქოსდა გაითვალისწინეს ქალაქელთა ინტერესები და გასცეს განკარგულება სავაყუფო კომისიის დაფუძნებისა, მაგრამ არც სასულიერო პირებმა და არც კერძო საკუთრების მფლობელებმა აღნიშნული საქმის შემდგომი მსვლელობის შესახებ არაფერი იციან. ბათუმის ადმინისტრაციამ ბოლოსდაბოლოს გაატარა რადიკალური ღონისძიება, გათავისუფლებულიყო ჩემგან და ამჯერად მიზანს მიაღწია. გუბერნატორი და მისი მომხრეები მოთმინებიდან გამოვიდნენ, რადგან შემოდგომაზე მე ანდიჟანიდან გამოვედი მათ წინაარმდეგ - მუსლიმანურ მომლოცველთა პარტიის დასაცავად. ამიტომ მათ ჩემს წინააღმდეგ შეთხზეს აღმაშფოთებელი ცილისწამება და მიხეილის ციხესიმაგრის კომენდანტს თხოვეს შესაბამისი ზომების მიღება. კომენდანტი შეცდომაში შეიყვანეს და თანამდებობით მინიჭებული უფლებების გამოყენებით (73 სტ. ბრძ. 11 ნომ. 1911 წ.) სამუდამოდ ამეკრძალა ციხესიმაგრის რაიონში ყოფნა.

საქმის გამოძიებისა და კომენდანტის ბრძანების გაუქმების მოთხოვნით კავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარების მთავარსარდლისადმი, აგრეთვე იმპერიის უმაღლესი მთავარსარდლისადმი გაგზავნილი ჩემი მიმართვა უმაღლეს ხელისუფალთა მიერ უყურადღებოდ იქნა დატოვებული. ჩემი სარჩელების საფუძვლიანობა ბათუმის ადმინისტრაციის უკანონო ქმედებების შესახებ ჯერ კიდევ გასულ წელს დამტკიცდა - მისი უმაღლესობის რწმუნებულის განკარგულების საფუძველზე წარმოებული გამოძიებით. ჩემი მისამართით გამოგონილი, შეთხზული ცილისწამება დადგენილია ჯერ კიდევ დამოუკიდებლად ჩატარებული გამოძიების მიერ ჟანდარმერიის მხრიდან. მიუხედავად ამისა, ბათუმის ადმინისტრაცია უკანონო გზებით მღვენიან და მავიწროებენ არა მარტო მე, არამარტო ჩემი ნდობით აღჭურვილ პირებსა და სახლთმფლობელებს, არამედ ადგილობრივ მუსლიმან სასულიერო პირებსაც, რომელთაც ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე მიაწერენ რუსეთისადმი მტრულ დამოკიდებულებას. აი შედეგი თურქული ბატონობისა, რომელიც

არ გაუქმებულა 30 წლის განმავლობაში და კავკასიის ხელისუფლების მიერ კვლავ შენარჩუნებულია, როგორც წყარო არალეგალური შემოსავლისა ბათუმის ადმინისტრაციისათვის. მაგრამ ეს ყველაფერი ხილული დანაკარგია ქალაქის და ქალაქელების ინტერესებისათვის, ხაზინისათვის და ოლქის მუსლიმანური მოსახლეობისათვის.

ნოელოაი იორდანოვიჩი

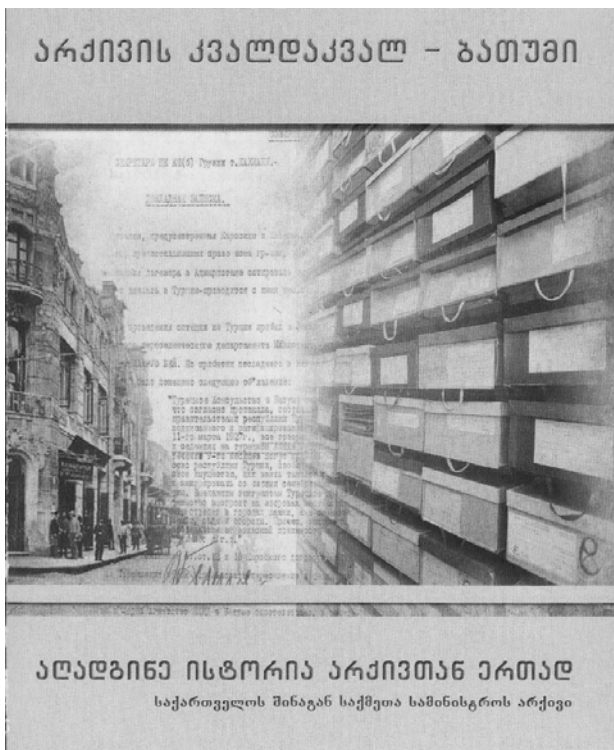
ასს ცსა, ფონდი ი-3; ანაწ. 1; საქ. 4; ფ. 87, 88.

თამაზ ფუტყარაძე

‘ფეხებითაჲს ვუფუფ - იმ ბაქში’

აჭარის საარქივო სამმართველოსა და საქართველოს შსს-ს არქივს შორის ურთიერთთანამშრომლობის მემორანდუმის გაფორმებიდან ერთი თვეც არ იყო გასული, რომ ამ მიმართულებით რამდენიმე სასიკეთო საქმეს დაედო სათავე. პრაქტიკულად შეისხა ფრთები ჩვენმა თანამშრომლობამ, რამაც განაპირობა რამდენიმე ერთობლივი ღონისძიების განხორციელება. შსს-ს არქივის ძალისხმევით გამოიცა შესანშნავი წიგნი, რომელშიც ბათუმელი ავტორებიც არიან წარმოდგენილნი. შსს-ს არქივის მოწადინებით მოხერხდა მოკლემეტრაჟიანი დოკუმენტური ფილმის გადაღება, რომელშიც ასევე მონაწილეობენ ბათუმელი არქივისტები.

„არქივის კვალდაკვალ-ბათუმი“ სპეციალური და სპეციფიკური გამოშვებაა. ამ სპეციფიკურობამ განსაზღვრა ამ უნიკალური გამოცემის პრეზენტაციის ადგილი - ბათუმი, აჭარის საარქივო სამმართველო. იგი მთლიანად სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ეხება. მონოგრაფია წარმოგვიდგენს ჩვენი ტრაგიკული ისტორიის იმ რეალურ ფურცლებს, რომელთა შესახებ ადრე საუბარიც კი იკრძალებოდა. მასში საინტერესო მასალებია დისიდენტური მოძრაობის შესახებ, რომლებიც მთლიანად საარქივო წყაროებსა და სამეცნიერო-ლიტერატურულ მონაცემებს ეფუძნება. მონოგრაფიაში მკითხველი გაეცნობა საქართველოს უახლესი ისტორიის მნიშვნელოვან საკითხებს, რომელთა შესახებ კვლევა კვლავაც გაგრძელდება. დიდი მეც-

ნიერული პასუხისმგებლობითა და რუდუნებით შედგენილი წიგნი დაწვრილებით აღწერს სხვადასხვა ეპიზოდს, რომელთა ცოდნა და ანალიზი მნიშვნელოვანია წარსულის გააზრებისა და მიიმე მემკვიდრეობის დაძლევისათვის.

წიგნის ყველა პარაგრაფი უნიკალური ინტელექტუალური მასალაა. მასში ასახულია მოსახლეობის ყოველდღიური ცხოვრება საბჭოთა პირობებში, რომლებიც იმედგაცრუებულნი იყვნენ საბჭოთა რეალობით. თითოეუ-

ლი პიროვნების ტრაგიკულ მოღვაწეობაში აშკარად იკვეთება გმირობის ელემენტები.

ძალზე საინტერესოა 1937 წელს ბერიას მიერ გაგზავნილი წერილი სტალინისადმი, რომელშიც იგი ეხება ციხეების გადატვირთვას პატიმრებით, საბჭოთა საქართველოს მემამბოხე პირების თვითმკვლელობამდე მიყვანას, მოსახლეობის გადასახლების საკითხების გადაწყვეტას და ა. შ. ეს წერილი საინტერესოა მით უფრო, რომ ბერიას სახელი ზოგადად ასოცირდება დახვრეტებთან, რეპრესიებთან, გადასახლებებთან და მასობრივ ტერორთან. ამ წერილში ნაწილობრივ ხელისუფლების „შიდა სამზარეულოცაა“ წარმოდგენილი.

საინტერესოა ამ წერილში ცკ-ს პირველი მდივნის ბერიას წუხილი იმის შესახებ, რომ 1937 წლის აღწერის შემდეგ შედგენილ ლექსიკონში აჭარლები ცალკე ერად არის გამოყოფილი. ბერიას სიტყვებით „აჭარლების ცალკე ერად გამოყოფა და საქართველოსგან მოცილება ძირშივე ეწინააღმდეგება სტალინის მიერ ჩამოყალიბებულ ნაციათა გაგებას. აჭარლებს საქართველოსთან საერთო ენა, ტერიტორია და კულტურულ-ეკონომიკური განვითარება აერთიანებს. აჭარლები ისეთივე ქართველები არიან, როგორც საქართველოს ყველა კუთხის შვილები“. ბერია წერილებში აკრიტიკებს სხვადასხვა სამეცნიერო დაწესებულებას, მაგალითად საბჭოთა მეცნიერებათა აკადემიას, რომელმაც 1926 წელს (სხვა დროსაც) საქართველო დაყო ქართველებად, მეგრელებად, ჭანებად, სვანებად და ბაცებად, ხოლო ენათმეცნიერების ინსტიტუტმა 1937 წ. მოსახლეობა წარმოადგინა ქართველებად, მეგრელებად, ჭანებად, სვანებად, აჭარლებად და ბაცებად. ბერია 1937 წ. 16 ივნისის წერილში სტალინისადმი თხოვს ხელისუფლებას, რომ სასწრაფოდ გაიცეს განკარგულება ლექსიკონში ამ შეცდომის გასასწორებლად და აჭარლები ჩაწერონ ქართველებად. საქართველოს დანაწევრების მსურველ მეცნიერებს კი იგი „ველიკოდერჟაველი სულით გაჟღენთილებს“ უწოდებს.

წიგნში წარმოდგენილი სხვა მასალებიც იპყრობს მკითხველთა ყურადღებას. მხედველობაში გვაქვს სტატიები: „რეპრესირებული გაზეთი“, „გროზა“, „საბაშვილი“ „ხიმშიაშვილი“ და ა. შ. მაგრამ განსაკუთრებით საინტერესოა მასალა, რომელიც კომუნისტური პარტიის ზეობის პერიოდში - 1960-1970-იან წლებში საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარისადმი, ა. კოსიგინისადმი რეზო ცინცაძის მიერ გაგზავნილ წერილებს ეხება. დღეს ბატონი რეზო ჩვენი ღონისძიების მონაწილეა. იგი კირნათშია დაბადებულ-გაზრდილი. მისმა ოჯახმა საკუთარ თავზე იწვნია რეპრესიების ტალღა. მეცხრე კლასის მოსწავლე უკვე დაინტერესებულა პოლიტიკით. უნივერსიტეტის დასრულების შემდეგ დაიწყო უცხოეთის რადიოს მოსმენა, ხოლო გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკიდან მივლინებიდან დაბრუნების შემდეგ მთლიანად შეეცვალა წარმოდგენა საბჭოთა სისტემის შესახებ და 1967 წლის 27 ოქტომბერს მისწერა პირველი წერილი მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარეს ა. კოსიგინს, ხოლო ასლი კი გაზეთ „პრავდას“ გაუგზავნა.

წერილში რ. ცინცაძე მოითხოვს ითქვას სიმართლე რამდენიმე ისტორიული მოვლენის შესახებ, კერძოდ იმაზე, თუ რას წერდნენ ბურჟუაზიული გაზეთები ოქტომბრის რევოლუციის შესახებ, ასევე ტროცკის პიროვნებისა და 1937 წლის თაობაზე. მისი აზრით, აუცილებელია ტროცკის შრომების

გამოქვეყნება, რათა ხალხმა თავად შეძლოს მისი, როგორც ისტორიული ფიგურის შეფასება. ავტორი ითხოვს 1937 წლის რეპრესიების ავტორების სათანადოდ დასჯას.

ქვეთავში „საკოლმეურნეო წყობა დამხო“ წერილის ავტორი საუბრობს კოლმეურნეობის გაუქმების აუცილებლობაზე და გლეხებისთვის მიწის საკუთრებაში გადაცემაზე, ასევე განიხილავს მსხვილი მეურნეობების შექმნის შესაძლებლობას, მოითხოვს არჩევითობას, პარტიის ჩარევის აკრძალვას ეკონომიკაში: „ოფიციალური ბრძანებულებით დაუყოვნებლივ დაითხოვეთ კომუნისტური პარტია. დაითხოვეთ მთავრობა ან დაარქვით მას ღრობებით, საყოველთაო დემოკრატიული არჩევნების მოსამზადებლად“, წერს იგი.

წერილში სხვა საკითხებზეც არის საუბარი, მაგრამ ამას მკითხველი თავად წაიკითხავს წიგნში. მთავარი ერთია: ქვეყნის ინტერესებმა გააბედვინა რ. ცინცაძეს აღნიშნული წერილის დაწერა მაშინ, როცა აღნიშნულის შესახებ გაფიქრებისაც კი ეშინოდათ. ავტორმა ცხადია პასუხი ვერ მიიღო, ამიტომ გადაწყვიტა ხელახლა დაეწერა წერილი, მაგრამ განაზრახი გაუგეს და დააპატიმრეს. მოგვიანებით იგი შეურაცხად მონათლეს და იძულებით მკურნალობაზე ყაზანის ფსიქიატრიულ სავადმყოფოში გადაიყვანეს. კლინიკის მკურნალმა ექიმმა საიდუმლოდ გაანდო რეზო ცინცაძეს, რომ არ დაეღლია ეს წამლები. სწორედ ამან გადაარჩინა პატიმარი. „მკურნალობის შედეგებისა“ და მისი აზრების შესამოწმებლად მისულებს პატიმარი ისე ესაუბრა, როგორც ექიმმა დაარიგა, რამაც განაპირობა მისი გათავისუფლება.

წერილში სხვა საჭირობოროტო საკითხებზეც არის საუბარი. ჩვენ მათ შესახებ აღარ ვისაუბრებთ. ამ პუბლიკაციებს მკითხველი თავად გაეცნობა წიგნში. ვიტყვით, მხოლოდ, რომ რეზო ცინცაძე ჩვენი რეგიონის უახლოეს ისტორიაში პრაქტიკულად არის დიდიდენტური მოძრაობის საფუძველჩამყრელი. წიგნში დაწვრილებითაა წარმოდგენილი ბარონ რეზო ცინცაძის ბიოგრაფიის ცალკეული დეტალები.

ერთი სიტყვით, ჩვენს წინაშეა მეცნიერული კეთილსინდისიერებითა და მაღალი აკადემიურობით გამოირჩეული გამოცემა, რომელსაც აქვს უდიდესი თეორიული და პრაქტიკული დატვირთვა. უპირატესად იგი წარსულის მძიმე მემკვიდრეობის დაძლევის ემსახურება. წიგნის ავტორებმა ამ შესანიშნავად მოახერხეს ამ უაღრესად პრობლემატური საკითხის ადამიანური და ისტორიული კუთხით წარმოჩენა.

შავშეთსა და კლარჯეთში მოგზაურობის დღიურები

2015 წელს მკითხველმა მიიღო ცნობილი მეცნიერის ნიკო მარის შავშეთსა და კლარჯეთში მოგზაურობის დღიურები. დღიურები თარგმნა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორმა რევაზ დიასამიძემ, ხოლო შენიშვნები და კომენტარები დაურთო პროფესორმა მამია ფაღავამ.

წიგნში ნ. მარი მოგვითხრობს 1904 წელს შავშეთსა და კლარჯეთში მოგზაურობის შთაბეჭდილებებს. ნიკო მარი მოგვატარებს შავშთა და კლარჯთა სოფლებს, გვაცნობს აქაური მატერიალური კულტურის ძეგლებს, მოსახლეობას, მათ ყოველდღიურ ყოფას, მეტყველებას, ფოლკლორს... „დღიურები“ თითქმის 80 წლის განმავლობაში იყო ერთადერთი სანდო წყარო ე.წ. იმერხეული დიალექტისა და შავშთა და კლარჯთა ფოლკლორისა და ყოფის შესასწავლად. წიგნს დღესაც არ დაუკარგავს მეცნიერული და ისტორიული ღირებულება.

ხახულის ქართული მონასტერი

პროფესორმა რევაზ დიასამიძემ კიდევ ერთი სასიკეთო საქმე გააკეთა. ქართულად თარგმნა და მკითხველ საზოგადოებას მიაწოდა ნ. მ. შუგუროვის ნაშრომი; „ხახულის ქართული მონასტერი“. შესავალი წერილი ეკუთვნის პროფესორ ჯემალ ვარშალომიძეს.

ნარკვევის ავტორი, პორუჩიკი ნ. მ. შუგუროვი მოგვითხრობს ხახულის ქართული მონასტრის მდგომარეობაზე XX საუკუნის დასაწყისში, როდესაც იგი მუშაობდა ხახულის მმართველად. ნაშრომში მკითხველი ასევე ნახავს ცნობებს იმ პერიოდის ხახულის თემის ყოფისა და ყოველდღიურობის შესახებ.

მუჰაჯირობა სახმრეთ-დასავლეთ საქართველოში (XIX საუკუნის 30-80-იანი წლები)

„ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“-ის გამომცემლობამ დასტამბა, პროფესორ ჯემალ ვარდმანიძის უაღრესად საინტერესო მონოგრაფია „მუჰაჯირობა სახმრეთ-დასავლეთ საქართველოში (XIX საუკუნის 30-80-იანი წლები)“

ნაშრომი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის აქტუალურ პრობლემებს ეხება. XIX საუკუნის საქართველოს მუჰაჯირობის რამდენიმე ტალღამ გადაუარა. ავტორი განიხილავს სამცხე-ჯავახეთიდან და აჭარიდან გადასახლების ისტორიას, მრავალრიცხოვანი საარქივო დოკუმენტის და სამეცნიერო ლიტერატურის საფუძველზე აანალიზებს XIX საუკუნის 30-80-იან წლებში განვითარებულ ტრაგიკულ მოვლენებს.

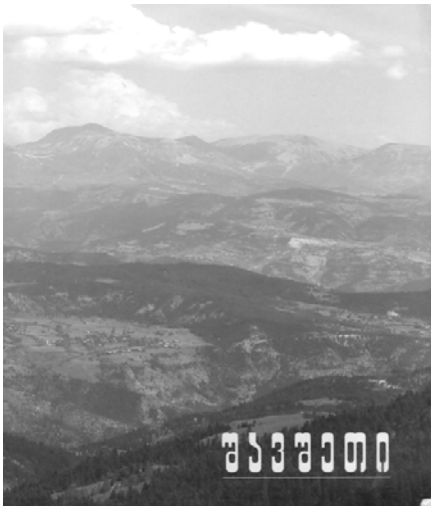
წიგნში თანმიმდევრულად არის განხილული მუჰაჯირობის წინაპირობები, მიმდინარეობა, შედეგები, თანადროული საზოგადოებრივი აზრი და სხვა არსებითი საკითხები, გაანალიზებულია ოსმელეთის და რუსეთის იმპერიების როლი მოსახლეობის აყრა-გადასახლების საქმეში.

შავშური ჩანაწერები

გამომცემლობა „ჰოროსი XXI“ მა დასტამბა ნაყოფიერი მკვლევარის, პროფესორ მამია ფაღავას ნაშრომი „შავშური ჩანაწერები“ (ბათუმი, 2013 წელი). წიგნში ავტორი მოგვითხრობს თურქეთის საქართველოში სავსე ექსპედიციების (2005, 2009, 2010) შთაბეჭდილებებს, ნახულსა და განცდილს, საუბრობს ექსპედიციის წევრებისა და ჭოროხის ხეობის მკვიდრ ქართველებზე, ხალხზე, რომელთაც მთის ფერდობებზე გაუშენებიათ სოფლები, დაუცავთ ქართული ენა და ქართული ყოფა...

წიგნში ასევე საუბარია თურქეთის საქართველოში გაბნეულ მატერიალური კულტურის ძეგლებზე, მათ მდგომარეობაზე...

შავშეთი

შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის დაფინანსებით ბათუმელმა მკვლევარებმა გამოსცეს ვრცელი მონოგრაფია ისტორიული სამხრეთ საქართველოს კიდევ ერთი „ქვეყნის“- შავშეთის შესახებ (ავტორები: მამია ფაღავა, თინა შიოშვილი, შოთა მამულაძე, მერი ცინცაძე, მალხაზ ჩოხარაძე, ზაზა შაშიკაძე, ნუგზარ ცეცხლაძე, თამაზ ფუტკარაძე, მაია ბარამიძე, ჯემალ კარალიძე, ვარდო ჩოხარაძე).

სავსე ექსპედიციების დროს შეკრებილ მასალებზე, ისტორიულ და სამეცნიერო წყაროებზე დაყრდნობით ავტორები ცდილობენ შექმნან შავშეთის ქვეყნის ერთიანი სურათი, კერძოდ, ნაშრომში პირველადაა შესწავლილი შავშეთის ისტორია, მატერიალური კულტურის ძეგლები, ეთნოლოგიური ყოფა, ფოლკლორი, ტოპონიმია, შავშური დიალექტი... წიგნს ერთვის ფოტომასალა, შავშეთის რუკა და დიალექტური და ფოლკლორული მასალები ლექსიკონითურთ.

აჭარის ლივის ვრცელი და მოკლე დავთრები

„შ.პ.ს. გამომცემლობა ORIENT“-მა დასტამბა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიისათვის უაღრესად საჭირო წიგნი **„აჭარის ლივის ვრცელი და მოკლე დავთრები“** (თბილისი, 2016 წელი). ოსმალური ტექსტის თარგმანი, გამოკვლევა და კომენტარები ეკუთვნით **ზაზა შაშიკაძეს და მირიან მახარაძეს**. მათვე ეკუთვნით ფოტომასალაც.

ნაშრომში წარმოდგენილი დოკუმენტები, რომლებიც დაცულია თურქეთის არქივებში, დიდი მეცნიერული ღირებულებისაა. აქ წარმოდგენილი მასალები განსაკუთრებით საინტერესოა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიის შესასწავლად. იგი არანაკლებ საინტერესოა თვით ოსმალეთის იმპერიის სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიის თვალსაზრისითაც. წიგნი განკუთვნილია აღნიშნული მხარის და საერთოდ, საქართველოს ისტორიით დაინტერესებულ პირთათვის, ზოგადად აღმოსავლეთმცოდნეობის დარგში მომუშავე სპეციალისტებისათვის.

ცხუთი უმე ვ კ უთ

1. **თამაზ ფუტკარაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი; აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო დაწესებულება – საარქივო სამმართველოს სამსახურის უფროსი;
2. **ქეთევან ფუტკარაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი;
3. **თეა ქათამაძე** – ეროვნული საარქივო ფონდის დოკუმენტების დაცვის უზრუნველყოფის, აღრიცხვისა და სამეცნიერო საცნობარო აპარატის განყოფილების უფროსი;
4. **ზურაბ ბერიძე** – ფილოლოგი;
5. **სოსო სტურუა** - აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო დაწესებულება – საარქივო სამმართველოს უფროსის მოადგილე;
6. **რამაზ სურმანიძე** – პროფესორი; მედიცინის დოქტორი;
7. **ფრიდონ ქარდავა** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო დაწესებულება – საარქივო სამმართველოს მეორე კატეგორიის უფროსი სპეციალისტი;
8. **მზია სურმანიძე** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო დაწესებულება – საარქივო სამმართველოს მეორე კატეგორიის უფროსი სპეციალისტი;
9. **ნინო გოგიტიძე** - აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო დაწესებულება – საარქივო სამმართველოს მეორე კატეგორიის უფროსი სპეციალისტი;
10. **ელგუჯა ჩაგანავა** - აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო დაწესებულება – საარქივო სამმართველოს სამსახურის უფროსი.

Our Authors:

1. **Tamaz Phutkaradze** – professor of Batumi Shota Rustaveli State University; Head of service of Sub-department of Ajara Autonomous Republic Government – Archives Administration;
2. **Ketevan Phutkaradze** – doctoral student of Shota Rustaveli State University;
3. **Tea Katamadze** – Kutaisi Central Archive, head of the registration of providing preservation and scientific-informational data system of the National Archives fonds;
4. **Zurab Beridze** – Philologist;
5. **Soso sturua** - deputy head of Sub-department of Ajara Autonomous Republic Government – Archives Administration;
6. **Ramaz Surmanidze** – professor; MD;
7. **Fridon Kardava** – main specialist of Sub-department of Ajara Autonomous Republic Government – Archives Administration;
8. **Mzia Surmanidze** – main specialist of Sub-department of Ajara Autonomous Republic Government – Archives Administration;
9. **Nino Gogitidze** – main specialist of Sub-department of Ajara Autonomous Republic Government – Archives Administration;
10. **Elguja Chaganava** - Head of service of Sub-department of Ajara Autonomous Republic Government – Archives Administration.

თხზულება

თამაზ ფუტყარაძე/ქეთევან ფუტყარაძე – აკადემიური განათლებისა და ცოდნის გაცემის ეროვნული მოდელი საქართველოში (1750-1850 წლებში).....

თეა ქათამაძე – ისევ ძველი ბათუმის რამდენიმე სახლის ისტორიისათვის.....

ზურაბ ბერიძე – უსამართლობის მსხვერპლი.....

სოსო სტურუა – საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი ორგანიზაციის ბათუმის ჯგუფი (1938 წელი).....

რამაზ სურმანიძე - „ზღვის ცის“ ქვეშ შობილი გენია.....

ფრიდონ ქარდავა – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა 1919-1920 წწ. (ფონდი ი-84 –ის (კოლექცია) მიმოხილვა).....

მზია სურმანიძე/ნინო გოგიტიძე – ბათუმის საქალაქო სასწავლებელთან არსებული მუზეუმის მოკლე გზამკვლევი (საარქივო დოკუმენტების საფუძველზე).....

ელგუჯა ჩაგანავა – მახუნცეთის ხიდი.....

ქეთევან ფუტყარაძე – ინტერკულტურული განათლება ქართულ საგანმანათლებლო სივრცეში

მოგონებები – სტეფანე ქემხაძე – საუბარი უცნობთან.....

საარქივო დოკუმენტური წყაროები.....

რეცენზია.....

ახალი წიგნები.....

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; universal@internet.ge